Nova Revija

VJERI I NAUCI

Uređuje **O. Petar dr. Grabić,** prof. Bogosl. u Makarskoj. Izlazi četiri puta na godinu. — Cijena na godinu Din. 35. — Za đake Din. 25. — Pojedini broj Din. 10. — Za đake Din. 8. — Uredništvo i Administracija: **Franjevački samostan, Makarska.**

God. I. Dubrovnik, u Rujnu 1922. **Br. 3.**

SADRŽAJ:

Dr. P.: **Katolički patriotizam** 193
Prof. O. B. Brixy: **Pretpostavke u entropološkom dokazu egzistencije Božje** 207
Dr. A. Gosar.: **Fračišek in socialno vprašanje** 220
O. K. dr. Eterović: **Fra Andrija Kačić Miošić** 246
K. Stošić.: **Kino** 250

KULTURNI POGLEDI:

Apostolsko pismo sv. O. P. Pija XI, str. 267 — Resolucije kongresa hrv. i slov. katoličkih kateheta, 268 — Iz kat. internacionalne organizije, 269. — Miloš Parenta i bogoslovija na Primorju, 271. — Svjetski jezik budućnosti, 272. Divorcons, 273. — Dominik. Weroniscki o ruskim prilikama, 274. — Amerikanci proti Darwinu, 275. — I vjeri i crkvi potrebita je čvrsta organizacija, 275 — Žalostan pojav, 276. — Što dijeli pravoslavne od nas katolika?, 277.

KNJIŽEVNI PREGLED:

Savremena pitanja. — La Theol. de S. Cyprien. — Zimermann: Uvod u filozofiju. — Kušej: Verska anketa, — Schott: Das Messbuch. — Velimirović: Religija Njegoševa.

VJESNIK:

Apostolski nuncij. — † O. Miškov. — † O. Agustin iz Montefeltra. — Izbor franj. starješinstva u Sloveniji. — Promocija Dr. Harapina. — Katolički život u Americi. — Tečaj iz crkv. pjevanja. — Progonstvo orlovske organizacije.

Prilog: „Novi Evanđelistar i njegovi kritičari". O. Vlašić.

19857

Dopisnica uredništva.

Najuljudnije molimo cij. gg. pretplatnike, da nam izvole što prije poslati pretplatu, koja je za „Novu Reviju“ jedino sredstvo uzdržanja i uvjet opstanka. Najljubeznije također molimo cij. gg. pretplatnike, da nam među prijateljima i znancima, osobito među đaštvom, nađu svaki barem po jednoga pretplatnika. — Nekima su od gg. pretplatnika nehotice poslana 2 primjerka prvoga broja. Molimo, da nam se 1 povrati.

U fond „Nove Revije“ darovali su: Ravlić O. K., žup. Kozica D. 250; Franjev. Samostan, Imotski D. 165; Rudan O. K. žup. Lovreć; Benutić Don I., žup. Ruda; Franjev. Samostan, Živogošće; Frankić O. A., žup. Potravlje; Franjev. Samostan, Visovac; Matutinović O. A., žup. Hrvatce: po D. 65; Franjev. Samostan, Knin D. 45; Franjev. Samostan, Pašman D. 100; Vrcan O. Ć. žup. Igrane; Franjev. Samostan, Split-Poljud; Matić O. J., žup. Zavojane; Borić O. S., žup. Gala; Latinac O. S., žup. Turjaci; Milun O. F., žup. Bajagić; Klarić O. F., žup. Gradac-Drniš; Menđušić O. I., žup. Vrlika; Ramljak O. K., žup. Konjevrate; Berač Don M., žup. Zaton kod Šibenika: po D. 15; Šimunić S., prof. Zagreb; Krstinić Fr. dušobr. Ložišće; Franjev. Samostan, Split-Dobri; Macanović Don V., dušobr. Vidonje; Sisarić O. V., žup. Gradac; Brbić O. D., žup. Brist; Topić G., prof., Split; Miss A. Christitch, London: po D. 5; Gaudio O. A., mision. Livari, Crna Gora: D. 10. Pirc O. A. Gorica: 60 D.

Svima plemenitim darovateljima uprava najsrdačnije zahvaljuje i preporuča se dobroti drugih.

Knjige, koje su stigle na uredništvo:

Narcis Jenko, Spiritus Procellarum. Roman. Izdanje i Naklada Prve Hrv. Dion. Tiskare. Osijek. 1922. Prvi dio str. 142. Form. 16×12.

Mader-Strižić, Potpuni ijudi. Katolička biblioteka br. 1. Tisak i Naklada Prve hrv. dion. Tiskare. Osijek. 1922. str. 66. Form. 15×1½.

Andlau-Flodin, Zvavi Pija Devetoga. Katolička pozornica, br. 1. Tisak i naklada Prve hrv. dion. tisk. Osijek 1922. Str. 110. Format 16×10.

Vlašićak, Vedre hrvatske duše. Almanak hrvatskih katoličkih svećenika. U komisiji Narodne Prosvjete Zagreb. 1922. Format 22½×15, Str.345.

Izvadak iz Obrednika. Osijek 1922.

Mažuranić, La Morte di Smail-Aga Čengić. Versione italiana, prefazione e comentario di Vl. Bakotić. Split 1922. Libreria editrice „Hrvatska Knjižara“. Form. 20×12½. Pag. 106.

Uredništo za 3. broj zaključeno 30. kolovoza 1922.

KATOLIČKI PATRIOTIZAM.

Piše dr. P.

Dušu moju predajem Bogu,
srce moje Rimu,
a tijelo moje domovini!
Iz oporuke
Daniel-a O' Connel-a.

Sukob između vjere i domovine.

U našoj kraljevini S. H. S., kako je službeno prozvaše, ima oko 11 milijuna duša prema popisu godine 1921. I ako smo politički-državno ujedinjeni, vjerski smo pocjepani. Najviše ima pravoslavnih i katolika. Po posljednjoj statistici (1921) pravoslavnih je 46.9%, a katolika 39.6%. Premda vjera neposredno ne utječe ni na državnu svijest ni na čustvo patriotizma, kojim je svaki prožet bez razlike vjere, kad se radi o njegovoj domovini ili državi, ipak u našem javnom životu opaža se živi pokret, koji nama katolicima, jer smo predstavnici — ili bolje — sinovi sv. rimo-katoličke Crkve, hoće da poreče i ljubav prema domovini i ljubav prema našoj narodnoj jugoslavenskoj državnoj misli. Ova se predrasuda duboko ukorijenila u našem novom narodnom životu. Zagovara je laička naša i pravoslavna inteligencija, ko i crkveni pisci pravoslavne crkve. I današnja je vlada sa svojom crkvenom politikom glasno rekla, da se u nas katolike: ni u naš episkopat ni u naše svećenstvo ni u našu specifično katoličku inteligenciju ne pouzdaje. Nepouzdanje današnjeg režima izvor je svim nepravdama, kojima smo mi katolici u našoj državi izloženi.

Ugledni srpski književnik Jovan Skerlić podjednako napada i nas katolike i pravoslavne i muslimane. Za njega je svaka vjera paraliza jedinke, žrtvovanje vječnih nacijonalnih interesa dogmama i ritualizmu. Njemu je nacijonalna misao nadasve ine interese, pa i nad vjerske. Vjerska ravnodušnost, istovremeno i svestrano slabljenje vjerskog osjećaja prvi je zahtjev k našem jedinstvu.[1])

Po Skerlića logici samo slobodni mislioci-bezvjerci bili bi sposobni da ostvare i da se zagriju za naše narodno jedinstvo. Ipak je fakt, koji daje krivo gosp. Jovanu Skerliću, da su državno jedinstvo, kakvo ono zasad bilo, proveli ljudi konservativnog mišljenja. Oni i danas misle, kad je to jedinstvo provedeno, da je baš pravoslavlje, dakle ipak ipak neka vjera, čvrsti temelj nrodnog jedinstva i naše državne zajednice.

Skerlić je prema svim vjerama bio donekle nepristran, u koliko je sve na našem području pobijao kao neprijateljske sile u nacijonalnom pogledu.

Dr. Bogdan Gavrilović, rektor beogradskog universiteta, u svome svetosavskom govoru: o živim silama narodnog jedinstva, katoličku Crkvu proglasuje universalnom, anacionalnom, koja ide za tim, da sve narode izjednači. Ne govori gosp. rektor u čemu da izjednači ili u vjerskom ili u narodnom pravcu. Jedino ovo posljednje nastojanje bilo bi nepatriotično i nenacionalno ili još bolje antinacionalno, ali je svakako to jasno iz govora dr. Bogdana, da katolička Crkva nije nipošto živa sila našeg narodnog jedinstva.[1]) Ono što uvaženi srpski naučnjak uvijeno i obzirno o katoličkoj Crkvi piše, prof. u Karlovcima gosp. Miloš Parenta u glasniku srpske pravoslavne Patrijaršije, god. III. br. 10. (1922.) u svome članku: »Bogoslovija na Primorju«, bez ikakva ograničenja u našoj Crkvi ovo veli: »Dok katolička Crkva i na polju svetovnog života prekomarno ističe universalnu ideju i nastoji da poništi narodnosna obilježja i poravna narodnosne razlike, pravoslavna crkva prekomarno pogoduje narodnosnim obeležjima«.

Nakon dokinuća hrvatskog banstva, prvi predsjednik hrvatske vlade nekoć je pisao, da je katolička Crkva, rimski klerikalizam bio grobar samostalne h r v a t s k e d r ž a v e;

[1]) Dr. D. Prohaska, Pregled Savr. Hrvats-Srpske književnosti, Zagreb 1921, str. 344.

[2]) Jug. Njiva, VI. br. 2. (1922).

podvrgao je mađarskom gospodstvu i t. d. Ovako i slično pišu naši hrvatski liberalci.[1]) Na njih će se »Nova Revija« specijalno osvrnuti, kad bude pisala: katolički patriotizam i hrvatski narod. Zasad ćemo da riješimo načelno pitanje katoličkog patriotizma, koga se i sami državnici silno boje, kad u tobožnjem narodnom i državnom interesu hoće da uvedu policajsku kontrolu po crkvama (kanzelparagraf), i hoće da otmu i samu pouku vjere iz ruku katoličkog svećenstva. Tu se dakle radi o duboko ukorijenjenoj predsudi, da je crkva posebno pak katolička Crkva nepouzdana i po naše narodno i državno jedinstvo.

Nije ništa čudno, što se misao o neprijateljstvu katolika i njihove Crkve raširila u liberalnim nacionalističkim redovima. Individualni liberalizam oslobodio je čovjeka od tobožnjih religijskih i moralnih spona, i učinio ga je nezavisnim od svakoga: i od Boga, i od Crkve, i od društva, i od države. Čovjek je postao radikalni anarhist. Narodno šovenstvo gazeći sve obveze moralnog, društvenog prava, dovelo je do nacionalnog bezboštva i do nacionalnog nemorala (sacro egoismo), tako da nema zločinstva, koje se neće odmah heroičnom krepošću proglasiti, samo ako je učinjeno u vidu nacionalnog probitka. Da vidimo jeli Crkva i jesu li katolici, koji se priznaju vjernim sljedbenicima svoje Crkve, radi njihovog vjerskog osvjedočenja ili nepouzdan elemenat narodne i državne misli?

2. Temelji katoličke internacionale.

Odmah na početku razlaganja otvoreno velimo, da je Crkva jedno internacionalno, međunarodno udruženje. To sama činjenica veli. Pravi katolici, pa gdje oni bili, treba da se osjećaju braćom i djecom jedne te iste majke Crkve, po čitavom svijetu. Njoj ne imponuju ni državne ni narodne granice; ona se ne da skučiti ni na jedan prostrani kontinent naše zemlje. Evropa, Amerika, Azija, Afrika i Australija otvaraju vrata katoličkoj ideji. Kad bi se još bilo gdje na našoj zemlji otkrio novi svijet, i tamo bi se katolicizam smatrao pozvanim, da svoje misli širi i svoju društvenu organizaciju zavede.

Etnografsko i geografsko širenje katoličkog pokreta nije ništa drugo nego samo jedna od nužnih posljedica prvotnog kršćanskog programa, koga je njegov utemeljitelj Isus Krist tačno označio. On je Bog - čovjek kazao: Dana mi je sva vlast

[1]) Jugoslov. Njiva, god. III. (1919) br. 13. str. 202; br. 23, str. 357.

na nebu i na zemlji. Pođite i naučavajte sve narode ono, što sam vam zapovjedio. Tko bude vjerovati i tko bude kršten spasit će se. Sve ono, što vi svežete na zemlji, bit će svezano i na nebesima; a što vi razvežete na zemlji, bit će razvezano i na nebu. Ja ću bit s vama do konca svijeta.[1]) Povjesni razvoj kršćanstva dokazao je, da je ono nastojalo ispuniti svoju svjetsku internacionalnu misiju. Svako nacionalizovanje kršćanstva jest produkt posve drugih uzroka, koji nemaju ništa zajedničkog sa pravim izvornim kršćanskim pokretom.

3. Pogibelj internacionalnih organizacija.

Universalni, međunarodni — ili još ispravnije — nadnarodni karakter katoličke Crkve nema ništa opasna po pravedne narodne i državne zahtjeve. Istina je, da mnoga internacionalna udruženja ugrožavaju i narodni i državni opstanak. Mi u naše doba imamo dosta sličnih udruženja, na koja bi i narodi i države imale da pripaze; ali oni pazeći i progoneći Crkvu svjesno ili nesvjesno padaju u naručaj baš svojih zakletih dušmana. Moderne internacionale, ma kako se one nazivale, neprijateljice su današnjeg narodnog, državnog, društvenog poretka. Žuta kapitalistička internacionala ne poznaje nikakovog drugog ideala osim zlatnog teleta.

U njezinim očima ništa ne znači ni vjera ni Bog ni duša ni narodnost ni država, nego samo zlatni dukati, kojim su upokorili i misle trajno upokoravati sve kulturne sile u našem vijeku. Židovi nemadu narodne države, ali zato imadu novac. Mi ćemo ih naći u jednoj te istoj državi, gdje se igraju podijeljenih uloga, da u svakom slučaju: ili državne pobjede ili državne katastrofe oni ipak izvuku veću korist za se same i za svoje materijalno stanje. I danas s Rusijom nad porazom nacionalne i državne ruske misli židovi slavlje slave.

Socijalistička internacionala, koja je vrlo razumljiva u eri kapitalizma i gospoštine, jer je samo reakcija na njihov krut materijalizam, komu je sgrćanje blaga i bogatstva jedini cilj, udarila je istim materijalističkim pravcem kao i žuta internacionala. Dok je žutom internacionali sve, što je vrijedno našeg zauzimanja u devizam i valutama, kojim se još i danas kod mnogih dade sve kupiti i poštenje i pa-

[1]) Matej XVIII, 20; Marko, XVI, 16.

triotizam, dotle socijalistički proleterski internacijonalac neće ništa drugo da vidi nego svoj vlastiti interes. Poznata je ona krilatica francuskih socijalista: La patrie, pour l' ouvrier, e' est le lieu où il mange. C' est son ventre et celui de de sa famille.

Radnik internacionalac ne će da poznaje druge domovine osim one, koja ga brani. Ondje gdje mu je dobro, tu mu je domovina. Ubi bene ibi patria. On poznaje pitanje želudca svoga i svoje vlastite obitelji. Evo ovakove su internacionale pogibeljne narodima i državama. Posebno je ovdje pogibelj i za našu državu. Samo spretni državnici i dobri neinteresirani vlastodršci znadu se izvući iz pandža žute internacionale, rješavajući radničko i uopće socijalno pitanje po načelima kršćanske ljubavi. Obično se događa protivno, da sve niti rješavanja pri svim zgodama u svojim rukama drži spretna žuta internacionala, koja kad države i potkapa, ipak znade naći načina, da opet i u boljševičkoj formi na vlasti ostane: na štetu vjere, narodnosti i države.

4. Pozitivna strana katoličke internacionale.

Istina je, da je Crkva katolička internacionalno društvo. Njezin internacionalizam nije destruktivan. Framasonska internacionala žuta i crvena razorni su faktori, jer se osnivaju na negaciji vjere, morala, auktoriteta, pa su stoga i pogibeljni po društvo uopće, dočim katolička Crkva baš ove temelje društvenog poretka najbolje zaštićava. Druge napomenute internacionale idu za tim, da osvoje javno mnijenje, novinstvo, nastavu, parlamenat, birokraciju, sve izvore državne i narodne privrede. One idu za gospodstvom na ovome svijetu. Crkva ne ide za tim. Ona, ako ima opću misiju u čovječanstvu, nije upućena da zagospodari nikakovim državnim ni nacionalnim institucijama, nego joj je svrha da na određenom vjerskom i moralnom području osvoji ljude u duhovnom pogledu za Boga, za Krista, što nigda nije bilo niti će biti protiv pravih državnih i nacionalnih probitaka. Crkva ne će da se miješa u čisto vremenite stvari, pa se ona i danas drži načela svog utemeljitelja: dajte caru carevo, Bogu Božije. Ne ide ona za tim, da zagospoduje bursama, vojskom, ministrima; nego samo to hoće, da se poštivaju Božja, kršćanska i ljudska prava, što sve uvjetuje blagostanje naroda i države. Ne može da bude one načelne

protivnosti među Crkvom i državama, jer su područja njihove vlasti i različna i nezavisna. Evo dogmatičkih, stalnih oslona naše crkvene internacionalnosti ili bolje supranacionalnosti. Mi katolici nad sobom ne priznajemo vrhovnog gospodara ni mogućnika ni narod ni državu, nego je za nas samo jedan gospodar, a taj je gospodin Bog. On nas je stvorio, On nas je otkupio, On će nas i spasiti. Mi smo potpuno uvjereni, da je bezvjerje, pa to bilo pojedinačno, državno ili opće čovječansko, doživilo slom. Boga nitko ne može da istisne iz svijeta, iz ljudske savjesti, iz države, iz društva, iz čovječanstva. Svaki glupi šovinizam sam se na sebi osvećiva. Boga treba priznati gospodarom i sudcem još i u naše tobože najnaprednije kulturno doba. To danas priznaju najveći duhovi, koji su daleko od Crkve i Dostojevski i Wilson i Harding i Loyd George.

Ova istina žive vjere u osobnoga Boga doista je osnovni dogmat i zdrava razuma i kršćanstva; ali ona duboko zadire u ljudsko biće i u sve naše društvene odnošaje. Mi smo svi djeca oca nebeskoga, i braća smo svi, jer potječemo od jednih te istih praroditelja Adama i Eve; vjersko nam je određenje svima jednako, da budemo združeni u jedno vjersko vidljivo društvo po crkvi u Kristu; a ista nam je konačna svrha na drugom svijetu: uživanje Boga gledanjem lice u lice. Dakako da svjesnost ovakovih veza, koje ljude izmjenično vežu međusobno stvaraju bratske odnošaje, o kojim, kad bi ljudi uvjereni bili, nužno bi se očitovale sretne posljedice po sve naše društvene odnošaje od obiteljskih do međunarodnih.

Makar kršćanstvo i naglasivalo opću zajedničku bratsku ljubav, ipak ono priznaje realnu podlogu, na kojoj obveza ljubavi pripušta i nalaže razne stepene. Mi treba da ljubimo sve ljude, jer su svi djeca Božja; no veća je dužnost ljubavi prema roditeljima, svojti, prijateljima, državljanima, jer osim općih razloga imademo i posebnih, koji nas obvezuju, da se međusobno ljubimo, a jer je ljubav po naravi aktivna, da se djelotvorno i potpomažemo.

5. Katoličko rodoljublje.

Makar da je naša ljubav opća, universalna prema svim ljudima i prema čitavom svijetu, jer je sve od Boga i k Bogu može da vodi, mi pak možemo i moramo, da imademo pravu

iskrenu ljubav i prema našem narodu i prema našoj domovini i prema našoj državi. Kod nas katolika ova ljubav poprima svoje religiozno obilježje. Mi znamo, da je sve, što je i u vidjivom svijetu — osim grijeha — od dobroga Boga. Sve što je — dobro je. Ljubav prema roditeljima prirodni je pojav. Mi ih ljubimo radi Boga. Po Božijem određenju rođeni smo u hrvatskom narodu. Treba da ljubimo, u koliko je to prirodna ljubav prema domovini, a ta prirodna ljubav od Boga je; dakle radi njega treba da naš narod ljubimo. Isti ovaj zakon vrijedi i u primjeni na našu narodnu državu. Poznati su članci našeg velikog biskupa i narodnog patnika dr. Mahnića, koji i ako na glasu kao katolički biskup, nije mu njegovo katoličko uvjerenje smetalo, da i svoj život stradanju i samoj smrti izloži radi svog požrtvovnog i iskrenog potriotizma.

Činjenica je, da Crkva ne će da prizna neograničene ljubavi prema narodu, domovini, i državi, jer je ona u sebi nemoralna, bezvjerska i antisocijalna. Neograničenu našu ljubav zaslužuje samo Bog. Njemu se treba bezuslovno pokoravati. Ni države ni narod ni domovina nijesu Bog. Kao što pojedinac, tako narodi i države treba da se osvrću na volju Božju, na moralni zakon, jer je to u interesu općeg blagostanja. Pio je IX.[1]) osudio ljubav prema domovini, ali samo takovu, koja je nemoralna i bezbožna. Moderni nacionalisti i patriote u njegovo su doba naučavali: da svako zločinstvo, koje netko čini iz ljubavi prema domovini, a protiv vječnog Božijeg zakona, ne samo da nije pokudno nego je pače dopušteno i u najvećoj mjeri pohvalno. Evo kakav je patriotizam za nas katolike zabranjen; a ovakovo je shvaćanje u interesu naroda i države. Poništimo li moralna načela u našem rodoljublju, kao što su de facto u Evropi poništena bila, tad ćemo neminovno doživljivati strašne ratne katastrofe; što se radi nemorala i narodne oholosti pobijeđenicima ljuto osvećiva.

Zdravo rodoljublje ne može da se kosi sa našim vjerskim katoličkim mišljenjem. Mi katolici imademo još od vjekova čisto i određeno vjersko-moralno gledište, koje se prema raznim socijalno-državnim prilikama samo jasnije precizira. Mi ne dozvoljavamo državi ni njezinim organima kontrole nad našom savijesti i nad našim duhovnim životom. Ova je pitanja Bog

[1]) Bannwart-Denzinger, Enchiridion symbolorum[11] . . broj 1764.

Crkvi povjerio. I ovo gledište država u svome vlastitom interesu, treba da poštuje ako hoće da s Crkvom žive u miru i to na obostranu sreću. Ministar policije nema prava, da svoje prste u ovo sveto područje uvlači.

Mi osjećamo utjecaj poganskog framasunskog duha u našoj državi. Katoličku Crkvu hoće da se zarobi i da je se liši njezinih prava. Crkva je bila u prošlosti učiteljica kulture uopće. Sad se priječi njezinim predstavnicima i školu pohađati. Sami vjeronauk laici valjda i bezvjerci će da predaju. Po osnovi, koju ministarstvo propiše. Kakva će biti? Bog bi sam znao! Biti će svakakva, ali samo neće biti katolička. I ovo je atentat na apostolsku božansku misiju Crkve: Hajte, naučavajte sve narode. I u Crkvi će prema ustavu detektiv da vodi kontrolu nad propovijedanjem Kristova Evanđelja? S kojim pravom? S pravom uzurpatora, kad se je pojedina vlada izdigla nad božanska prava Crkve i nad sveta prava vjernika i njihove malodobne djece.

Ovakav i sličan neumjestan patriotizam niti će Crkva niti svećenstvo, a niti pravi katolici igda priznati. Naša borba u ovom poslu bit će blagoslovljena i po narod i po državu, jer prezir Kristovih načela u školskom i civilizatornom radu nužno vodi do sloma nekulturno djelovanje naših današnjih vlastodržaca. Oni se ravnaju prema modernim tobože slobodoumnim načelima, bez obzira na Boga na vjeru i na Krista; ali je ovakav rad naš uvaženi bratski pisac Rus Dostojevski [1]) žigosao: »Evropska civilizacija, otisnuvši Hrista, ostavlja čoveka u njegovoj nemoćnoj i neplodnoj slobodi i otkriva kaos koji se je pritajao u čoveku; civilizacija nije u stanju da izađe na kraj sa teškoćama, koje ona sama izazivlje«.

6. Katolici prema pravoslavnima.

Kod nas se rado isporeduje rodoljublje katoličke Crkve, dotično katolika sa rodoljubljem pravoslavne crkve dotično pravoslavnih. Dakako da se nama katolicima u ovim krajevima poriče patriotizam, dočim se srpskoj crkvi posvuda hvalospjevi pjevaju. Misli se da je i ujedinjenje plod njezina rada i nastojanja. U našim upravnim državnim redovima duboko se

[1]) Nova Evropa, knj. IV, br. 10 (1922), str. 295 V. Zjenjkovski: Dostojevski.

uvriježila misao, da će se narodno i državno jedinstvo tek onda uspješno provesti, ako se osnaži pravoslavlje, a po pravoslavlju i srpska misao. Ove bi dvije misli ili bolje jedna misao mogla da bude jedina kohezivna sila u našem troimenom narodu. Ovakove misli ne samo da dominiraju u javnom političkom životu, nego su one svojinom i svešteničkih krugova.[1]) Dakako po njihovoj glavi mi katolici ne možemo da budemo rodoljubi, jer smo pod utjecajem tuđinske, talijanske, rimske oblasti »pape latinskoga«. Naša liberalna inteligencija čisto veli: da je srpski sveštenik u prvom redu član svoga naroda, zatim srpske crkve, pa onda istom član opće pravoslavne crkve? Mi rado priznajemo, da srpsko svećenstvo i njihova crkva imadu velikih zasluga za narodnu stvar. Rodoljublje im nitko ne poriče. Čitaoci će imati prigode u »Novoj Reviji« po činjenicama saznati, da se ni katoličkoj Crkvi ni katoličkom svećenstvu ni u našim krajevima nije moglo niti se danas može zanijekati rodoljubni rad, makar i ne bio u pravcu izvjesne političke struje. Jedno je što našu i pravoslavnu Crkvu razlikuje jest borba za slobodom Crkve; a nije pitanje rodoljublja ni požrtvovnog rada za domovinom. Mi smo katolici uvjereni, da je Krist ostavio vidljivu glavu svojoj Crkvi i da je ta vidljiva glava rimski papa. U upravi Crkve po Božjoj naredbi i pravu sjede i biskupi uz pripomoć klera. Mi ne ćemo niti možemo da dopustimo vrhovni nadzor nad Crkvom ikome drugome osim onim, koje je Bog tu postavio. Samo je neznanje, kleveta i ocrnjivanje, kad se veli, da mi priznajemo tuđu latinsku vlast. Papa u našem vjerskom životu, samo je glava Crkve i ništa više. On kao takav nije više Talijanac nego Francuz i nego Jugoslaven. Što se ima zamjeriti rodoljubnom djelovanju francuskog i njemačkog klera, koje ipak papu tobožnjeg Talijanca priznaje svojim crkvenim poglavarom? A ni naš se kler u Jugoslaviji nije o rodoljublje ogriješio, barem za ovo zločinstvo nikakvih se dokaza nema — a za patriotizam imamo ih nebrojeno i iz najnovije povijesti našeg ujedinjenja — nego se zlobno podvaljuje u cilju ojačanja svog ili plemenskog ili religioznog crkvenog šovinizma.

[1]) Glasnik srpske pravosl. patrijarhije, m, ozn., g. Parenta: Bogoslovija na primorju.

[2]) Jugoslav. Njiva, god. III. Br. 13, str. 202.

7. Naša protivnost protiv crkvenog nacionalizma.

Mi smo kao katolici protivni nacionalnim crkvama. Religija nije nacionalna, nego je opće čovječanska. Nacionalna ili državna ideja u pogansko se doba pokrivala sa državnom religijom. Hrist je nadvladao poganstvo. Svijet je htio spasiti po svojoj religiji, koju je donio za čitavo čovječanstvo. Crkvena vrhovna duhovna vlast ne može se spojiti sa državnom vlasti. Veliki Rus Vladimir Solovijev kazao je za istočnu pravoslavnu rusku crkvu: Istočna se crkva za ljubav svjetovne vlasti odrekla svoje duhovne. Svjetovna će vlast uvijek nastojati da ima i duhovnu vrhovnu vlast nad jednom nacijonalnom crkom, odijeljenom od općeg kršćanstva. Kaže se da je i država podvrgnuta duhovnoj crkvenoj vlasti, ali je to samo na papiru. Poglavica države on je predstavnik nacije. Nacionalna crkva htjela ne htjela mora da se pokloni laičkoj državnoj vlasti. Veli se da je i poglavica države sin ove crkve, ali to ne vrijedi. Car ne može istodobno da bude poslušni sin crkve, kojoj je istodobno i poglavarom, pa s njom upravlja preko svojih činovnika.[1])

Ovu pogibelj i za protestantizam uviđa jedan od najvećih njegovih učenjaka berlinski profesor Adolf Harnack. On se ne ustručava kazati, kako državna vlast nastoji crkvu izrabiti u svoje svrhe kao i svoju policajnu instituciju »ja er hat (der Staat) oft genug darnach getrachtet, die Kirche der Polizei nahe zu rücken und sie als Mittel für die Aufrecht-erhaltung der Staatsordnung zu benützen.«[2])

Ruski car Petar Veliki, makar da je bio sin pravoslavne crkve, prisvajao si je pravo, da crkvu reformira. Pače on mijenja i ustav crkve, pa sebi i svome prokuraturu, makar da su laici i vojnici usurpira pravo vrhovnog gospodstva u čisto crkvenim pitanjima. Ova mu se zakletva imala polagati od svećenstva i od drugih članova sv. sinoda: Zaklinjem se i priznajem, da je vrhovni sudac sv. sinoda car čitave Rusije naš premilostivi gospodar.[1]) Carizam, kao uopće svaka svjetovna vlast opire se na oružju. Militarizam je snaga države. Sveti sinod morao se je uz carsku vlast što uže privezati. Za taj posao nije

[1]) Michael d' Herbigny, Theologica de ecclesia 3, I, str. 120.
[2]) A. Harnaek, Das Wesen des Christentums, 61-65,000, str. 189 (Leipzig).
[3]) Michael d' Herbigny, op. e., str. 217.

se držalo sposobnim nijednog crkovnjaka, pa ni patrijarha. I tu se je htjelo časnika. Izađe zakon da vrhovni prokurator sv. sinoda treba da bude časnik.[1])

Država je uvela čisto detektivski duh u najsvetije kršćanske institucije kao što je sakramenat sv. ispovijedi. Carskim je ukazom 17./V. 1722. bilo ispovjednicima strogo naloženo neka bi dojavljivali carskoj tajnoj kancelariji, ne samo formalne urote protiv carske porodice, nego i riječi i misli čim su se pokornici o carsku vlast ogriješili. I mi znamo, da se istočni ruski kler nije ni bunio protiv ovog drskog i svetogrdnog naređenja. Našlo se je bogoslova, koji su ovu grdnu naredbu branili dovodeći ju u sklad sa samim sv. Pismom.[2]) Državna vlast, kad zagospodari s crkvom i ne može inače da radi. Ona treba da i najsvetije institucije podvrgne svome državnom umišljenom ili faktičnom probitku.

Zarobljenje klera u ruskom pravoslavlju, i njegova ponizna, služnička uloga prema državnoj carističkoj vlasti bila je povodom onako nemilog rasapa, koji je zadesio pri slomu carističke Rusije. Izgubio je oslon u porušenom carskom režimu; kod inteligencije i kod narodnih masa radi svog podređenog ropskog položaja velika ugleda ni imala nije. Moderna Rusija je i kao država i kao nacija vrlo stradala, što nije imala jaku veliku, nezavisnu crkvenu upravu.

Ne samo crkovnjaci nego i veliki ruski političari, kao n. pr. Miljukov još su u početku rata upozoravali, na sve loše posljedice carističkog utjecaja na crkvu. Crkva je, veli on, robinjica višega klera, kler je rob države, a država također rob nekakvog čudaka pustolova Rasputina, koji je nad samim ruskim carem gospodario.[1]) O reformi ruske crkve tek će se tada moći da govori, ako joj uspije osloboditi se iz veriga državnog ropstva.

8. Nacionalizam srpske pravoslavne crkve.

Mi se katolici u interesu naše crkve i kršćanske slobode nikako ne možemo složiti sa mišljenjem ni srpskog klera ni njihova laikata u pogledu odnosa crkve i države. Njima nije

[1]) d' Herbigy, op. c., str. 218.
[2]) P, Aurelio Palmieri, La chiesa russa, 1908 Firenze. str. 302.
[3]) Dr. F. Grivec, Pravoslavje, str. 85.

ništa pokudno, ako država prisvaja pravo suvereniteta i u crkvenim poslovima. Ima njihovih ortodoksnih uglednih pravnika (dr. Kažimirović), koji načelno uče, da je državna vlast najveća na ovome svijetu i da se sve živo mora njoj da pokloni. Naravno iz ovog principa on izvodi i zaključak: da su crkvene i religiozne zajednice u pravnom pogledu državi potčinjene.

Državne exposiure, kao što je i ministarstvo vjera, po istaknutim se načelima i vladaju. Oni praktično i teoretično hoće da imadu vrhovnu vlast i nad crkvom i nad crkvenim institucijama. Oni se ne ustručavaju kazati, da pred njihov forum spadaju i čisto crkvene unutrašnje stvari.[1]) U pravoslavnim crkvenim redovima i danas se opaža reakcija protiv državnog posezanja u čisto crkvene stvari. Prota Jeremić piše:[2]) »Takav dualizam (dvije zakonodavne nadležnosti u pravoslavnoj srpskoj crkvi: državna i crkvena) je povreda slobode i samostalnosti crkve, njezine pravne sfere, njezine sušnosti. Takav dualizam je opreka samom dogmatskom i pravnom pojmu i definiciji crkve, opreka njezinoj pravnoj zasebnoj egzistenciji i etičkoj svrsi. Takav dualizam jest krnjenje pravne sfere crkvene, jest potčinjavanje crkve cezarizmu državne vlasti«... »crkva mora biti samostalna u svome zakonodavstvu — Bez ove samostalnosti nema slobode vere i savesti, bez ove samostalnosti. svaka druga je samostalnost prazna reč i obmana«.

Pohvalno je što gosp. Jeremić pozivlje episkopat, sveštenstvo i celokupni pravoslavni srpski narod. da se bore za slobodu i nezavisnost svoje crkve; ali je više nego sigurno, da je ne će postignuti. Nacionalna baza pravoslavne crkve u svim pokrajinama, i kod svih naroda urodila je cezaropapizmom; pa je vrlo sumnjivo, da će se i naša država htjeti odreći svog vrhovnog utjecaja na nacijonalnu crkvu.

9. Naš nacionalizam.

Borba katolika za nezavisnost i slobodu svoje Crkve u ničemu nije priječila rad katolika za slobodu i napredak svoje domovine. Za ozbiljna čovjeka, koji poznaje savremene društveno-političke prilike, vjerovati u tobožnju nesposobnost katolika pogledom na rodoljubni rad, ili je neznanje ili je zloba u prozirne protuvjerske i protukatoličke svrhe. Rimski kardinal Mercier, kad je pod njemačkom strahovladom svak šutio u malenoj, ali naprednoj katoličkoj Belgiji, jedini je on imao — rimski kardinal internacionalac — srca, da neustrašivo i bezobzirno ustane na obranu svoje domovine.

Kad je i kod nas svak šutio pod austrijskom gvozdenom upravom, za jugoslovensku misao zalažu se crkovnjaci: dr. Mahnić. Krek, Korošec, Šimrak, dakako i uz ostalu gospodu mlađeg katoličkog pokreta sa pok. Roguljom na čelu. Hoće reći ipak, da vjersko katoličko uvjerenje ne ništi prirodnu, slobodnu patriotičku energiju u dušama odanih vjernika. Radije bi se dalo protivno ustvrditi i dokazati.

Rektor beogradskog universiteta spočitava anacionalnost katoličkoj Crkvi pa doslovno veli: »Mi govorimo razume se, samo o katolčkoj crkvi i njezinom principu, a ne o katoličkom svečenstvu. Pojava jednog Divkovića, i pojava jednoga Kačića-Miošića i narodnog biskupa Vrhovca i svetle i velike ličnosti jednog Strossmayera ili jednoga Račkoga ni u čemu ne mogu ni u hrvatskim stranama naše zemlje u suštini da izmene crte kozmopolitskog karaktera katoličke crkve.«

Mi mislimo, da bi baš ovi svijetli primjeri nesebičnog rodoljublja imali raspršti bratske predrasude o štetnom načelnom utjecaju katoličke Crkve u nacionalnom pogledu. Ovi su prvaci bili riječju i djelom svjesni svoje pripadnosti katoličkoj zajednici, pak su baš u njoj nalazili kao i Strossmayer[1]) snažnih vjerskih motiva za svoj rodoljubni rad.

Nepravdu nam čini dr. Bogdan Gavrilović, kad veli: »Ta crkva nije htjela buditi ni nacionalna ni demokratska osećanja, čak ni u onom delu hrvatskog naroda, koji je živeći neko vreme pod francuskom vlašću, do tih osećanja bio već došao i tako po svojoj crkvi, koja nije bila nacionalna, nije mogao ni hrvatski deo našega naroda doći do svoje nacionalne svesti».

Makar da će i o ovom pitanju biti govora u stranicama »N. R.«, ipak gosp. profesora upućujemo na pravedni sud poznatog našega etnologa Jovana Cvijića,[2]) koji objektivno i praved-

[1]) Dr. Grivec (Čas, br. 1—3, 1920): Srpski crkveni problemi.

[2]) Glasnik srpske Pravoslavne Patrijaršije, god. III, br. 7, str. 106—107: Zakonodavna nadležnost u našoj crkvi.

[1]) Tade Smičklas, Nacrt života i djela B. J. J. Strossmayera, str. 82—83

[2]) Jovan Cvijić. (Nova Evropa, knjiga V, br. 3, str. 75, 1922) Dva etnička procesa u Dalmaciji.

nije prosuđuje proces nacionalizacije u hrvatskom dijelu našega naroda: »Smisao etničkog procesa se menja (u Dalmaciji) mesto ranijeg italijaniziranja Slovena, nastupilo je konserviranje Slovena, pa čak ovde onde i slaveniziranje Italijana. Taj kritički trenutak zasićenosti nastupio, izgleda, prvih desetina XIX. veka. Od toga doba moglo je početi kulturno nacijonalno buđenje slavenstva u Dalmaciji. Kao što je poznato ono je nastalo posle šesetih godina XIX. veka«.

Nije Crkva za to, da proročkim duhom predvidi i poradi za nacionalnu ideju, i onda kad za nju nijesu bili stvoreni socijalni preduvjeti, kao što to dobro veli dr. Cvijić; ali je svakako to istina, što će se u pogledu hrvatskog nacionalizma naknadno dokazati, da su se baš crkovnjaci najviše zalagali za pobjedu nacionalne misli onda, kad je druga inteligencija bila narodu potpuno otuđena.

»Prvo Hrvat pa katolik, prvo Srbin pa pravoslavni.«

Priča se, da su se nekom zgodom Mlečani posvadili sa svojim patrijarhom. Kad ih je crkvena vlast pozvala na odgovornost veli se, da joj se nijesu htjeli odzvati s motivacijom, da su to oni učinili kao Mlečani, a ne kao kršćani. Oni su rekli: siamo prima Veneziani e poi cristiani. Nestašni mletački »gondolieri« na ovako dosjetljiv način mogli bi izbjeći i svim ostalim dužnostima kao državljani i kao ljudi, koji imadu obveza prema Bogu i bližnjemu. Nijesmo ni mi daleko od Mlečana. I kod nas se čuje prazna, bezbožna krilatica: »Prvo Hrvat, pa katolik; prvo Srbin pa pravoslavni«. Ova fraza bazira se na jednoj posve neispravnoj pretpostavci. Pretpostavlja mogućnost sukoba između rodoljubnog osjećanja i vjerskog uvjerenja. Sukob je nemoguć. Protivno vrjiedi, da se pomoću vjere samo rodoljublje oplemenjuje, jer vjernik: katolik i pravoslavni uzimlje i rodoljubno čuvstvo kao postulat Božjega zakona, koje je uključeno među prve objekte naše kršćanske ljubavi.

Dakako, da u praktičnom životu, nastaje sukob između vjere i stalne političke partije u državi, koja, jer načelno ateistička i nekršćanska, hoće kod svojih pristaša da pobudu uvjerenje, kako se vjera sukobljuje sa narodnom i državnom idejom: progon vjeronauka iz škola, otimačina crkvenih dobara, kanzelparagraf, progoni Marijinih kongregacija; tada u tom slučaju

doista da je vjera na prvom mjestu, jer se ovdje ne radi o sukobu između vjere i rodoljublja, nego o bezvjerskoj državnoj metodi, koja radi na uštrb vjere, narodnosti i države.

O' Connel-ova oporuka.

U naponu proljeća na 15. svibnja 1847. u talijanskom gradu Genovi umro je neumrli zatočnik irskih nacionalnih sloboština Daniel O' Connel u 72. godini života, u pratnji svoga najmlađega sina, kad se je spremao da pohodi sv. oca papu Pija IX.

Njegova je oporuka glasila: Dušu moju predajem Bogu, srce moje Rimu, a tijelo moje domovini. I njegova je oporuka bila izvršena. Srce je poklonjeno Rimu, t. j. sv. ocu papi; tijelo njegovo dragoj Irskoj domovini, za koju je sav svoj imetak heroički žrtvovao. Njegov su testamenat protivnici napadali, kao da je nečastan za njegovo patriotsko osjećanje; ali je ovaj veliki državnik i katolik svojim radom i životom dokazao da ga je baš ovo prividno omalovaženje domovine, uz duboku vjersku katoličku ćut učinilo ocem domovine. I danas njegova domovina, ako dostiže svoja nacionalna prava, ima da zahvali njegovim patriotičkim idejama, kojima je znao čitav irski narod do krvi za svoje narodne ideale zagrijati.

Katoličko uvjerenje jest pozitivna moć u nacionalnom i državnom životu.

PREPOSTAVKE U ENTROPOLOŠKOM DOKAZU EGZISTENCIJE BOŽJE.

Prof. O. Bernardo Brixy, franjevac, — Zagreb.

1. Uvod.

Među mnogim dokazima filozofske naravi o egzistenciji Božjoj nalazimo počevši od isusovca L. Dressela dokaz, koji posiže i za fizikalnim principima, da se time ujedno vidi, da prirodne znanosti shvaćene dobro ne odvode od Boga, nego do Njega vode. Po fizikalnom principu, koji u tom dokazu dolazi najviše u obzir, zovu taj dokaz apologete entropološki ili f i z i k a l n i dokaz za egzistenciju Božju. Mnjenje je mnogih, osobito fizičara, da to ime tomu dokazu ne pripada, jer ima više filozofski karakter negoli prirodoznanstven. Na to ću se međutim osvrnuti kasnije.

»Prvi princip termodinamike« (nauke, koja ispituje odnošaj toplinske energije prema drugim oblicima energije) kaže, da se ni kod jednoga procesa ne može od energije, koja postoji, ništa izgubiti, a također da se ne može niti nove dobiti, stvoriti, nego kolika je ukupna energija u prirodi bila na pr. prije tisuće i tisuće godina, tolika da je i danas. Ona samo prelazi iz jednoga oblika u drugi i to najradje u toplinsku energiju (toplinu). Ovaj dakle princip govori o konstantnosti energije, pa se zato često i zove »princip energije«. Prelaženje energije jednoga oblika u energiju drugoga oblika nije bez granica; to vrijedi osobito za toplinsku energiju. Elastična kugla bačena o pod ne će neprestano odskakivati jednako visoko, a množinu topline sabrane u čaši vruće vode ne možemo sabrati natrag, kad smo vodu iz čaše izlili u veliku posudu hladne vode, makar smo možda pripazili na to, da ništa topline ne ode u okoliš. I u najboljem slučaju dade se od neke izvjesne množine topline pretvoriti u radnju (pomoću parostroja ili motora na benzin itd.) samo neki dio, a ostali se dio topline raspršuje u okoliš, za željenu dakle radnju sasma bez koristi. Kadgod jedan oblik energije prelazi u drugi, uvijek se rađa i toplina, pa jer se ta sva ne da pretvoriti natrag u radnju, slijedi, da se zaliha »slobodne« energije neprestano umanjuje. Pod slobodnom ili djelatnom energijom mislim energiju, koja se dade pretvoriti u radnju, koju baš želim. Kod parostroja ima slobodne ili djelatne energije samo 8—15% od one energije (topline), što ju daje izgaranje ugljena. Ostala energija prelazi kao toplina na okoliš i tu se miješa s toplinom okoliša tako dugo, dok se temperatura okoliša i parostroja ne izjednače, dok razlike temperature ne nestane. Dio se energije, koji se ne da pretvoriti u korisnu radnju, nego se beskorisno raspršuje, zove entropija. Princip entropije ili »drugi stavak termodinamike« u jednoj svojoj formi kaže: kod svih se procesa u prirodi razvija neka količina topline, koja se više ne da pretvoriti u energiju koje druge forme. Posljedica toga jest ta, da se množina energijâ, koje nijesu toplina, s vremenom umanjuje, a množina topline, koja se više ne da pretvoriti u energiju kojeg drugog oblika, da se uvećaje. Iz ovoga slijedi, da možemo princip entropije reći kraće: entropija kod prirodnih procesa raste na štetu slobodne energije.

Na temelju ovih dvaju principa fizike grade apologete svoj dokaz u glavnom ovako:

Jer se slobodna energija u svemiru umanjuje, morala bi se ona, ako je svemir s obzirom na svoj početak vječan, već odavna istrošiti, biti jednaka nuli; svijet bi već odavna pao u naručaj toplinskoj smrti. Danas već ne bi bilo u naravi nikakvih procesa, jer bi već sva energija prešla u toplinu, a ova bi se jednoliko raspršila po svemiru. Jer smo još uvijek svjedoci najrazličitijih procesa u prirodi, slijedi, da svijet nije od vijeka, nego da je morao imati svoj početak. Taj si početak nije svijet mogao dati sam, pa slijedi, da mu je bivstvovanje dalo biće različito od svijeta, od materije — a to je Bog.

2. Pretpostavke u entropološkom dokazu.

Na ovako se stiliziran dokaz navaljuje s više strana poričući mu dokaznu moć, jer da primjenjuje fizikalne principe na područje, koje je izvan područja fizike i uopće prirodnih znanosti, naime na svemir. Da entropološki dokaz ima zaista dokaznu moć, treba da se prije dokažu ovi stavci, koji su se dosada uzimali kao pretpostavke:

1. Prirodni zakoni, koje danas opažamo kod prirodnih procesa imaju nepromjenljivu vrijednost za prošlost i budućnost i to ne samo za svijet, koji je fizičaru pristupačan nego i za čitav svemr. Pri tom pak treba utvrditi, što se razumijeva pod svemirom li svijetom.

2. Svemir je konačan i s obzirom na prostor i s obzirom na množinu tvari u njemu.

3. Energija je svemira konačna.

4. Princip entropije vrijedi apsolutno bez iznimke. Ako možda i ima procesa, koji bi entropiju umajnivali, to je ipak sveukupno umanjivanje po svojoj veličini manje od povećanja (rastenja) entropije.

5. Entropija će polučiti najveću vrijednost (maksimum) u konačnom vremenu, drugim riječima: entropija se ne približava svom maksimu asimptotski.

Riješenje ovih stavaka leži izvan područja kompetentnosti naravnih znanosti, pa zato time i čitav entropološki dokaz gubi — kako kaže Schnippenkötter u svojoj brošuri »Der entropologische Gottesbeweis«, Bonn 1920. — svoj individualni karakter, jer u njemu pravi dokaz ne počiva uopće na principu en-

tropije, pače niti na fizikalno prirodoznanstvenoj podlozi, nego na filozofskoj kao i ostali dokazi za egzistenciju Božju (ib. p. 79).

Mislim, da Schnippenkötter ovdje nema pravo, jer tvrdi odviše. U entropološkom su dokazu samo p r e t p o s t a v k e filozofske naravi t. j. samo ih filozofija može riješiti. Kad je filozofija rekla svoje, kad je f i l o z o f i j a dokazala temeljitost i ispravnost onih 5 pretpostavaka, omogućila je apologetama, da se valjano posluže f i z i k a l n i m principom entropije u svom dokazivanju. Prema tome princip entropije kao i princip konstantnosti energije nije u ovom dokazu nešto sporedno nego baš glavno. U ovom se dokazu posiže za filozofijom tek ondje, gdje su nemoćne prirode znanosti.

U posljednje vrijeme počeli su na princip entropije navaljivati, t. j. poricati mu apsolutnu vrijednost, neki fizičari, osobito oni iz monističkoga tabora, pokazujući slučajeve, u kojima taj princip ne vrijedi. Izuzeci, koje navađa astrofizika i kozmologija (Arrhenius), naravi su manje više fantastičke; prigovori su te strane — kako opaža i Schnippenkötter (ib. p. 18.) — manje osnovani negoli je podloga, na kojoj počiva princip entropije. Razni drugi izuzeci, koje navađa fizika, mislim, da nijesu pravo shvaćeni, a osobito netreba ozbiljno uzeti one izuzetke teoretske naravi, koji proizlaze iz kakve novije hipoteze. Imajući pred očima historijat mnogih važnih fizikalnih zakona, mislim borbu u učenom svijetu pro i contra, usuđujem se ustvrditi, da će princip entropije konačno pobjediti kao i mnogi drugi fizikalni zakoni i principi. Stoga su po mojem mnijenju pretjerane riječi Schnippenkötterove (ib. p. 19.), kojim on završuje prigovore protiv principu entropije, a glase ovako: »Ispitivanje fizikalne strane principa entropije vode do rezultata, da je valjanost stavka entropije utvrđena unutar relativno širokih granica fizikalnog istraživalačkog područja, pače da je nanovo potvrđeno, ali da je stavak o entropiji izgubio svojstvo, da bude podlogom prostorno i vremensko najdalekosežnijih posljedica u naziranju svijeta i to da je izgubio logički-načelno kao i enmpirički-stvarno uslijed rezultata znanstvenoga istraživanja same fizike«.

Poradi ove borbe o princip entropije, počeli su se neki apologete odricati entropološkoga dokaza. Tako na pr. kaže Esser o principu entropije (Esser-Mausbach: Religion, Christentum, Kirche, Svez. I. p. 179.): »Toga zakona apologet doista ne treba,

a prema tome ne treba ni entropološkoga dokaza, jer bi mogao stvari samo škoditi, kad bi prirodna znanost danas sutra dokazala, da princip entropije ne vrijedi apsolutno nego da ima u prirodi procesa, kod kojih entropija ne raste. Istina je, da se apologet može lako odreći i bez ikakve štete entropološkoga dokaza za egzistenciju Božju, jer ima za to boljih metafizičnih dokaza, kojih vrijednost ne zavisi o rezultatima prirodoznanstvenih istraživanja, ali ga može upotrebljavati, da p o k a ž e, kako i samo promatranje prirode i njezinih procesa vodi do zaključka, da svijet i njegova energija nije mogla nastati samo od sebe, nego da ju je moralo stvoriti biće, koje je različno od svijeta, Bog. Kažem p o k a z a t i, a ne d o k a z a t i, jer to nije svejedno. Priroda kao da prstom pokazuje na Boga, ali ga direktno dokazati u strogom smislu ne može. Na temelju prirodnih zakona može samo razum, dakle filozofija, da dalje gradi i izgradi pravi dokaz za egzistenciju Božju, a ne prirodne znanosti. Dokaz, koji bi se temeljio samo na prirodnim zakonima, imao bi samo uvjetnu vrjednost, u koliko su naime prirodni zakoni dobro shvaćeni i u koliko ih smijemo protegnuti na čitav svemir, jer je svemir fizici nepristupačan, pa ne može eksperimentom ustanoviti ni potvrditi zakone, koji tamo vladaju. U apologetici dakle ne će biti entropološki dokaz sasma suvišan. On će biti možda pristupačniji onima, koji zaziru od čiste metafizike, a više im imponiraju prirodne nauke. Neprijatelja je najbolje pobijati vlastitim oružjem i na vlastitom polju. Monisti se mogu najuspješnije pobijati onim dokazima za opstanak Božji, koji se dadu izvesti iz egzistencije svijeta i njegova uređaja, jer oni svoje tvrdnje osnivaju baš na svijetu i njegovom razvoju.

3. Prirodni su zakoni nepromjenljivi.

P r v a p r e t p o s t a v k a kod uporabe principa entropije u dokazivanju egzistencije Božje jest, da su prirodni zakoni nepromjenljivi za sva vremena i da vrijede također i za svemir. Dok sam pisao brošuru »P r i n c i p e n t r o p i j e i o p s t a n a k B o ž j i« (III. i IV. svezak Savremenih pitanja, Mostar 1919.) nijesam ni pomislio, da bi tko mogao posumnjati o tome da li su isti prirodni zakoni, koje danas opažamo u prirodi, bili već u prijašnje doba i da li će ti isti zakoni vrijediti i u dalekoj budućnosti. Prateći literaturu namjerio sam se na neke fizičare, koji o apsolutnoj vrijednosti prirodnih zakona sumnjaju poradi

njihovog sasma empiričkoga karaktera. Schnippenkötter kaže (ib. p. 34.): »Svijet si možemo s d r u g i m prirodnim zakonima ako i ne predstaviti, a ono bar pomisliti«. Malo kasnije kaže (p. 36.): »O prilikama i zakonima, po kojima se svijet razvija (die Gesetze des Geschehens), a koji bi sezali do početka svijuvremena, ne može se tvrditi ništa stalna, ni evidentna«, zaključuje (p. 42.) »Mi nijesmo u stanju razložito tvrditi apsolutnost, vječnu nepromjenljivost nekoga i z v j e s n o g prirodnoga zakona. »I Bavink je mišljenja, da bi prirodni zakoni u drugim okolnostima glasili drugčije. To se razabire iz njegovih riječi, kad kaže: »Ako entropija kod nas i raste, a djelatna energija pada, ipak možemo z a m i s l i t i, da se u drugim djelovima svemira, kod drugih okolnosti događa obratno, da naime djelatna energija raste, a entropija pada« (vidi »Unsere Welt« gd. 1918. str. 203.).

Fizičar sabire prirodne pojave bilo direktnim opažanjem, bilo eksperimentovanjem; pojave iste vrste stavlja u jednu grupu, a pojave drugevrste u drugu grupu. Iz pojava iste uklanja on sve, što nije bitno za samu pojavu, a onda pomoću mnogih mjerenja traži pravilnost, koja vlada među pojavama iste grupe. Kad tu pravilnost nađe, izriče je on kratkim sudom, koji zovemo f i z i k a l n i z a k o n. U fizikalnom se zakonu izriče kratko i točno veza među onim faktorima, koji kod pojava iste vrste bitno utječu na njihov tok. »Sve, što se u prirodi događa« — kaže Volkmann u djelu »Erkenntnistheoretische Grundzüge der Naturwissenschaften«, Leipzig, 1910. str. 43. — »nužno je, ali ne u tom smislu, kao da bi mogli navesti razloge ili morali ih navesti, nego je nužno zato, što nam se nameće kao nešto bez iznimke. Tu se ne radi o kauzalnoj nego o realnoj nuždi«. U prirodnim procesima opažamo pravilnost, ali da je nužna baš ova pravilnost, koju u prirodi opažamo, ne možemo tvrditi, jer bi u prirodi mogla vladati i neka druga pravilnost, a ne baš ova, koju opažamo. U tom smislu nijesu ni prirodni zakoni, koji tu pravilnost događaja izriču, apsolutno nužni. Znanstvena prirodoslovna istraživanja pretpostavljaju neku općenu pravilnost u zbivanju prirodnih procesa, t. j. uvjereni smo, da se sve u prirodi razvija objektivno po nekom stalnom planu tako, da smo subjektivno u stanju stvoriti neki formalni sud o događajima u prirodi. Ti su sudovi prirodni zakoni, a jer priroda radi po stalnom nekom planu, možemo reći, da su u tom smislu fizikalni

zakoni — u koliko su dobro shvaćeni — nepromjenljivi. U tom smislu možemo govoriti: u prirodi se zbiva sve po vječnim nepromjenljivim zakonima. Rekao sam, da nije apsolutno nužno, da u prirodi vladaju baš ovi zakoni, koji de facto vladaju. Tvrditi da su prirodni zakoni promjenljivi, samo za to, što im se ne može pripisati apsolutna nužda, znači tvrditi nešto, što se kosi s činjenicama, a contra factum non datur argumentum. Je li ikoja prirodna znanost došla u svom istraživanju do rezultata, da je koji prirodni zakon prestao, a na njegovom se mjestu pojavio drugi, pogotovu prijašnjem baš protivan?

Umovati: možda su prije vladali ili će u dalekoj budućnosti vladati drukčije prirodni zakoni negoli što vladaju u prirodi danas, nema smisla niti znanstvene vrijednosti, jer takvo umovanje nema — bar po mojem mišljenju — nikakva temelja i to baš zato, jer se u prirodi očituje neka pravilnost, velika dosljednost. Neki vele prirodni su zakoni stečeni indukcijom, pa su zato samo vjerojatni. Ovi bacaju s uma, da je vjerojatnost prirodnih zakona tako velika, da je njezina vrijednost vrlo velika i prema tome poprima karakter sigurnosti. Prema tome je tvrdnja, da je krivo i ne znanstveno graditi dokaze (na pr. entropološki dokaz za egzistenciju Božju) na temelju empiričkih prirodnih zakona, da se izrazim najblaže, pretjerana. Kad bi to bilo neznanstveno, morali bi poricati vrijednost i svim dokazima prirodnih znanosti; nijedna empirička znanost ne bi imala vrijednost, baš zato, jer im temelj — prirodni zakoni — nemaju apsolutne vrijednosti. Iz svega slijedi, da iz današnjega stanja prirode, iz današnjih prirodnih zakona smijemo zaključivati na prošlost i budućnost prirode. Ostwald u svojoj knjižici: Grundriss der Naturphilosophie, I. Bd, 1913., Leipzig, kaže: »Prirodni zakoni ne dekretiraju, što se ima dogoditi, nego izvješćujući, što se je dogodilo i što se običaje događati. Njihovo poznavanje dozvoljava zato, kako se uvijek naglašivalo, predviđati budućnost u izvjesnom stepenu i u neku ruku određivati« (str. 37.). Ako zaključivanje na prošlost i budućnost i nije sigurno a p s o l u t n o m sigurnošću, ipak ima znanstvenu vrijednost, jer je opravdano pravilnošću prirodnih procesa.

4. Vrijede li prirodni zakoni za čitav svemir?

Da prirodni zakoni vrijede za naš sunčani sustav, o tome ne sumnja nitko, jer su ti zakoni konstatovani baš na našem

sunčanom sustavu. No pita se, da li ti isti zakoni vrijede i za ostale sunčane sustave, drugim riječima: smijemo li prirodne zakone protegnuti i na čitav svemir? — Prije svega, da ustanovimo, što razumijevamo pod svemirom i to materijalnim.

O. D. Chwolson razlikuje svijet od svemira. Po tom je glasovitom ruskom fizičaru svijet sve ono, što je u našim opažanjima pristupačnom prostoru. Taj je prostor vrlo velik, jer obuhvata i najdalje magle (Nebelflecke), što nam ih otkrivaju dalekozori i fotografska ploča. To je svijest prirodoznalca, specijalno pak fizičara. Svemir je po njemu (Chwolsonu) skup svega, što postoji, a svijet je samo dio svemira. Iz rečenoga slijedi, da prirodne znanosti mogu svoju reći samo o svijetu, dok o svemiru ne mogu ništa, jer im ne može biti objekt istraživanja, O svemiru dakle i njegovim svojstvima ne može nam ništa reći prirodna znanost, nego filozofija. Filozofija (kozmologija) obuhvata pod imenom svemir svijet i svemir, kojega ima na umu Chwolson. Ona kaže: svemir, universum, kozmos, naprosto svijet, jest skup supstancija, koje su si u svom bivstvovanju i međusobnom djelovanju korelativne ili kraće: to je skup tjelesa (Schwerschlager: Philosophie der Natur, 1. Abteilung, Regesburg. 1921. str. 254 (Söhner u svojoj radnji: »Ewiger Stoff-Ewige Schöpfung« Natur u. Offenbarung, 1906. str. 743) definira universom kao skup svega, što postoji i vremenu. Pesch u svojoj knjizi »Institutiones philosophiae naturalis« (volumen II., Freiburg 1897. str. 182) kaže: »Mundi nomine rerum universitatem significamus, sive corporearum tantum sive spiritualium una et corporearum. Communiori tamen loquendi usu ea vox ad significandas res corporeas, ut eae ad unum ordinem coniunctae sunt, restringi solet«. U entropološkom dokazu razumijeva se svijet u ovom drugom smislu.

Pod svemirom dakle razumijevamo skup sih materijalnih tjelesa zajedno s njihovim svojstvima. On obuhvata materijalne objekte ne samo one, za koje znamo, iz iskustva, nego i one, koje postoje, ali za njih ne znamo. Neki kažu: možda ima još i drugih svijetova, koji su ispunjeni masom različitom od naše i gdje vladaju drukčiji fizikalni zakoni negoli su naši, specijalno možda zakoni, koji su prncipima energije i entropije našega svijeta baš

suprotni. — Kad bi to i bilo zakoni svijetova ne bi mogli utjecati na procese našega svijeta, jer ne bi imali veze s našim svijetom. Ako bi pak imali vezu, onda bi već našem svijetu pripadali, a tako bi imali svijet, u kojem vladaju zakoni sasma protivni. Da u svijetu vladaju prirodni zakoni jedan drugom sasma protivni, protivi se iskustvo. Ako se je kod nekih procesa i činilo, da se očituje sasma protivni zakoni, konstatiralo se je s vremenom, da je suprotnost, bila sasma prividna, jer ili nije prirodni zakon bio dobro poznat ili se je proces krivo shvatio. U ostalom govoriti o nekom drugom, nepoznatom svijetu, koji bi bio izvan našega svijeta i pripisivati mu n. pr. utjecaj, da svemir bude konačan ili beskonačan, nema smisla, jer — kako kaže Scwertschlager u svojoj prirodoslovnoj filozofiji (l. c. p. 256) — ako se i ne može nijekati apsolutna mogućnost egzistencije drugih i novih svijetova, mi ne možemo o tim svijetovima izreći nikakvoga suda, budući, da takvi svijetovi ne bi mogli imati nikakove veze s našim, niti imamo ikakav idealni spoznajni izvor niti spoznajni izvor, koji bi radio s dedukcijama bez iskustva, pomoću kojega bi mogli te svijetove otkriti zaključivanjem. Zgodno kaže dr. Riem u odgovoru dr. Bavinku (»Unsere Welt«, god. 1914. str. 138. u članku »Ist die Welt endlich?«), koji mudruje, što bi sve moglo biti, kad bi u svemiru drukčije bilo. Riem kaže: »Sasma je suvišno baviti se time, ima li osim našega sustava (svemira) još i drugih. Kad bi blo i drugih svijetova, onda bi se naš sustav — prema Charlieru — odnosio prema susjednim po prilici tako, kako se odnosi jedna zvijezda stajačica našega sustava (svemira) prema susjednoj.« Dalje odgovara Bavinku: »Držimo se onoga, što u istinu postoji (an das tatsächlich Gegebene) i ne stvarajmo nove i suvišne hipoteze, da protumačimo nepoznato nepoznatim«.

Vratimo se k pitanju: smijemo li prirodne zakone protegnuti i na čitav svemir?

Prema onomu, što sam prije rekao, smijemo pitanje: mogu li se prirodni zakoni, protegnuti i na čitav svemir, restringirati na pitanje, vrijede li fizikalni zakoni, što su ih otkrile prirodne znanosti, specijalno fizika, za sva nebeska tjelesa t. j. za sunčane sustave sa svojim planetima mjesecima i svemirske magle kao i za one objekte svemirske, koji možda postoje, a za njih ne znamo. Odgovor na to pitanje ovisi o tome, jesu li nebeska tjelesa od iste mase, od koje je sastavljen i naš sunčani sustav,

ili njesu. Čujmo, što nam glede sastava nebeskih tjelesa kaže astronom M. W. Mayer u djelu: Auf der Sternwarte (Universalbibliothek N.ro 2305 str. 57): »Rastavljanjem svijetla, koje nam šalju i najdalji svijetovi, saznajemo danas kemički sastav tvari, koje nam to svijetlo šalju ili kroz koje to svijetlo prolazi. Na udivljenje saznajemo, da posvuda, u daljinama, koje ni najfiniji instrumenti ne mogu više ni približno izmjeriti, da su kod izgradnje svemira sudjelovali isti kemijski elementi; (saznajemo) da su one najdalje zvijezde stvorene, tako reći iz istoga mesa i krvi kao i naša Zemlja, kao i mi njezin stvorovi, (saznajemo) da neka rodbinska veza bratski veže svemir sa svim njegovim nebrojenim sunčanim sustavima«. Otkriće, da na suncu i drugim zvijezdama nema kemijskih elemenata, kojih ne bi bilo i na Zemlji, poredak planeta po veličini oko Sunca i druge okolnosti sile nas, da prihvatimo hipotezu, da se je naš svemir razvio tijekom vremena iz zajedničke mase, plinovite pramaterije pod utjecajem Newtonova zakona gravitacije. Danas je ta vrlo vjerojatna hipoteza, koju potvrđuju mnoge činjenice, prihvaćena općeno. Jer je svim nebeskim tjelesima podrijetlo isto t. j. jer su sva građena u glavnom od istih kemičkih elemenata, smijemo zaključiti, da na tim tjelesima vladaju i isti prirodni zakoni, koji vladaju materijom, koja okružuje nas. Ako i ne poznamo još sve sile i sve zakone, koji vladaju nad prirodom, ipak se ne će nikada otkriti, takve sile i takvi zakoni, koji bi vrijedili samo za našu prirodu, a ne bi i za čitav svemir. Ne mislim tvrditi, da moraju čitavim svemirom vladati s v i zakoni, koji ravnaju pojavama našega sunčanoga sustava, nego to, da ne može postojati prirodni zakon, kojem bi protuslovile pojave u čitavom svemiru. Prema tome isti fizikalni zakoni vrijede i za one nebeske objekte, koji možda postoje, ali za njih ne znamo.

5. Prostor i materija.

Druga pretpostavka u entropološkom dokazu egzistencije Božje jest: konačnost svemira s obzirom na prostor i s obzirom na množinu tvari u njemu. — Konačnost svemra s obzirom na prostor i s obzirom na množinu tvari, od koje se svemir sastoji, označio sam kao jednu pretpostavku, jer su prostor i materija u vrlo uskoj vezi. U običnom ili kako kaže Schwertschlager (l. c. p. 45.) »naivnom« govoru razumijeva se

pod prostorom nešto u izvanjem svijetu, što može u sebi primiti protežna tjelesa. Pod prostorom se obično misli nešto, što i samo ima tri dimenzije: duljinu, širinu i visinu i to bez granica i oblika, bez osjetnih i posebnih svojstava. On je neizmjerno velik i dade se dijeliti u beskonačno mnogo dijelova. Odavle se razabira, kako se prostoru u običnom govoru pripisuju dvije grupe svojstava i to — da tako kažem — pozitivna, realna i negativna irealna. Među realna spadaju trodimenzionalnost, mogućnost dijeljena i kontinuiteta, a među irealna to, da nema oblika, da nije ničim omeđen, da je dakle neodređen, indefinitan. Prostor, kojega karakterišu pozitivna svojstva, razlikuje se od konkretnoga, protežnoga tijela samo logički; to je prostor, što ga tijelo uistinu zauzima i što njemu realno pripada. Taj prostor je dakle isto što i protežnost tijela. Ako se hoće taj prostor razlikovati od samoga tijela, mora se prostor shvatiti samo kao protežnost in abstracto ili protežnost u matematičkom smislu. Prvo je dakle značenje prostora protežnost, uzeta apstraktno. U običnom govoru kažemo: tijelo može zauzeti ovaj ili onaj prostor, jedan ostaviti, a drugi zauzeti. Odavle se vidi, da prostor i dimenzije tijela nijesu jedno te isto, jer tijelo dimenzija ne može napustiti. Prostor, koji pruža mogućnost protežna tijela primiti u se, zove se specijalno prazan prostor ili vacuum. Naša fantazija daje — kako kaže Schwertschlager (l. c. o. 47.) — ovom prostoru oblik i zadaću posude, u kojoj su tjelesa smještena. Taj prazan prostor obuhvata sva tjelesa čitavoga svemira, on ostaje i onda, kad bi uklonili ili uklonjena promislili sva tjelesa iz svemira.

Je li taj vacuum, taj svemirski prostor nešto, što u istinu postoji ili nije? To je pitanje važno, jer o njegovom rješenju ovisi to, treba li u entropološkom dokazu egzistencije Božje govorti o prostoru napose ili ne, obazrijeti se na razne prigovore prirodoslovaca u pogledu prostora ili ne. Prirodne znanosti postuliraju egzistenciju praznoga prostora, da mogu protumačiti n. pr. elastičnost krutih tjelesa, stlačivost plinova. Bez toga prostora ne može ona mjeriti udaljenosti objekata, ne može ispitivati gibanje i t. d. — Prazan prostor postoji, ima neku izvjesnu realnost, on je ens rationis cum fundamento in re (cf. Pesch: Institutiones philosophiae naturalis II. 1897, str.

144), ali ta realnost ne može biti nešto, što u istinu postoji izvan našega uma. Kad bi bio prazan prostor supstancija, koja ima bivstvovanje u svijetu, moralo bi se prihvatiti, da dvije protežite substancije mogu biti u isto vrijeme na istom mjestu: tijelo i prazan prostor. — Vakuum ne može biti ni akcidens, jer bi morao pripadati nekoj supstanciji, a to prazan prostor nema baš zato, jer je prazan. Realnost vakuuma može dakle imati samo — mogućnost, — t. j. realnost vakuuma može se uzimati samo u značenju fizičke mogućnosti, u koliko su naime realna tjelesa kadra mijenjati volum, položaj, oblik i t. d. Ta mogućnost je realna, jer ne ovisi o našem mišljenju (umovanju), kakvu će prazan prostor imati vezu, relaciju, s protežitim tjelesima; tijelo naime može zauzimati prazan prostor neovisno o našem umovanju. Prazan prostor jest dakle realna ili fizički dana mogućnost, po kojoj protežna tjelesa, koje de facto postoje, mogu mijenjati modalitete svoje protežnosti, t. j. prazan je prostor mogućnost produživanja, suživanja mijenjanja mjesta i gibanja protežitih tijela. Prazan prostor jest mogućnost, a ne prazan prostor pruža mogućnost promjenama protežitosti tijela. Prije negoli je egzistiralo koje nebesko tijelo, nije bilo ni praznoga prostora, a čim je nastalo, već je bio i prazan prostor tu. Treba dakle razlikovati između konkretnoga prostora, koji, kako sam već rekao, potpada pod pojam protežnosti, i praznoga prostora. Tijelo, koje postoji, zauzima prostor, znači: tijelo ima protege. Za neko tijelo postoji prazan prostor znači: tijelo može bez zapreke izvana mijenjati svoj volum, oblik, svoje mjesto. Baš zato, što je prazan prostor mogućnost, može se govoriti, da je prazan prostor postojao za neko tijelo već prije negoli je zauzeo sadanji prostor. Kad bi čitav svijet bio jedna kugla, pa bi rekli, ta kugla lebdi u praznom prostoru, značilo bi to, da kuglu ništa ne sprečava, da se stegne ili raširi, da se giba ili da bilo kako promijeni modalitet svoje protežitosti. Prostor bi bio u tom slučaju bez oblika i dimenzije, jer promjenama jedne jedine kugle ne bi se opirala nikakva materijalna (tjelesna) zapreka. Prostor nije nešto, što ima dimenzije od sebe, nego mu dimenzije određuju omeđena tjelesa. O praznom prostoru, kao da postoji u realnom svijetu zbiljski, ne može se govoriti, jer je takav apsolutan, t. j. o tjelesima neovisan, prostor plod naše fantazije, koja aktualizira ili hipostazira ono, što razum pomišlja kao moguće. Jer svako tijelo možemo zamisliti većim nego jest, jer možemo broj zvijezda povećati, koliko mu drago, fantazija si odmah stvara sliku toga, predstavlja si svemir i njegov prostor neizmjerno velikim. — Prostor i protežitost su stvarno, ako i ne formalno isti pojmovi. Zato ne smijemo prostoru pripisivati nikakva druga svojstva osim onih, koja pripadaju protežitosti. Ta pak svojstva saznajemo putem iskustva, putem Euklidske geometrije. Ako se matematika i bavi raznim drugim prostorima. »neeuklidskim prostorima«, te prostor, o kojem mi govorimo — a zove se »euklidski prostor« — smatra specijalnim slučajem — dimenzijonoga — prostora, ne slijedi, da neeuklidski prostor u prirodi doista i egzistira. Matematika za volju preglednosti prikazuje ovisnost dviju veličina prostora (n. pr. vrijeme i temperaturu preko dana) nanašajući jednu veličinu na os absisa a drugu na os ordinata. No radi toga ipak nitko ne tvrdi, da te veličine moraju biti prostrane veličine.

Da sakupim sve rečeno ukratko! Prostor je nešto takova, što se podudara s dimensijama stanovitoga tijela, a opet je od toga tijela različno, jer isti prostor može obuhvatiti i druge koje tijelo s istim dimenzijama.

Prostor, koliko ga zamišljamo kao nešto penetrabilno, što biva tijelom ispunjeno i po tom različno od samog tijela, ne postoji neovisno o razumu t. j. realno, pa je zato »ens rationis«. No nikada se ne može reći, da je prostor puka umislica (fikcija), već je »ens rationis cum fundamento in re«, a taj realni temelj jest sama realna protežnost tjelesa. To vrijedi za realni prostor (prostor, koji je doista ispunjen tijelom), a isto tako za mogući prostor (prostor, koji nije zbiljski ispunjen nijednim tijelom, ali je kadar da prima koje tijelo) kao i za apsolutni prostor (protege bez granica za sva moguća tjelesa), jer se pojam o mogućem i apsolutnom prostoru osniva na (ograničeno ili neograničeno) mogućim tjelesima. (Isporedi: Zimmermann: Kant i neoskolastika I, Zagreb 1920. str. 57.).

(Svršit će se).

Dr. A. Gosar.

FRANČIŠEK IN SOCIALNO VPRAŠANJE

Socialni problem sam na sebi.

Človeški rod je od prvega svojega začetka določen, da dela. Mojzes pripoveduje v svoji prvi knjigi: „Vzel je torej Gospod Bog človeka in ga postavil v raj veselja, *da bi ga obdeloval in varoval*“ [1]). Raj, ki ga je Bog pripravil človeškemu rodu v veselje, naj bi ta s svojimi rokami in s svojimi močmi obdeloval in če treba tudi varoval. Seveda to delo ni bilo težko in mučno, marveč prijetno, vendar: delo je bilo.

Ko pa sta prva dva človeka grešila, tedaj je govoril Bog Adamu: „Prokleta bodi zemlja v tvojem delu; v trudu se boš od nje živil vse dni svojega življenja. Trnje in osat ti bo rodila in zelišča polja boš jedel. V potu svojega obraza boš užival kruh, dokler se ne povrneš v zemljo, iz katere si vzet“.[2])

V teh besedah je začrtana usoda človeštva; v njih je sam Gospod Bog za vse veke človeškega rodu ustanovil in določil temelje, iz katerih se vedno znova poraja in pojavlja socialni problem. *Prokleta (bodi) zemlja v tvojem delu*“, — „*trnje in osat ti bo rodila in zelišča polja boš jedel*“, v tem je označen prvi vir socialnega zla, drugi pa je izražen v besedah: „*v trudu se boš od nje* (zemlje) *živil vse dni svojega življenja*“ in „*v potu svojega obraza boš užival kruh, dokler se ne povrneš v zemljo, iz katere si vzet*“.

Prokletstvo je torej izrekel Bog po grehu prvih starišev nad zemljo in njeno rodovitnostjo. Nič več ne bo dajala sama iz svoje moči v zadostni meri žlahtnih sadov, da bi človeški rod živel od nijh brez truda in trpljenja. Ne, sama iz sebe bo rodila le trnje in osat in kljub vsemu delu se bo človek moral zadovoljiti z zelišči polja ter jih uživati mesto žlahtnih sadov rajskega vrta. Dota, ki nam je narava sama daje, je zato skromna, beraška in še daleko ne zadošča za človeka vredno življenje niti samo malega dela celega človeškega rodu. Ako hočemo živeti, moramo takorekoč izsiliti iz zemlje, da nam da vsaj najnujnejše stvari, brez katerih nam ni obstanka.

Toda to je samo ena plat prokletstva, ki ga je rodil človeštvu greh starišev. Treba da si ogledamo tudi drugo, ki je za nas pravtako važna in usodna. Delo, za katero je Bog namenil prva dva človeka na zemlji, je bilo sladko, prijetno in neutrudljivo. Njune telesne moči so ga igraje zmogle in bilo je jima samo v zabavo in razvedrilo.

[1]) M. I. 2
[2]) M. I. 3.

Po izgonu iz raja je postalo to bistveno drugače. V trudu in potu svojega obraza si mora človeški rod služiti svoj kruh, svoje slabotne in hitro iznemogle ter izmučene sile mora do skrajnosti napenjati, da se preživi. Delo, vir in predpogoj obstanka in blagostanja, je človeku breme, trpljenje in muka, pogosto tako velika in tako bridka, da ji podleže in omaga.

Kaj čuda, če skušajo, so in bodo skušali v takem položaju ne le poedinci, marveč tudi celi stanovi, sloji in narodi, dobiti v svojo oblast čim več zemlje in njenih dobrin, potrebno in neizogibno, zoprno, težko in mučno delo pa prevaliti na svoje sobrate! Od tedaj, ko je Bog izrekel s svojo, grozo vzbujajočo besedo, usodo človeka na zemlji, se vedno in vedno znova ponavlja v človeškem rodu tista, po svoj obliki in vnanjosti sicer različna, a v bistvu vedno jednaka in neizpremenjena borba za obstanek, izražajoča se v *brezmejnem pohlepu po imetju in brezobzirnem usužnjevanju lastnih bratov*. Gospod in hlapec, prvi bogat lastnik naravnih dobrin ter neomejen gospodar ne samo nad njimi, marveč tudi nad žulji svojega brata, drugi revež, ki nima svojega, kamor bi položil svojo glavo, s čemer bi se oblekel in nasitil, suženj svojega brata, kateremu mora s krvavimi žulji množiti obilico njegovega imetja, to je slika socialnih razmer vseh vekov človeškega rodu, od Noetovih sinov Sema in Jafeta ter vnuka Kanaan-a pa do današnjih dni.

In vendar nosi sleherni človek in zato tudi vsak stan, sloj ter narod v sebi neodojlivo hrepenenje po blagostanju in sreči že tu na zemlji. Nihče ni radevolje hlapec, vsakdo skuša otresti raz sebe jarem suženjstva. Toda ne samo da je človeku potrebno in neizogibno delo težko in mučno, človeško poželenje je vrh tega nenasitljivo in volja njegova slaba, da rajši usužnuje svojega brata ter mu stori največjo krivico, kot pa da bi brzdal svojo strast.

Zato se bije med gospodom in hlapcem ter valovi brez končne zmage sem in tja trajen boj, ki se sicer da ublažiti in omiliti, nikdar pa ne popolnoma umiriti. *Socialni problem je problem celega človeškega rodu od njegovega začetka pa do konca*

Izraelci v Egiptu in Babilonu, helotje na Grškem, plebejci v Rimu, stotisoči in miljoni sužnjev pred in po Kristu v vseh kulturnih deželah sveta,[1]) srednji in novoveški pol svobodni podložniki fevdalne in denarne aristokracije in končno neštevilna svetovna armada, po imenu sicer svobodnega, v resnici pa mrtvemu kapitalu usužnjenega delavstva — vsi ti s svojimi upori in vstajami, vojskami in krvavimi revolucijami so živé in neovrgljive priče za to.

Tako sega socialni problem globoko v življenje in razvoj človeštva. Kakor sfinga pred tebanskim mestom čaka od življenjski poti vsakega naroda in kdor mu ne ve odgovora, je izgubljen.

Grčija mu je odgovorila s svojo umetnostjo in filozofijo, toda ker ni umela rešiti vprašanja suženjstva in helotstva, je propadla.

Rim se je skliceval na moč svoje vojske in svojo pravniško modrost, toda ko so se rimski meščani in kmetje pogreznili v proletarstvo pripravljeni žrtvovati vse, samo da dobijo „panem et circenses", tedaj je bila zapečatena tudi njegova usoda.[2])

Moderni svet je bahavo kazal na svojo tohniko in čudoviti napredek v vsem gospodarskem življenju — ko pa se je v grozotah svetovne vojne omajal njegov temelj: suženjstvo delavskih mas, je trepetal in ječal v smrtnem strahu pred grožnjami materialističnega socializma, komunizma in boljševizma.

Res sfinga, ki ugonobi vsakega, kdor ne reši problema....

Dva vidika.

Socialni problem, gledan v razvoju človeškoga rodu, je v svojem jedru pretežno *problem imetja in dela.* Za to gre v prvi vrsti, da bi imali vsi ljudje dovolj vsega, kar potrebujejo za svoje življenje in da bi se potrebno delo tako porazdelilo med nje, da ne bi bil nihče preveč obremenjen. Rešitev pričujočega vprašanja pa je bistveno odvisna od tega, kako presojamo človeka in smoter njegovega življenja.

Dva vidika sta pri tem zlasti merodajna: *materialistični* in *verski,* za nas *krščanski.*

[1]) V Atiki je bilo ob izbruhu peloponeške vojne (429 pr. K.) okrog 100.000 sužnjev t. j. približno ravno toliko kot prostega prebivalstva. Isto velja glede Italije v prvem stoletju pred K., kjer je znašalo število sužnjev okroglo 1 miljon. Na Siciliji je bilo v istem času celo več sužnjev (ca. 400.000) kot ostalega prebivalstva. (Cfr. *Grünberg*: Socialismus u. Kommunismus v. Wörterb. der Volkswirtschaft. 3. Aufl. Jena 1919).

[2]) Cfr. *Damaschke*: Die Bodenreform, str. 17, 16. Aufl. Jena 1919).

„*Materializem* v kakršnikoli obliki je filozofija živalskega življenja —" pravi Ušeničnik [1]) in socialni problem, premotren s materialističnega vidika, je problem, kako zagotoviti ljudem, da bodo po možnosti dobro jedli in pili, lepo se oblačili in udobno stanovali ter pri vsem tem kolikor mogoče malo in lahko delali Drugega smotra in cilja nima ne posameznik in tudi ves človeški rod ne. Toda stvarne dobrine, neobhodno potrebne za človeško življenje, so in bodo vedno tako omejene, da ne bo mogoče zadostiti vsem potrebam; delo, neizogibno pa težko in mučno delo zahteva in bo vedno zahtevalo človeških moči, ker se ne da brez njih opraviti.

Kako spraviti tu v soglasje splošno blagostanje s stremljenjem peedinca, ki mora, da doseže svoj naravni cilj, brezobzirno odstraniti vse, kar mu zapira pot do materialno kolikor mogoče udobnega življenja? Socialni problem v luči materialističnega svetovnega naziranja je zato problem moči in na strani močnejšega je pravica. Suženjstvo delavnih mas je nujna posledica materializma, ki daje močnim neomejeno pravico do blagostanja. To potrjuje ves razvoj „družbe", ki je dejanski samo razvoj premožnega in s svojim premoženijem vladajočega sloja.[2])

Drugače, ako presojamo ta problem s *krščanskega* vidika. Temelj vsemu našemu življenju in ravnanju je tu globoka zavest, izražena v prelepih besedah sv. Avguština: *„Zase si nas ustvaril in nemirno je naše srce, dokler ne počije v Tebi".*[3])

Za Boga smo ustvarjeni in življenje naše je le pot k Njemu, ki je večna Resnica in Pravica, večna Dobrota, Ljubezen in Lepota. Materialno blagostanje samo na sebi ni in ne sme biti naš namen, marveč le pomoček in sredstvo, da lažje dosežemo svoj končni smoter. Hrana, obleka in stanovanje, razvedrilo in počitek, vse to je človeku potrebno, toda ne za to, da bi skušal v čim popolnejši meri zadostiti svojemu nenasitnemu poželenju po uživanju posvetnih dobrot, marveč, da prost morečih skrbi za obstanek tem lažje povzdigne svojega duha od zemskih dobrot in nadlog k Očetu, ki ve, da so številne naše potrebe.

Stremljenje po materialnem blagostanju ima torej svoj smisel, toda povsem drugačen, kot mu ga pripisuje materializem. Ono ni ter ne sme biti središče in tudi ne nujen predpogoj pravega človeškega življenja, marveč le priprava, ki naj pomaga ugladiti

[1]) Knjiga o življenju, str. 24. Ljubljana, 1916.
[2]) Tönnies: Die Entwicklung d. soz. Frage, str. 9. Göschen, 1907.
[3]) Confessiones I./I.

pot do njega. Ne brezdelje in veliko imetje, ki priklepa človeško srce s težkimi verigami na zemljo, marveč *le tisto blagostanje, ki nam omogočuje, da se kljub svoji slabosti ne pogreznemo in vtopimo v vsakdanjih skrbeh, nam je zares potrebno.* Naša slabost je kriva, da se moramo opirati na pozemske dobrine, da lažje služimo svojemu Gospodu, naloga naša pa je, „da v življenju na zemlji rešimo vprašanje življenja".[1])

Edino tako umevanje človeku potrebnega materialnega blagostanja, ki mu stavi dovolj ozke meje, da ga kljub naravni omejenosti tvarnih dobrih in kljub nujnosti težkega in mučnega dela, lahko doseže vsakdo, komur se zdi dejansko potrebno, more voditi do rešitve socialnega problema. Onemu pa, ki je dovolj močan, da hodi tudi v revščini in uboštvu ravno svojo življensko pot, razpade ta problem v nič ter se reši sam po sebi. Dokaz naš junak Frančišek Asiški, ki je vrgel od sebe bogastvo tega sveta in je kot prosjak še drugim pomagal do njihovih socialnih pravic.

Vendar ne smemo niti tu pozabiti, *da je nemirno naše srce dokler ne počije v Gospodu.* Življenje naše je trajen, nepomirljiv boj za obstanek, za notranji mir in srečo. Naše neurejeno in neutešljivo hrepenenje po uživanju nas vedno znova sili v divjo tekmo pridobivat si tvarnih dobrin in kadar imamo še vsega dovolj, da bi ga mogli zadovoljiti, nas žene s tem večjo silo naprej — brez konca, zakaj človeško poželjenje ne pozna nobenih meja. Na zemlji ni za nas pravega zadovoljstva in tudi ne resničnega blagostanja. *Socialni problem se zato ne da in se ne bo nikdar dal v vsej celoti rešiti.*

Te misli naj služijo kot podlaga našemu razmišljanju o socialnem delovanju sv. Frančiška.

Frančiškova doba.[2])

V dobi Frančiškovega nastopa so bile socialne razmere v Italiji — enako kot v sosednjih deželah — posebno v mestih uprav kričiče.

Po priselitvi novih, nekulturnih narodov, je v zapadnih evropskih deželah zavladala popolna anarhija. Nikogar ni bilo več, ki bi ščitil slabejšega in nikogar, ki bi sodil o pravici in krivici.

[1]) Ušeničnik: Knjiga o življenju, str. 137.

[2]) K temu odstavku primerjaj zlasti: *Barenton.* L'action sociale du Francois d'Assise, Paris (brez letnice).

Revno, delovno ljudstvo, ki se ni moglo samo braniti, je bilo radi tega primorano predati se v popolno last in oblast gospodi, ki mu je zato obljubila varstvo in pravico.

Tako je prešlo vse imetje in vsa oblast nad delovnim ljudstvom v roke razmeroma maloštevilnih mogočnjakov. Ti so bili pravno, ali vsaj dejanski neomejeni gospodarji svojih podanikov, imenovalih *minores.* Pravni odnos med gospodarji in podaniki je bil lahko dvojen in po tem so razlikovali *sužnje* ter svobodne podanike, *vilani* nazvani.

Sužnji, kakor znano, vobče niso imeli in niso mogli imeti nikakih osebnih pravic. Bili so le pravni objekt, nikdar pa ne subjekt. Zato je vse, kar so s svojim delom proizvedli ali prislužili, pripadlo njihovemu gospodarju, ki je imel do njih vse pravice, kakršne gredo lastniku slehrne druge stvari. Gospodarji so radi tega prvotno s svojimi sužnji popolnoma prosto razpolagali. Šele v 13. stoletju so postali sužnji pravno nekaka pritiklina podjetja, pri katerem so bili zaposleni, oziroma zemljišča, katero so obdelovali in na katerem so živeli. Če je gospodar prodal svoje podjetje ali zemljišče, je prodal s tem tudi k temu pripadajoče sužnje, katerih ni smel proti njihovi volji odtod odstraniti. Tudi v ostalem se je tekom 13. stoljetja razmerje med gospodarji in sužnji natančneje uredilo in določilo.

Svobodni podaniki gospode, *vilani* so sicer imeli svobodo kretanja ter pravico posesti, oziroma lasti — lahko so imeli celo sužnje — niso pa uživali nikake javne zaščite. Prepuščeni samim sebi, brez močnega zaščitnika, so bili le malo, ali nič na boljšem od sužnjev. Lastnik zemljišča, na katerem so stanovali in katero so obdelovali jih je namreč lahko prepodil, kadar je hotel; to pa se je navadno zgodilo na njihova stara leta, ko niso bili več sposobni za delo. Za to so se vilani pogosto prostovoljno podvrgli v sužnjost gospodarju zemljišča, na katerem so živeli, da so si tako zajamčili i vsaj stalno bivališče.

Boj za osvoboditev izpod gosposke oblasti se je vršil v raznih etapah s različnim uspehom. Najprej so se osvobodili vilani in sužnji v mestih, kjer so po svojem številu in vplivu v gospodarskih podjetjih najprej dobili dovolj moči, da so mogli v bolj ali manj krvavih revoltah streti plemsko gospodstvo. Toda ta osvoboditev je prinesla dejansko prostost in neodvisnost samo manj številnim, premožnejšim med njimi. Ti so običajno stvorili svojo občinsko svezo, v katero ni bil sprejet nikdo, ako ni imel

svoje hiše, ali vsaj dedne pravice do nje ter ni plačal za sprejem primerne takse. Občina je ščitila le te svoje člane, dočim so resnični mali ljudje, pravi minores, ostali še nadalje brez zaščite ter so le prešli izpod gospodstva posvetnega plemstva in višje duhovščine, v oblast tako nastale buržuazije. Boj za osvoboditev mest ispod gosposke oblasti se je tako pogosto končal s poslabšanjem položaja malih ljudi, ki so samo zamenjali svojega prejšnjega gospodarja z drugim, mnogokrat še strožjim.

Tako se je zgodilo tudi v Assisi-ju, Frančiškovem rodnem mestu. Dobo od leta 1200—1205, torej neposredno pred Frančiškovim nastopom, opisuje Barenton sledeče: „V političnem pogledu je stranka buržuazije premagala stranko gospode, toda z namenom nadaljevati dotedanjo politiko egoizma, grabežljive ambicije inarovarjanja proti zakonitim oblastem. — V socialnem pogledu so bili mali ljudje, minores, sužnji vkovani v svoje suženjstvo in hlapčevstvo še s hujšimi verigami kot so jih prej davile. Srca vseh so bila polna naveličanosti suženjskega življenja in hrepenenja po svobodi“ ![1])

Vendar je za pravo umevanje socialnih razmer za časa sv. Frančiška potrebno vedeti, da je bil tej dobi tuj moderni kapitalistični duh, ki vidi v premoženju in delavcu samo sredstvo in orodje za pridobivanje vedno novega imetja, za dosego čim večjega dobička. Geslo tistih dni ni bil dobiček, marveč udobno in razkošno, stanu primerno življenje. Za to in samo za to si je tedanji nobilis ali signor zbiral zaklade tega sveta in le iz tega razloga je izkoriščal in odiral svoje podložne in sužnje, da je mogel živeti kot se je signuru spodobilo. Gosposko življenje — pravi Sombart[2]) — pa je pomenilo živeti v velikem slogu in mnogim dati živeti, pomenilo je preživeti svoje dni v vojni ali na lovu in zapravljati noč v družbi veselih pivcev, pri kockah in v objemu lepih žensk. Značilo je zidati gradove in cerkve, nastopati v blečku in sijaju pri turnirjih in drugih svečanostih. Značilo živeti v razkošju, kolikor so dopuščala to sredstva in preko njih. Izdatki so bili vedno večji kot dohodki. — Denar prezira il signor. Zdi se mu umazan, kakor slehrno opravilo, ki meri na pridobivanje. Denar je zato, da se izda: „usus pecuniae est in emissione ipsius“ (Sv. Tomaž).

[1]) L. c. str. 25.
[2]) Der Bourgois, str. 12. München — Leipzig 1913.

Take so bile socialne razme v Frančiškovi dobi, tak je bil milje, v katerem je vzrastel, živel in deloval. Na eni strani revščina in suženjska brezpravnost delovnih mas, na drugi brezmejni pohlep po razkošju in nezmernem uživanju svetnih dobrot. „Polno bojev in pohlepa po denarju, pomehkuženo in okorelo v napuhu vsled duhovnega in gmotnega bogastva, brez ljubezni, z vsemi posledicami samoljublja v kulturnem in socialnem življenju — pravi Imle[1]) — je bilo stoletje, v katerem se je rodil naš svetnik....“ In v takih razmerah je Frančišek postal kot skromen prosjački menih „prijatelj ubogega, tlačenega človeka, njegov tolažnik, branitelj in maščevalec“.[2]) (Holzapfel).

Njegovo domače mesto, prej tako zatopljenov posvetnost življenja svoje dobe, se je takorekoč čez noč spreobirnilo in krenilo v verskem, političnem in zlasti tudi v socialnem pogledu na povsem novo, dotedaj nepoznano pot. Leta 1210 vidimo — prvič v tedanji dobi — kako se v Assisiju pogajajo minores, dotedaj sužnji brez pravic v svojimi bivšimi lastniki in gospodarji kot enaki z enakimi o ureditvi njihovega medsebojnega razmerja. Dogovor med njimi se sklene brez boja in nasilja s pritrdilom obeh strank na temelju ljubezni.

„Ta velevažni dan 9. XI. 1210 v Assisiju — pravi Barenton[3]) — bi lahko primerjali z nočjo 4. VIII. 1789 v Parizu, v kateri sta se francosko plemstvo in kler odrekla svojim privilegijem. Toda razlika obstoji v tem, da se je dogodek v noči 4. avgusta rodil iz riskantne humanitarnosti in filozofske filantropije, ki je končala v bojih in strašnem krvoprelitju revolucije, dočim je 9. november v Assisiju oprt na verske avspicije uvedel za to malo mestece; za Italijo in za ves svet novo dobo svobode, civilizacije in napredka“.

Politično in socialno življenje v Assisiju se je odslej hitro razvijalo in popolnoma preosnovalo. Od leta 1223 dalje vidimo tamkaj poleg župana (podesta), izvolienega od ljudstva tudi dve skupščini, ki sodelujeta pri zakonodaji. Pri mestni upravi so poleg drugih občanov po svojih zastopnikih udeležene po načelu enakopravnosti tudi stanovske obrtniške in trgovske organizacije — cehi. Mimogrede bodi tu omenjeno, da ima Barenton prav, ko

[1]) Ein heiliger Lebenskünstler, str. 139-140. Paderborn 1917. 2. Aufl.
[2]) Handbuch der Geschichte des Franciskaner-Ordens, str. 208, Freiburg in B. 1909.
[3]) L. c. 30.

se vprašuje: „Ali ni uprav ta način organizacije javne uprave tista nova oblika, proti kateri se skuša danes, po tako žalostnem polomu naše nesposobne demagogije orientirati naša demokracija?“ [1])

Leta 1267. so ustanovili rokodelski in trgovski cehi v Assisi-ju veliko bolnišnico za svoje revne člane, 18 let za tem je imela Florenca enak zavod. Tako je šlo dalje po vsej Italiji ter preko njenih meja. Assisi je postalo vsled pravičnosti, ki je v njem vladala sloveče mesto in njegovi sosedje so iskali pri njem zavetja in zaščite.

Ta nagli prevrat v vsem javnem, političnem in socjalnem življenju Assisi-ja, Italije in sosednjih dežel je tako nekaj zagonetnega, da ga nam more pojasniti edinole življenje in delovanje velikega svetnika, kakršen je bil sv. Frančišek.

Dr. Fra Karlo Eterović — Sinj.

FRA ANDRIJA KAČIĆ MIOŠIĆ.

(O dvjestotoj godišnjici njegova ulaska u franj. red.)

Po potipisima na službenim odredbama ovih redovničkih sastanaka znade se sigurno, da je Milovan 1746. 7. okt. bio u Karinu, 1747. 23. jula na Visovcu, 1748. 9. sept. u Zaostrogu, 1749. 15. juna u Sinju i opet iste godine 14. dec. na Visovcu [2]), god. 1750. na sastanku u Makarskoj 18. okt.,[3]) a god. 1754., 12. aug., u Sinju. Ne mogu utvrditi, je li bio ili ne na zborovima 1755., 29. juna, u Živogošću i opet u Živogošću 1759., 10. juna, pak na zboru držanu 1756., 19. novembra [4]). Na sastanak 3. febr.

[1]) L. c. 31.

[2]) LAP. AM.

[3]) Vidi izvornu ispravu 18. okt. 1750., kojom starešinstvo određuje, da splitski samostan na Dobrome pripada zapadnoj skupini samostanâ. Fra Andrija je vlastoručno potpisan: A. M., svezak „Provinc Vucić“. Za g. 1751.—1753. držim da je prebivao sastancima, ali ne mogu potvrditi, jer je LAP baš za ovo razdoblje ostao nepopunjen.

[4]) U LAP. AM. nema ga potpisana na službenim spisima, ali po ovome se još ne može sa stalnošću reći, da nije bio.

1756. u Sinj bio je pozvan Kačić, ali ni on ni Karapandža nijesu došli, kako saznajem iz dnevnika O. Andrije Staničića.[1]) Je li ih bolest, zimsko doba ili koji drugi razlog zaustavio, ne znam. Na ovome se je sastanku imalo odrediti tko će ići na generalni kapitul reda 5.VI. 1756. u Murciju (Španjolska), mjesto provincijala O. Grge Despota, koji radi bolesti po liječničkoj izjavi nije mogao poduzeti tako dugo putovanje.[2]) Kapitulu držanu u Zaostrogu 19. okt. 1757. bio je nazočan Kačić, ali tu se ne pojavljuje kao jubilat, nego kao zamjenik odsutnog definitora: Ego F. Andreas Cacih Difr. substitutus.[3])

Kad i ne bismo znali za drugo putovanje, već je i na ovom križanju zagorskom i primorskom Dalmacijom Kačić imao lijepe zgode da upozna narod i skupi materijala za svoje „pisme od junaka“. Onda se nije putovalo na paru u vlaku ni brzim parobrodom nego polako od župe do župe, od mjesta do mjesta, da je čovjek imao kada i opočinuti i razgovoriti se s ljudima kuda je prolazio. Nego i ako za najposljednje razdoblje od 1756. do 1760. ne znamo da je prisustvovao redovničkim sastancima, to imamo drugi neupravni, ali nedvojbeni dokaz da je morao baš i u ovoj periodi mnogo putovati po našim krajevima. Izdanje Razgovora od g. 1759. mnogo je prošireno prema onome od. g. 1756. U ovome nema nego 41 pjesma, dok u Razgovoru tri godine poznije ima ih 137.[4]) Kačić je za ove tri godine po onome, što je novo otkrio „iz različitih pisama, karata, diploma, dukala, atestata, davorija“, a pogotovu, što je saznao iz „svidočba staraca, redovnika i svitovnjaka“ [5]) toliko novih pjesama sklonio i prvašnjih popunio ili poispravio. Ali jasno je, da nije mogao čitati karte, slušati starce i davorije, nego idući „od grada do grada“ i skitajući se „od nemila do nedraga“.

Ivičević pripovijeda [6]) da je naš fra Andrija bio imenovan apostolskim poslanikom za Dalmaciju i *Bosnu*. U ovome bi svojstvu zaista Milovan imao vrlo lijepe prilike da pobliže upozna Bosnu

[1]) 11 detto (t. j. januara 1756) dal medesiimo Conto si spedi la circolare citatoria al congresso di Sign la sera del primo di febraro e non prima = Intervenero li difri . . . non venne Carapanza, ne Miossich, poi partirono alcuni nei 4. e altri nei 5. AB.

[2]) Službeno posvjedočenje ondašnjega definitorija, među listinam O. Andrijc Staničića. AB.

[3]) AM. svezak „Acta Capituli provlis 1754“.

[4]) Isp. Š. Urlić, Kačićev „Razgovor ugodni“ od god. 1756. l. c. 32.

[5]) Uvod k izdanju 1759.

[6]) L. c.

ponosnu i prikupi lijepa blaga za svoj Razgovor, ali na žalost o ovome poslanstvu nikakve potvrde ne nalazim u starim spomenicima. Ja ipak svjedočanstvo Ivičićevo ne zabacujem naprečac. Teško da se je o ovome poslanstvu zametnula predaja, a da joj koja zgoda iz Kačićeva života nije dala osnove.[1])

Milovan je putovao da sabire gradiva za svoje pjesme, ali je on išao na put i zato, da dade knjižice u štampu.

God. 1752 fra Andrija bijaše u Mlecima malo manje od godine dana zajedno s O. Vladmirovićem. Za ovo sam našao više neovisnih i suglasnih potvrda.

Prva je bilješka istoga O. Luke u rukopisnom sveščiću „Nota necessaria di molte cose successe al P. Luca Vladmirovich". U njoj veli: „G. 1751. 26. sept. odoh s M. P. O. Andrijom Miošićem u Mletke i ostasmo blizu godinu dana . . . 1752. 10. sept. stigoh u Zadar s O. M. P. Kačić Miošićem nađosmo ovdje u Zadru Nonkovića".[2]) Pripovijedanje fra Lukino potvrđuje knjiga sv. misâ u Zaostrogu[3]). Obojica, Kačić i Vladmirović, na zapisniku su redovito do 27. sept. 1751. Poslije ovoga dana nema ih nigdje sve do svršetka knjige 18.VII. 1752.

Drugi je dokaz pismo O. P. Karapandže pisano u Splitu 21. febr. 1752., gdje je bio na liječenju, a upravljeno u Mletke O. Vladmiroviću: „Radostan sam, veli, da V. Očinstvo uživa lijepo zdravlje kao i O. M. P. Lektur Jubilat Miošić . . . Držite veselo sponutog O. M. P., za koga dvojim da li će se priviknuti dugom boravku u tim vlažnim krajevima. Javite mi dakle, koliko ćete se tamo zadržati, da vam mogu često od ovamo pisati". Pismo Karapandžino je odugo. Nekoliko je brazda talijanski, nekoliko hrvatski bosančicom i tako naizmjence. Naški piše o kućnim poslovima, za koje ne želi, da svak znade[4]) Ima po tom pismo zao-

[1]) Na svršetku Životopisa o fra Andriji Kačiću, Ivičević (str. V.) ovo veli o izvorima, koji su mu služili pri pisanju: „Ovo malo spomenikah o životu fra Andrije Kačić Miošića sakupismo Predajom po gornjem Primorju, od starih Redovnikah Franovacah, i stari Bristjanah, njegova Roda i njegova sela".

[2]) 1751 Alli 26 7.bre con P. m. R. Andrea Cacich Miossich andassimo a Venezia e stassimo quasi un anno . . . 1752. Alli 10 di 7.bre arivai a Zara con P. M. R. Cacich Miossich e lo trovassimo esso Noncovich a Zara. AZ.

[3]) Knjiga zahvata razdoblje 1. juna 1750.—18. jula 1752. Vladmirović u spomenutome dnevniku veli, da su se uputili iz Zaostroga 26. sept. 1751., dok po zapisniku oni su i 27. rekli misu u Zaostrogu. Sigurno je kod O. Luke lapsus memoriae. AZ.

[4]) Col mio sommo piacere l' altro giorno ebbi la sua marcata li 27 xbre [decembre] E mi consuolo che V. P. goda buona salute col P. M. R. L. Giub⁰ Miosich . . . Mantega allegram.e il P. M. R. sud.o il quale, dubito se si assue-

stroškoga gvardijana O. Mije Bilasa od 6. februara 1752. upravljeno istome O. L. Vladmiroviću, Letre Teologo e Maestro di m. o. Venezia La Vigna S. Francesco. Pisano je cijelo bosančicom. Javlja domaće stvari i izmjene osoblja pa završuje: „Ovde u nas sve to veće na kraču. Pozd[ravite] Jubilata (t. j. Kačića) eto pišem i njima. I Vas pozd[ravljam]. Ostajem na službu„[1]). Napominjem da se obojica tuže na glad i bijedu u Dalmaciji. Karapandža veli: La gente more di fame senza pane e senza herbe, a Bilas: U Neretvi nikidan sva poplavila ka i more . . . Žita nigdi izvan Makarske. Bijaše u Ljubuškomu sirka po 100 oka za cekin, pak i toga nestalo. Glad martvi svuda".

Našao sam napokon pismo ondašnjega provincijala o. Jerka Filipovića, pisano iz Sinja 25. aug. 1751. u Zaostrog o. Luki Vladmiroviću, kojim javlja, da šalje putnicu (obediencu) Mp. O. Miošiću za Mletke i da njega, fra Luku, određuje Juhilatu za druga. Preporučuje usput mladome Vladmiroviću u po zbilje u po šale, da se ljudski vlada u glavnome gradu. Listić je pisan bosančicom i nalazi se u prepisci O. L. Vladmirovića (AZ).

Što je radio u Mlecima fra Andrija ovoliko vremena? On je u ovo vrijeme tiskao svoje djelo Elementa peripathetica juxta mentem subtilissimi Doctoris Joannis Duns Scoti a P. F. Andrea Cacich Miossich Ord. Min. Obs. S. P. Francisci Lectore Jubilato Provinciae SS. Redemptoris in Dalmatia ad usum Tyronum Peripatheticae Scholae elucidata, Venetiis 1752 apud Bartholomaeum Baronchelli. Superiorum permissu. Uza svu pomnju potkralo se dosta pogrešaka, koje na svršetku knjige ispravlja na dvije stranice. Odobrenje Reda nosi nadnevak Romae ex Aracoeli 5. febr. 1752, a dopust civilne vlasti izdat je 15. jula 1752. Za svoga boravka u Mlecima fra Andija je izradio i dao potvrditi 22. dec. 1751. rodoslovlje Kačićâ: Albero, ovvero genealogia della Famiglia de' Conti Cacich, e dove nacquero e per dove camminarono. Ovo nam osim drugih dokaza potvrđuje i pismo Klementa Gru-

fara star per lungo tempo in codesti luoghi umidi. Mi scriva dunque per quanto si trateneranno costi, accio le possa scriver frequentemente daquà . . . Zatim piše novosti i neke rezervirane stvari bosančicom pa dodaje: „Drugo iznova nemam, možete to kazat i ocu mnogo p. Miošiću, komu pišem dvi riči . . ." Zanimljiva je najposljednja perioda: „Polak moi *Secreta*, koe mi pita o. m. p. Miošić, kad prođoste u Mletke; da budem bio dosad zdravo, more biti da bih i jedan *libretac* poslao uštampat. Ma odoste insalutato hospite, a ja đođo u Split; evo dosad u postelji, Fala Bogu . . . AZ. svezak „Korespodencija O. L. Vladmirovića".

[1]) AZ.

ibšića iz Makarske u kome veli, da je učinio sve moguće da prikupi podatke o rodoslovlju Kačićeve obitelji, za koje mu se je bio preporučio[1]).

Kačić je izdao još Korabljicu g. 1760.[2]) i „Razgovor ugodni" g. 1756. i opet g. 1759.— sve u Mlecima. Za ovo posljednje izdanje Razgovora od g. 1759. našao sam dokaz, da je Kačić bio u Mlecima. U zapisniku-dnevniku provincijala O. Franje Marianovića stoji ova službena bilješka: *20 Febb 759: Fu data l' ubidienza al P. M. R. Giub.o Miossich per Ven.ia con compagno ad placitum*[3]). Dakle provincijal 20. feb. 1759. dopušta fra Andriji, da pođe u Mletke i da sa sobom uzme druga po svojoj volji.

Je li Kačić bio u Mlecima i pri štampavanju Razgovora od g. 1756.? Ja naginjem, da nije bio, a to s ovih razloga. Izdanje Razgovora 1756. mora da je uopće prvo izdanje, kako ću niže spomenuti. Kačić u ovom u pravome smislu narodnom djelu slavi slovinske junake i ističe staru slavu slovinskih država. U neslozi Slovinaca vidi moć onih, koji ih tlače: Grka i Turaka[4]). Ma koliko bio oprezan i nastojao upozoriti čitaoce na „čestito, mirno i rajsko stanje, u kome se nahodimo sada pod krilom privedroga principa„[5]), ipak mu je bila pred očima teška sudbina bijednoga

[1]) . . . Al Padre Giubilato portara in mio nome un distinto saluto e li dirà, che circa gli alberi di sua Famiglia raccomandatimi ho fatto tutto il possibile unitamente al Sig. D. Zorzi di combinarli; e che ne é restato quanto ci si permetteva servito. Iz lista upravljena iz Makarske 28. febr. 1752. u Mletke o. Luki Vladmiroviću. AZ. svez. Koresp. Vladm.

[2]) Evo potpunog naslova: „Korabljica Pisma Svetoga i svih vikovah svita dogagiajih poglavitih, u dva poglavlja razdigliena. Jedno počimglie od poçela Svita, do porogenja Issusova. A drugo od Porogenja Issussova do godiscta 1760. Prinesena iz kgnigah Latinskih, Talianski, i iz Kronikah Pavla Vitezovichia u Jezik Bosanski. Po Fra Andrii Cacichu iz Brista Sctioczu Jubilatomu, Reda S. Frane male Bratje, darxave Pris. odkupiteglia u Dalmacij. Prikazana Prisvitlomu Gosp. Gosp. Knezu Jakovu Ivichievichiu iz Makarske Uçeniku alliti Skularu od zanata Vojniçkoga u građu Veroni. U Mlecih 1760. Pritiskano od Antona Bassanesa. Z Dopustenjem Staressinaa.

[3]) AM. svezak Acta capituli Zaostrog 1757.

[4]) Grčki kralj Emanuel „željaše da se ova dva poglavice slovinske (Radoslav i Deša) biju među se i da bijući se skonča kraljevstvo slovinsko, za moći ga lašnje poda se metnuti". Razgovor str. 58.

„I tako ove dvi kuće [Vuka Brankovića i Lazara Grebljanovića] vazda bijahu u nemiru među sobom, što car [turski] „i željaše, jer da su skladno živili, ne bi njemu harača davala". L. c. 72.

Za Bugare veli (str. 110); „Evo moj štioče! Kud se okrenu slava bugarska i ostalih kralja slovinskih; nesklad i nemir među braćom bi kuće Otmanovića uzvišenje, a slavnih kralja skončanje". Ovo sve iz izd. 1759. Izd. od g. 1756. nemam nažalost pri ruci.

[5]) Razgovor izd. 1756., uvod „bratu štiocu", kod Š. Urlića l. c. 29.

Grabovca, pak se je u strahu, da i njega slična ne zateče, držao odalje od Mletaka, dok ne vidi, kako će vlada prosuditi njegov Razgovor. Druga bi bila potvrda ovog mišljenja, riječi Kačićeve u izdanju od 1759. na svršetku pjesme 42: „Nahodi se rečena pisma u prvim mojim knjižicam od pisama; ma su u njoj mnoga pomanjkanja i errori, navlastito u broju od godišta, i u imenonju cara, *koja bi bez moje volje i znanja na štampu metnuta kako no i druge mnoge stvari*". Zatim pripomena k pjesmi 45.: „Nahodi se u mojim prošastim knjižicam, u govorenju od Kraljevića Marka, da ga hriščani za sveta drže: *ono nisu riči moje, nego nadometak jednoga, koji je moje historie pripisiva*". Da je Kačić bio za štampavanja 1756. u Mlecima i vodio korekturu, ovake bi tuđe nadometke sigurno bio izbacio, niti bi mogao reći, da su brez njegove volje i znanja štampani. Reći će se, da se je i god. 1759., uz svu nazočnost Kačićevu, uvoklo mnogo pogrešaka. Jest, ali ovdje su pogreške obične, pogreške, koje slagaru, uz najbolju volju korektora, jednako izmaknu. A Kačić je nastojao: „Naćeš", veli na koncu izd. 1759, „toliko pomanjkanja, ali ti errori od štampe, da ćeš se začuditi. I tomu ja kriv nisam, jer sam nastoja koliko sam mogao i nemogao; ali ne bi moguće, da ih sve svladati mogu". Imamo napokon i pismenu potvrdu, da Kačić u ljetu godine 1756., barem u junu a valjda i u maju, nije bio u Mlecima. Makarski biskup Stj. Blaškovič piše naime 28. jula 1756. O. Vladmiroviću u Šibenik, da je svršio pastirski pohod u Primorju i potom u zapadnome dijelu Neretve pak dodaje: „Kad bijah u Otriću 15. juna dogodi mi se teška nesreća — padoh među kamenje i mišljah, da sam gotov, jer sam se vas stukao po glavi, leđima i u nogama tako da su se čudili *O. Jubilat Miošić* i ostali supohoditelji koji mi pružiše ruku i podigoše me". (AZ.)[1])

A sad na pitanje, kad je prvom izašao ispod štampe Razgovor ugodni.

Kukuljević i mnogi poslije njega drže, da je jedno izdanje Razgovora izašlo u Budimu prije g. 1756. Prof. Š. Urlić ovim se je pitanjem napose pozabavio u Nastavnom Vjesniku g. 1906.[2]) i došao do zaključka, da prije g. 1756. nije bilo nikakva izdanja, a tako ni izdanja između 1756. i 1759. Razlozi Urlićevi vrlo su ozbiljni i uvjeravaju čitaoca. Ja ih sa svoje strane držim valjanim i milo mi je, što u potvrdu istoga zaključka mogu donijeti jedan novi dokazi

[1]) . . Quando fui a Otrichi li 15 di Giugno, a tre di note mi accadè una terribile caduta tra sassi, ne credevo di più prolongar la vita, per che tutto sfracosato (sic) in testa, nelle spalle e nei piedi con amirazione del Pdre Giubilato Miossich, e di altri convisitori, che mi diedero le mani nel solevarmi dalla medesima. AZ, svezak „Vladmirović" u početku.

[2]) Knjiga XV. svezak l. str. 27—37.

Svaka franjevačka provincija mora poslati na generalni kapitul statistiku članova, oblačenja, smrti itd. a tako i izvješće o radu na raznim poljima. G. 1756. sastao se je opći zbor reda uoči Duhova (5.VI) u Murciji, kako gore spomenuh Franjevci Presv. Otkupitelja napraviše propisano izvješće na sastanku u Sinju ferbr. 1756. U arhivu sv. Martina na Braču našao sam prepis (minuta) ovog izvješća. Poslije drugih podataka ono donosi, koliko su knjiga franjevci iste provincije dali u štampu od posljednjega gen. kapitula t. j. od Duhova 1750. Tu se spominju tri djela hrvatska izdana i dva, koja su već pod štampom, pa Kačićevo latinsko djelo Elementa peripathetica. O Razgovoru nema ni spomena![1]) Očit znak, da ovo djelo nije bilo još izašlo na javu, Ta spominje se mala hrvatska knjižica fra Petra Filipovića od nekoliko stranica, štampana još 1750, a da se ne bi spomenula opširna knjiga, koja se je imala tako brzo raširiti i svijetu ugoditi, kad bi zaista bila izašla između 1750. i 1756.

Za Korabljicu ne bih znao, je li Kačić bio pri štampavanju u Mlecima ili ne. Pozitivnih dokaza ne nađoh nikakvih. Po riječima iz uvoda „Bogočasnomu štiocu": „Budući u isto vrime pisano, štampano i ispravljeno, brez ničije, izvan Božije pomoći, ako nađeš u kakvoj stvari zašastje, oprostićeš mi, molim te", rekao bih da ni slagar nije imao ničije pomoći pak ni fra Andrijine, ali nije jasno, da je Kačić baš ovo mislio. Zapisnici dnevnih sv. misa iz god. 1760. nijesu sačuvani, a da bih mogao iz njih što izvesti o duljoj odsutnosti Milovana iz Zaostroga.

[1]) Evo odnosnog ulomka iz izvješća, koje se nalazi u AB: Gaudet tribus ibris Illyrico idiomate typis datis, et quamprimum duobus typis mandandis, quibus tituli typis datis: 1 Tomus primus: Pripovidanje nauka karstijanskoga, Enuntiatio doctrinae de fide et spe, auctore adm. R. P. Hieronymo a Rama Lect. Jub. et ex — Min. Provinciali = 2. *Mukka Gospodina nascega Isukarsta i Plaç Mattere Issusove*, Passio Dmni nostri Jesu Christi et Gemitus Matris Jesu, auctore R. P. Petro Cnesevich, custode Provinciae = 3. Kratko istomaceginie zapovidii Re. gule, Brevis explicatio praeceptorum Regulae, auctore R. P, Petro Filippovich ex - Definitore = 4 Typis mandandis: *Pripovidanje nauka Karstijanskoga,* tomus secundus Enuntiatio doctrinae christianae de charitate, de decem praecep. decalogi, auctore, Adm. R. P. Hieronymo qui supra = 5 *Pisma duhovna*, Canticum spiriticale, auctore supradicto P. Petro Cnesevich. Gaudet sexto typis mandato 1752, cui titulus Elementa peripathetica juxta mentem Subtil . . . ad usum tyronum peripatheticae scholae elucidata, auctore Adm. R. P. Andrea Cacich Miossich Lectore Jub.

Ita esse nos infrascripti Provincialis et Patres Difinitorii Provinciae supra fatae Ssm Redemptoris affirmamus etc.

Datum Feb Signi dieruarii 1756.

U posveti djela Elemenata peripathetica mladom kontu Jurju Pankraciu Kadcichu i u uvodu k istome djelu fra Andrija izrijekom kaže, da ima već gotovu Logiku major, obe Fizike i Metafiziku i da će ih izdati, ako se ovaj prvi dio, Logika minor, dopadne[1]). Poslije ove Logike nije ništa izdao o filozofiji. Gdje su rukopisi o kojima govori? Cursus philosophicus, koji spomenuh u pogl. 3 nije cijela filozofija. Neki vele, da ona mora biti u šibenskoj biblioteci sv. Lovre. Ja držim, da bi se rukopis prije imao naći u Zaostrogu ili Sumartinu, jer kako je Kačić Elementa uzeo sobom, kad je pošao iz Šibenika 1745. i tiskao ih tekar 1752, razložito je, da je i ostale rukopise o filozofiji ponio iz Šibenika. Međuto do danas se ne namjerih na te željkovane rukopise ni u jednom od tri spomenuta manastira.

Pri sršetku ovog odsjeka jednu pripomenu.

Kačić je toliko toga ispisivao iz povjesnih knjiga o slovinskoj starini, on je po svim krajevima od Zadra do Skadra kupio podatke i bilježio narodne pjesme, on je morao biti u dopisivanju s raznim licima sa svih strana, navlastito poslije prvog izdanja Razgovora 1756. — gdje su sve ove listine i bilješke, gdje ode korespodencija Milovanova? U arkivu Zaostroga, gdje je umr'o i posljednjih deset godina proboravio, nema danas nikakvih njegovih rukopisa ni bilježaka, nikakva pisma njemu upravljena osim jednoga, a jedino njegovo, koje sam gore prepisao (gl. 5), sačuvalo se u svesku prepiske O. Luke Vladmirovića. Slučaj zagonetan! Je li Kačić u kratkoj bolesti pred smrt dao sve uništiti ili sam tada ili još prije uništio, jesu li po njegovoj smrti rukopisi kamo zašli i svi skupa propali, je li ih tko naumice uništio, nije lako odgovoriti. Meni je najteže prihvatiti ovo posljednje riješenje. Ne znam, kako bi se bio tko nasladio da pomnjivo pokupi iz arkiva sve Kačićeve spise a da ostavi cijeli naramak listina, bilježaka, korespodencije O. L. Vladmirovića, koji je tek 28 godina poslije fra Andrije umr'o, a nije imao ni osjena vrijednosti, ugleda i zasluga Kačićevih. Kad bi se itko usudio takvo barbarstvo počiniti na Milovanu, to bi ga zaista bio mnogo prije počinio na Vladmiroviću. Ta ako je išta pretjerano i dosadno, to su hvalospjevi fra Lukini slavnoj kući Vladmirovića, s kojima valja da se ili

[1]) Ad lectorem:

„Iis igitur, qui in Aristotele sectando subtilissimi Doctoris mei vestigiis inhaerere cupiunt, parvam hane Logicam exhibeo, Logicam deinde majorem, utramque Phisicam, metaphysicamque, si haec minor Logica placuerit, paulo post erhibiturus.

počne ili završi svaki njegov spis, pa o kojem predmetu on radio. Za me je jedino prvo i drugo riješenje vjerojatno. A kad bi se uopće moglo govoriti o uništenju tuđe ruke, to se je jedino moglo dogoditi između smrti Kačićeve i fra Lukine (1788.), i onda ne znam, na koga bi osvada ovakova divljaštva imala pasti, ako li ne na istog Vladmirovića. No ja se ne usuđujem ovo ustvrditi.

7. Bolest i smrt Milovanova.

Kačić u pjesmi zove sebe starcem, koji je teško obolio, ohromio i oslijepio: „Evo sam ti teško obolio — Ohromio i još oslijepio“ (Pisma 1). „Čudim ti se, starče Milovane! Prošlo ti je sto godina dana“ (Pisma 83). U prvome izdanju (1756.) još jače ističe svoju bolest i starost, veliku žalost:

Milovan je starac obolio,
Od starosti bola velikoga
Ne umi vas više poznavati
Ni junake po imenu zvati;
Ej starosti, velika žalosti!
Puno li si svakom dodijala
A najviše starcu Milovanu[1])

Pače u pjesmi od vitezova Kotorskih pričinja se već na umoru.

Milovan je starac na umoru,
Već ne može više govoriti
Ni delije po imenu zvati.
Krojite mu do zemlje mantije
U čem će se starac ukopati[2])

Da se sve ovo kod pjesnika ne smije uzeti doslovce, po sebi se razumije. Milovan isporeduje sebe sa slijepcem guslarom, koji ide od mjesta do mjesta da pjeva junake i na uzdarje prima čašu vina. Nego Kačić i u prozi u „najposlidnjem razgovoru s bratom štiocem“ moli svoje dokone i obijesne kritičare, da se prođu „siromaha Milovana, stara, bolesna i nevoljna, koji ne misli zla ni ptičici u gorici“. Sve je ovo dalo povoda, da Kačića pomišljaju starcem bolešću i visokim godinama shrvanim.

Kad je Milovan prvom izdao „Razgovor“ (g. 1756.) prekoračio je tekar 52. godinu — starost je dakle samo utvorena. Za bolest već je nešto drugo. Iz sačuvanih podataka razabira se, da je fra Andrija bio zaista slabašna sustava i ne dobra zdravlja.

[1]) Kod Š. Urlića l. c. 37.
[2]) Kod Š. Urlića l. c.

On je potom mogao i prije vremena oćutjeti staračku klonulost, a i u vanjštini pokazivati se starijim negoli je zaista bio. Riječi Oca Karapandže u pismu dneva 21.II. 1752. upravljenu Vladmiroviću u Mletke: „Mantenga allegramente il P. M. R. sudetto (Kačić) il quale dubito se si assuefarà star per lungo tempo in cotesti luoghi umidi“ očito pretpostavljaju osjetljiv fizični sustav u Jubilatu fra Andriji.

U računima zaostroškoga samostana posljednjih godina Kačićeva života često stoji „mesa za bolesnike“ ili „na Makarskoj za medicine“, no ne možeš zaključiti, da se ovo odnosi i na Milovana. Na jednome se mjestu međuto Kačić izrijekom spominje, a to u trošku za novembar 1753: „Bi dato za medicine na Makarskoj za p. gardiana (= Kačića) i oca fra Luku Vladmirovića Li 27:10“.[1]) Kad je ova razmjerno visoka svota potrošena za fra Andriju i fra Luku, pogotovu ako je u jedan mah podmireno za više puta, kao što i danas biva pri svršetku godine, vidi se, da je bila kronična bolest, koju čovjek nosi u sebi i onda, kad ne leži u krevetu.

Je li posljednje dvije godine bolest sve jače stiskala Milovana, tako da se je ćutio sasvim klonulim? Ovo nije vjerojatno. Ta on je baš ove dvije posljednje godine mnogo uradio. Bio je 1759. u Mlecima i štampao 2.^{0} izd. Razgovora. Ove iste godine i slijedeće morao je puno truditi oko Korabljice, ako ne drugo a ono da djelo prepiše i za štampu spravi. Riječi u „najposlidnjem razgovoru“: „ako li mu (Milovanu) brzo brada opadne, *kako se boji da hoće*“ ne mogu se uzeti nego kao obična formula, koju kršćanima savjetuje sv. Jakov, to više što nekoliko brazda prije toga očituje namjeru da brzo štampa i po treći put svoju pjesmaricu: „Ako li je pak komu sasvim tim mrzko [gledajući svoje stare u broju ljudi od svake vrste], neka se očituje, *brzo ću*, ako Bog dopusti, *iste pisme preštampati*, pa ću ga lasno izvrći“.[2]) Milovan nije dakle računao sigurno sa blizom smrti, kad je turajući u svijet drugo izdanje Razgovora već snovao, kako će spraviti i treće.

Smrt se je ipak približavala, ne radi obnemoglosti i starosti Milovana, nego s nezgode, koja može i mlada i zdrava zadesiti, a zadesila je Milovana s njegove prevelike ljubavi k bližnjemu i djelotvorne samilosti k nevoljniku. „Dogodi se, pripovijeda Ivičević (l. c), da nieki siromasi: Jure Lovrić, Ivan i Šimun Rabušići,

[1]) Knjiga računa za god. 1733— 1766.
[2]) Razgovor ugodni str. 433.

gornji Primorci, vozeći u ladjici nešto sierka, u Neretvi isprošena, s rdjavim vriemenom, pod tankom puntom kod Baćine, izvrnuše se, ter hranu i sebe potopiše. Šimun se Rabušić uduši, a ostali isplivaše. To budući začuo milosrdni Fr. Andrija, žalosteći se o nesreći ovizih nevoljnikah, dozva Jurja i Ivana; ter On š njima, za nje, ode u Neretvu u prošnju žita; tako da jim trostruko, neg biahu utopili, izprosi. — A vraćajući se s toga ljudoljubna puta, navali na nje kiša, i stopiše se kano pievci. Radi šta, naskoči na Fr' Andriju teška tišnja, koja ga do malo danah prekide".

Otklen je ovu vijest crpao, Ivičević ne kaže, ali kako su podaci određeni upogled osoba i mjesta, čini se, da su zaista istiniti i pouzdani. Iz savremenih spomenika stalno je to, da Milovan nije dugo bolovao. U zapisniku sv. misa našao sam, da je fra Andrija pjevao misu u Zaostrogu na sv. Katu 25. nov. 1760.[1]) Ovo bi moralo biti prije nego se je odvezao u Neretvi sa potopljenicima, jer kad se je povratio, nije vjerojatno, da je pokraj toliko drugih svećenika u samostanu on, umoran, od kiše i leda satrven, bio određen da pjeva misu. No kad bi tu misu baš i na povratku iz prošnje bio rekao, opet njegova bolest nije trajala više od 19 dana.

Naš Milovan ispusti svoju plemenitu dušu u noći između 14. i 15. decembra 1760. utjehama svete vjere pokrijepljen.

Bolest je bila jaka i naglo došla. Po svoj prilici bila je upala pluća, koju je uhvatio u brodu vozeći se iz Neretve na kiši i vjetru. Ovu diagnozu, čini mi se, potvrđuje i O. Andrija Staničić, kad u bračkome zapisniku veli, da je Kačić umr'o *dalla febre e flato potentissimo*. Bilješka O. Staničića je od meni poznatih najstarija, a doista i najpouzdanija vijest o smrti Kačićevoj; zato ću je najprije donijeti:

[Sumartin] 17. decembra 1760.

[1]) AZ. Libretto in cui si notano le messe conventuali dal 10 decembre 1755 a tutto giugno 1792. U ono se je doba pa i sve do nazad nekoliko decenija konventualna misa, kojoj prisustvovahu svi redovnici samostana redovito pjevala. Po ovome zapisniku izlazi, da je Kačić vrlo rijetko govorio ili pjevao konventualnu misu. U posljednjih pet godina — usve šest puta: 30. V., 7. VII., 16. VIII., 29. VIII. i 25. XII. 1767. pa posljednji put 25. nov. 1760. Svaki se put vlastoručno potpisuje: Io fr. Andrea Cacih. Riboli veli (l. c. 5), da se je smrt Kačićeva zgodila „14 dana pošto je fra Andrija svoju najzadnju misu rekao; kako je to marljivo izveo vrijedni Prof. Ante Matas iz crkvenijeh knjiga Zaostroškog manastira i meni dobrovoljno priopćio". Ako brojka 14 níje štamparska ili kakva druga pogreška mjesto 19, onda je Matas imao pri ruci i drugi zapisnik, na koji se ja ne mogoh namjeriti.

Za M. P. O. F. Andriju Kačića Miošica, Lektura Jubilata, koji je preminuo u samostanu Zaostroga u dobi od neko 58 godina dneva 14. ovoga svladan ognjicom i teškom zaduhom, pokriepljen svim svetim sakramentima.

[Namijenjeno mrtvačko] časoslovlje i misa.

Ja F. Ivan Čović pjevah [misu]. Ja F. Ante Novaković rekoh [misu]. Ja F. Franjo Ribar rekoh.

Na 18. istoga. Ja F. Andrija Staničić rekoh. Ja F. Pavao Perić rekoh.

Na 19 istoga. Ja F. Andrija Šimunović rekoh[1]).

Kačić je dakle umr'o 14. dec., a već 17. dec. ujutro rekoše se za nj mise u Sumartinu. Redovnici na Braču morali su potom priniti tužnu vijest o smrti negdašnjeg vele zaslužnog svog gvardijana 16. XII. ili 17. ujutro rano prije govorenja misa.[2]), Tada je privatni saobraćaj između Primorja i Vrhbrača bio mnogo življi negoli danas u eri paroplova. Kad Staničić, koji je pisao bilješku, označuje i vrst bolesti, znak je, da su mu to iz Zaostroga braća javila, a vrlo je vjerojatno, da su oni i prije smrti obznanjivali bližnje redovnike o nenadnoj i teškoj bolesti časnoga Jubilata. — Ovdje da na jednu pometnju upozorim. Riboli[3]) ili onaj, koji mu

[1]) 17 xbre 1760.
Per il P. M. R. F. Andrea Kacich Miossich Lett. Giub.to in età d' anni 58 circa morto nei 14 questo dalla febre e flato potentissimo munito con tutt' SS.mi Sag.menti nel convento di Zaostrogh. Offo e Messa.
Io F. Gio. Ciovich ho cantato.
Io F. Anto: Novacovich ho do (= ho detto)
Io F. Fran.co Ribar ho d.to
18 d.to Io F. Anda Stanicich ho .to
d.to Io F. Paolo Perich ho .to
19 d.to F. Andâ Simunovich ho .to

[2]) Vijest o smrti Kačićevoj stigla je na Visovac deset dana kasnije. Na Ivanjndan naime (27. XII.) izgovoreno je na Krci 14 misa za pokojnoga jubilata. Savremena bilješka u *Libro in cui si notano le Messe per li Religiosi Defonti* (Arkiv Visovca) veli: Adi 27 de.bre 1760: In quest' oggi si celebrano le Messe per l' Anima del fù P.re M. R. Andrea Miosich Lettore Giubilato de numero il quale rese l' Anima al suo Creatore nel Con.to di Zaostrog 15 corrente munito co' SS.mi Sagramenti. Slijede vlastoručni potpisi četernaestorice svećenika. Po ovoj bi bilješci Milovan bio umr'o ne dneva 14., nego 15. dec. — Sličnu bilješku našao je i dr. Kolendić u starome zapisniku omiškoga manastira (Ljetopis jugosl. akad. 32, II, 52). Dan smrti slaže se sa bračkim zapisnikom (14. XII.), samo što omiški kronista ne bilježi, kao ni visovački, doba života i vrstu bolesti.

[3]) L. c. str. 6. Za Ribolijem se je poveo Živaljević (l. c. 6) i ostali. U *mrtvaru* samostana sv. Martina spomen Kačićev sličan je onome u Cronicon, Vladmirovića, no glede smrti bilježi se zaista na 14 *novembra* g. *1770*. Potonja je ruka ispravila god. 1760.

če poslao podatak, slabo je pročitao bilješku Staničićevu, kad veli, da u zapisniku stoji, da je umr'o 14 *novembra*. Tu se čisto kaže *14. ovoga* (questo), a budući pisano *17.* decembra 1760., očito je, da se „ovoga" odnosi na decembar. Da je Kačić umr'o 14. decembra, a ne nov., istječe i iz prije spomenute činjenice, da je 25. nov. rekao misu. Ali osim toga otkrio sam i novi dokaz.

U računima za mjesec decembar 1760. među ostalim troškovima samostana Zaostroga ubilježen je od ondašnjega gvardijana O. Bone Kosovića (Kudrića) i ovaj: „Dado likaru koi zaludu liči pok. o. m. p. Jubilata; f. Tadiu laika; diaka Pribičevića i Ercega L. 83".

Po svoj prilici „likar" je bio pozvan iz Makarske, a valjda je i više od jednoga puta dolazio, kad je trošak za njegov trud ovoliko iznosio (L. 83), osim ako se uzme, da nije istim mahom dolazio da liječi Jubilata Miošića i ostalu trojica bolesnika. Ovi će biti od dulje vremena bolovali, izuzev Kačića, jer u troškovima novembra ima češće: „mesa za bolesnike". Za zdrave se mesa nije uzimalo, jer je u novembru i decembru za franjevce redovnički post. Iz bilješke se još razabira, da je fra Andrija ovoga puta umr'o, dok za spomenute klerike i za laika nije sigurno.

Poslije ove dvije najstarije vijesti dolazi uspomena u starom Zaostroškome mrtvaru (početak bosančicom 1728.)[1]) koja i ako nije zapisana odmah, kad je umr'o Kačić, ono mi se čini da jest svakako prije 1770. Tu se veli: „Die 15 decembris 1760: obiit admodum R. P. Andreas Cacich Miossich Lector Jubilatus in hoc conventu, m. SS. Sacram.

Ovomu savremena ili malo mlađa je crtica O. L. Vladmirovića u njegovom Cronicon (str. 26). Kako je Cronicon sada teško naći, a po njemu je napisana većina uspomena u mrtvarima naših manastira, prenosim ga ovdje u cijelosti:

A R. P. Andreas Cacich Miossich de Brist in Primorje Lector Jubilatus vir equidem jure merito illustris; non minus nativitate, quam virtute. Hic primus ab Illyricis hactenus Philosophiam latino idiomate Typis dedit, opus ab omnibus eruditis viris laudabile. Similiter quasdam cantilationes Illyrico Sermone composuit miro quidem modo, in qua Lingua fuit Poeta promptissimus; aequaliter Sacram Scripturam reddidit in linguam Illyricam dictam Corabbliza; omnia haec praelo mandavit: unius Anni tantum fuit Guardianus Zaostrogii, ubi et Litteras puerulus didicerat. Fuit vir caritativus ac devotus; vixit annos 64. obiit Zaostrogii munitus Sanctissimis Sacramentis.

U Zaostroškom arkivu osim spomenutoga mrtvara od 1728. i zajedničkoga od 1791. čuva se i jedan treći tanki u pergamenu uvezan, a napisan g. 1802. Na 14 dec. čita se u njemu spomen o fra Andriji gotovo doslovce prepisan iz Vladmirovića, ali je za okolnosti smrti potpuniji, jer kaže: tandem hac die (14. dec. 1760), hora 24, aet. suae 64 .... Ovaj bi podatak o uri smrti mogao valjda razjasniti nesuglasje između mrtvara, koje je dosada pometalo i životopisce, da ne znadu točno odrediti dan smrti.[1]) Ako je naime Milovan umr'o 14. dec. oko 24, ure, kako veli spomenuti nekrolog, lako je razumjeti, zašto neki bilježe smrt na 14. dec., a drugi na 15. decembra.[2])

U iznosenim mrtvarima bit će čitatelj zapazio i drugi nesklad. Vladmirović piše, da je Kačić živio 64 godine, i za njim se je većina povela. Ivičević veli, da je Milovan umr'o u 70.toj godini života, a tako i živogoški nekrologij od 1791. Staničić obratno bilježi, kako vidjesmo, da je Kačiću bilo od prilike 58 godina. Ovaj je nesklad svim dosadašnjim piscima zadavao jada. Razlika je velika — kako je protumačiti? Poslije otkrivene matice rođenja (pogl. 1.) izčezava svaka dvojba: fra Andrija je umr'o u pedeset sedmoj godini života (april 1704. — dec. 1760.). Ali ipak ostaje neshvatljivo, kako su se mogli gotovo savremenici toliko prevariti — između njihovih svjedočanstva ima razlike ništa manje nego 12 godina![3])

Ja bih ovako stvar protumačio. Ozbiljna je poteškoća jedino za savremenike Vladmirovića i Staničića, jer su mrtvari, koji spominju dob života, pisani puno kasnije — ne prije 1791. Ivičević također pisao je iz uspomena, što ih je dobio od Kačićeve rodbine i starih redovnika i svjetovnjaka. Svi ovi, kad se radi o godinama, lako su se mogli prevariti. Uz to 40 i 90 godina poslije smrti, kad se je gotovo u svačijoj kući pjesmarica nalazila i kad

[1]) Debela uveznana knjiga, u koju su se bilježila i oblačenja redovnika, a i danas se bilježe.

[1]) U Kačićevu životopisu našega Stjepana [Ivičevića] moram — veli Riboli — ispraviti dan Kačičeve smrti, što no Ivičević drži da se zgodila na 14 Prosinca 1760. a nije nego na 15 istog mjeseca (l. c. 5).

[2]) Po današnjem brojenju 24. sat bilo bi po noći. Ali u doba Kačićevo i drukčije se je brojilo, od večeri naime do večeri, kako sam ustanovio iz starog visovačkog Liber vestitionum. I u jednom i u drugom slučaju Kačić je umr'o 14. dec. podvečer ili u noći, a netko je to mogao uzeti i kao 15 dec.

[3]) U junu ove godine (1922.) namjerih se u šibenskom arkivu sv. Lovre, u svesku *Provincialatus Carapangich*, na statistiku redodržave iz god. 1743. Uz ime pojedinih redovnika zabilježene su *godine njihova života* i godine sprovedene u redu. Obeselih se i rekoh: evo mi nove potvrde za godinu rođenja Kačićeva! Veselje ne potraja dugo. Dok je za redovnike većega dijela samostana lijepo popunjena ova rubrika o godini života, za Šibenik, gdje je i fra Andrija uneseu kao generalni učitelj teologije, rubrika je, kao za inat, ostala nepopunjena!

je svak čitao, kako je Milovan već bio oslabio, ohromio i oslijepio od starosti — sugestija je radila: svak je umišljao, da je Milovan morao imati da bi 70 godina. Veliki broj dalekih svjedočanstva ne vrijedi nego koliko vrijedi izvor, iz koga su crpana. A izvori su Vladmirović i Staničić. Staničić se približuje istini. Vladmirović se vara za sedam godina. No Vladmirović je 14 godina mlađi od Kačića, pisao je deset godina poslije njegove smrti, a uz to pisac vrlo površan, pače pod ozbiljnom sumnjom patvaranja povjesnih isprava. Staničić je nasuprot, kako sam već prije kazao, vršnjak Kačićev, piše dok se još tijelo Milovanovo nije ni ohladilo, bio je tajnik provincije, koji je prebirao statističke podatke pojedinih redovnika. Fra Lukino potom svjedočanstvo i svih, koji su o njem zavisni, u našemu slučaju s historičkoga gledišta ne važi, a s psihologične je strane njegova pogreška shvatljiva.

Starac Milovan pokopan je uz žalbu braće redovnika, rodbine i pučanstva obližnjih župa u svećeničkoj grobnici u samostanskoj crkvi.[1]) Odmah kad stupiš u crkvu starog zaostroškog manastira mramorna ploča pred tvojim nogama opominje te na grob pučkog miljenika. Na njoj čitaš stihove pok. fra Gabre Puratića[2]):

Pokoj tebi starče Milovane
Koji rodu pismaricu dade
S Korabljicom da mu vida jade
Dok mu zora boljeg dana svane
Hladnu ploču što ti kosti skriva
Haran narod pobožno celiva.

+

1760.

[1]) Na gornjemu pragu glavnih vrata ove samostanske crkve čita se bosančicom uklesan ovaj natpis: *Ovu. crkvu. posveti gospodin Franceško Baličević. Biskup Bosne, Požege. i Biograda — na poštenje svete Gospoje prosinca na 8 godišta Gospodnjih 1589.*

Povrh praga na pročelju čita se ovo: *Lat[era] r[el]fundata et resta[urata] A. MDCCXLIII. Conta [inuata] AN. D.*

[2]) Grobnica za svećenike je pod crkvenim pločnikom. U nju se je silazilo na mjestu, gdje je sada mramorna ploča. Grobnica je u obliku sobe. Uokolo sobe u zidu više je malašnih kućica, u koje bi se položilo tijelo mrtvaca. Nama danas nije poznato, u kojoj se od ovih kućica nalaze ostaci starca Milovana. — God. 1882 dignut je stari kameni pločnik iz crkve i cijela je površina potavanjena betonskim mozajkom. Spomenuti mi je ovdje, da kao ovaj na ploči tako i svi drugi natpisi na poprsju u Zaostrogu i na spomeniku u Makarskoj jesu iz pera pok. fra Gabre Puratića, kako svjedoči živući M. P. O. Mate Šimić, duša u odboru za podignuće Kačićeva spomenika g. 1889. —

8. Kačić čovjek i redovnik.

S onim što sam do sada iznio o starcu Milovanu nijesam posvema zadovoljan, a jamačno nije zadovoljeno ni očekivanju mojih čitaoca. Mi bismo svi još željeli saznati, kakva je Kačić bio tjelesna lika i sustava,[1]) kakve ćudi i značaja, kakve li moralne odlike resijahu njegov duh. Na žalost podaci za ovu sliku njegova nutrnja života još su oskudniji nego li izvori, koji nam dosada služijahu. Moramo se i na silu zadovoljiti sa nekoliko nuzgrednih vijesti njegovih savremenika i sa rijetkim potezima, koji amo tamo iz njegovih djela probijaju.

Fra Andrija bijaše blag i bezazlen temperamenat „koji ne misli zla ni ptičici u gorici“ (Razgovor 433). Svi podaci ovo jednodušno potvrđuju. Iz riječi O. Karapandže: „Držite mi veselo m. p. o. Miošića. Bojim se, da se neće obiknuti u tom vlažnome kraju (Mlecima)“[2]) zaključit je, da Kačić bijaše više prignut na malinkoniju i mučaljivost nego li na viku i čevrljanje; a Karapandža je dobro poznavao našega fra Andriju: bijaše mu učiteljem još za bogoslovnih nauka u Budimu, iza toga provincijalom i dugi niz godina kolegom na redovničkim zborovima.

Iz pjesme Milovanove i proze, napose iz pripomena i razgovora s bratom štiocem, odsijeva plemenita duša, čedna i skromna ćud fra Andrijina. Ne pijevči se, ne razmeće znanjem, ne umišlja o sebi visoko i ne traži da se velikima udvori. On priprostito priznaje, da je svoje knjižice *skupio, složio i prenio iz različitih knjiga talijanskih* u jezik slovinski.[3]) Nije podigao gospodski i urešenu polaču, nego je pripravio kamenje, a neka drugi, tko zna bolje, slobodno gradi i kiti — Milovan mu u njegovu rukodjelu naziva čestitu sreću.[4]) Svoje sastavke ne namjenjuje učenim glavam, nè! on piše „za siromahe težake i čobane, koji latinski ne znadu“ i njima se preporučuje „da mu reku: Pokoj ti duši, Mi-

[1]) Mi nemamo ni portreta Kačićeva. Slika što se nalazi u starijim izdanjima Razgovora, snimljena je, ako sam dobro obaviješten, iz slike, koja se nekoć čuvala u crkvici na Sućurju na Hvaru, a prikazivala je ne fra Andriju Kačića, nego biskupa Bartula Kačića Žarkovića. Kip Milovanov na spomeniku u Makarskoj i u Zagrebu izradio je umjetnik Rendić po fantaziji. Za podlogu uzeo je Rendić franjevca O. Aleksandra Rubini koga bi više puta pozvao iz Kopra u Trst da ga promatra, kako mi je izjavio ondašnji a i današnji član franj. samostana u Kopru M. P. O. Egidije Braut.

[2]) Vidi gore gl. 6.

[3]) Uvod bratu štiocu. Razgovor izd. 1756, kod Š. Urlića l. c. 28 sq.

[4]) Uvod Razgovora izd. 1759.

lovane!“ [1]) Nađe li čitalac da se je što drukčije dogodilo negoli on u pjesmi pjeva „ne moj mi, prostodušno veli Milovan [2]), za zlo primiti, jer kako mi ljudi kazaše onako ja složih i pismu učinih“.

Već kao mladi učitelj fra Andrija ne planduje. Poput marne pčelice sastavlja svoja filozofijska predavanja, sprema za štampu cijeli opširni tečaj filozofije. Sve ovo predstavlja u njemu duboko i sređeno znanje, dugi i ozbiljni rad. Vrijeme što mu od škole pretjecaše, ulaže u proučavanje povijesti svoga naroda i slaže pjesme na pouku i zabavu puka.[3]) Koliko je Milovan morao knjiga i starih isprava preko ruku prebrati, koliko puta prevaliti, i davorija zabilježit [4]) da Razgovor skiti, koliko se opet truditi da Korabljicu sastavi, lako je predočiti onome, koji je ta djela pomnjivo pročitao i koji se duhom prenese u doba i književne prilike Kačićeve.

Milovan ima pred očima određeni cilj, rad svoj novim stazama upućuje. Na neutrtu putu udara na stotinu poteškoća. Nećemo se prevariti, ako pretpostavimo, da kod mnogih u ono doba, fra Andrija neće biti našao pravog i potpunog razumijevanja, a s gdjekoje strane moglo je biti i ometanja. No na započetu putu Milovan je ustrajan; on zna kud iđe i daleko vidi, pa baš zato poteškoće, koje bi drugoga učas svladale i razočarale, njega ne ubijaju niti s puta kreću. U svoj svojoj blagosti i mekoći Kačić je čvrst i nesvladiv.

Rad i cijeli život fra Andrijin rese odlike, koje podavaju njegovu liku istaknutu veličinu i neobičnu privlačivost. U Korab-

[1]) Razgovor str. 183.

[2]) Razgovor, bilješka k pjesmi 86.

[3]) P. Andrea Cacich . . . quando non aveva d' attendere alle lezioni di teologia, per non star in ozio leggeva qualche trato di storia e poi componeva delle canzoni. O. Gašpar Vinjalić u pismu na Fr. Iv. Bommana 17. dec. 1776. Arkiv manastira Visovac. Isp. Š. Urlić. Rad jugosl. akad. Knjiga 189, str. 283.

[4]) Već sami dosimljemo da neće bit bio lak posao fra Andriji zalaziti po selima, te seljake i seljanke prinukovati da mu pričaju događaje i pjesme kazivaju. G. Juraj Mileta iz Makarske pripovijedao je nedavno O. Stj. Grčiću, da e kao dječak čuo govoriti od pok. fra Gabre Puratića, kako je fra Andrija morao kupovati sapuna, rublja i drugih predmeta da njima dariva ženske e bi mu pričale pjesme koje bi on kasnije prikrajao i štampavao.

[5]) Kačić je pod općenitim imenom Slovinaca razumijevao Hrvate, Bugare, Servijance, Bošnjake, Poljake i dr. Kako je on poimao narodnost, kako Hrvatsku i Hrvate, Serbiju i Serbijance, je li sebe držao Slovincem-Hrvatom, nije ovdje

ljici, a napose u Razgovoru, svaka stranica očituje dušu prožetu živim osjećajem *slovinstva*. Svoj slovinski narod [5]) ljubi Milovan, njegovu slavu pjeva, njegove zasluge ističe, njegove slavne ljude meće pred oči da ih mladi „slobodno i veselo mogu naslidovati i s općenitim neprijateljem boj biti“ (Uvod Razgovora 1759.), ali i na mane Slovinaca prstom upire, napose na neslogu, da ih se potomstvo znade otresti i brižno čuvati. Istina je, da je fra Andrija prema Mlečanima vrlo obziran, kadikad bi, tko nije vješt, rekao da je i servilan, dok toliko slavi „privedroga principa“. Promotriš li bolje prilike, uvidjet ćeš da fra Andrija bijaše rodoljub u svakoj žili, ali ujedno čovjek vanrednoga takta. I srećom! Nije bio lak posao onda, a pogotovu poslije tužne Grabovčeve sudbine, buditi narodnu svijest, biti apostolom narodnoga jedinstva, propovijedati neku vrstu panslavizma a ne razdražiti osjetljivosti mletačkoga lava. Na str. 370. Razgovora, nižući zasluge čašnika grada Omiša veli Milovan: „Mećem, moj štioče, na svitlost rečenoga grada oficiale, ne za drugo nego za ukazati svitu slovinskomu veliku ljubav našega privedroga dužda s kojom nadaruje svoje podložnike, *premda nisu od njegova naroda ni jezika*“. Da Kačić nije imao ovoga obzira, Razgovor ne bi valjda bio nigda ni svijetla ugledao, a kamoli bi bio postao najrašireniji knjigom u našemu narodu!

Kačić budi u narodu osjećaje *junaštva i viteštva*. Njegova se vila najviše naslađuje u povijedanju megdana i pjevanju junaka. Na sve ovo putilo ga je bistro i dalekosežno zrenje narodne potrebe. U tužnim prilikama domovine, od neprijatelja podjarmljene, trebao je prorok da povijedanjem stare, slave ulijeva nade u bolju budućnost i podrži sveđer živ osjećaj narodne snage i sposobnosti. Koliko je Kačić u ovome pogledu učinio za narod svojim Razgovorom lijepo potvrđuje Živaljević (l. c. str. 26) dok za ovaj pismar veli, da je „delo kojim je sebi podigao večan spomenik; delo kojim se naš narod za čitav vek i po napajao kao na najsvežijem izvoru el; do, kojim nas je starac Milovan zadužio neobičnom zahvalnošću; . . . spomenik našeg sjaja, naše veličine i naše vekovne borbe“.

mjesto da istražujem. Jedno je ipak sigurno, a to da je Hrvata nalazio izvan male ondašnje geografske Hrvatske. U pjesmi 28. Dalmatini su mu isto što Hrvati (Razgovor str. 129), a u pjesmi 127. (str. 408) Buku od Kotora zove „Dikom od Hrvata“.

Dr. I. K. profesor:

LJUBAV SPAJA A MRŽNJA RAZDVAJA.

Borba između dobra i zla neukloniva je na ovome svijetu. To je ono, što je Božanski Spasitelj prikazao u onoj divnoj paraboli o pšenici i kukolju. (Mat. 13. 24—30.) To je ono, što Božanski Spasitelj kaže, kad veli, da nije došao na ovaj svijet da donese mir, negoli mač (Mat. 10, 34), i da se Kraljestvo Božje na silu mora osvajati (Mat. 11. 12.) te da će samo oni spašeni biti, koji budu do kraja ustrajali (Mat. 24. 13.). Razum kršćanskom vjerom prosvjetljen jasno vidi odakle zlo na svijetu. (Gen. 2, 17; Rim. 5, 12; Iv. 8, 44; I. Iv. 3, 8.). Pa sva kršćanska naobrazba i sastoji se upravom u tom, da se u toj neprestanoj borbi između dobra i zla, nadvladamo u dobru i za sve većom savršenošću težimo. (Mat. 5, 48.).

Ovaj svjetski rat, kao da je povečao kraljestvo zla, mjesto da ga je umanjio. Pet su zala, što poglavito razdiru društvo ljudsko — rekao je veliki papa Benedikto XV., a to su: Nepriznanje ugleda, mržnja među braćom i narodima, težnja za užívanjem, lijenost na posao i rad i zaborav da je čovjek pozvat na vrhunaravski cilj.

Ovim recima kanimo samo na jedno od tih pet zala prstom uprijeti pa pokazati koliko je zla m r ž n j a kadra da počini samo na polju narodnog odgoja i naobrazbe, a kamoli i na polju političkom i privrednom, pa pokazati ujedno da je uza sve to zlo l j u b a v, kao kćerka Božanska, još jača, jer je kadra da i mržnjom razdvojene sile opet spoji i ujedni.

*

Otkako je Lucifer iz mržnje uskratio Bogu poslušnost i Kajin prvi omastio ruke krvlju brata svoga a Nimrod prvi odapeo strijelu prama nebu, pa sve do Renana, koji je u svojoj oporuci u onom: »Ispitivanju savijesti filosofičke« (Examen de conscience philosophique — Revue des Deux Mondes LIX. 15. VIII. 1889.) rekao: »Mi treba da dobro odapnemo i strijele se neće više povratiti“ (Nous avons bien tiren et les fleches ne reviennent plus) i do vrhunca mržnje ovih naših dana, kada je »čika« (čirezvičajna kamisija — izvanredni sud ili odbor) u sovjetskoj Rusiji u jednom gradu uz Volgu podigla spomenik ne Luciferu, ni Kajinu, nego samom Judi, izdajniku Božanskog Spasitelja,

padale su strijele natrag na Zemlju sve redom krvave, ali nisu pogodile Boga, ni srušile ga s prestolja, nego krvavi svijet i čovječanstvo na kojega glavu padaju i kojega ranjavaju srce.

Da su Karlo Marx, otac modernog komunizma, koji je tobože iz mržnje prama kapitalu na mržnju nahuckao radnika proti poslodavcu i tim klasnu borbu zametnuo ondje, gdje bi se imali međusobno potpomagati i Jaurès, otac sindikalizma cegetističkog (C. G. T. — Conféderation General du Travail), koji je u jednom svom govoru svoju nauku i oporuku u dvije riječi formulirao: »Mržnja stvara« (La haine est créatrice) danas živi, vidjeli bi kako je nakazna njihova formula zla počinila u narodnom odgoju baš onih ubogih slojeva, kojima je sve bogatstvo u Bogu. Samo je ljubav plodna, a mržnja jalova i razorna i zatorna.

Sve što se gradi na mržnju, mora i zakon te jalovosti i razornog djelovanja doživljeti. Mržnja proti društvu ljudskom, proti društvenim institucijama, a sve proti Bogu, začetniku ljudskog društva i poretka, mora da tim plodovima jalovosti i razornog djelovanja urodi i napokon po zakonu pronicavosti mora da pronikne mržnja i same te mrzitelje, tako da oni, koji ipak neće ili ne mogu da samo od toga žive, gledaju glavom bez obzira da što prije iz tog pakla izađu. Pa, doista kronici bilježe da u Francuskoj naglo pada broj cegetista i članova slobodne zidarije.

Ali i ako je »oko Moskve« (l' oeil de Moscou) — kako zovu Cachina, Komunističkog vođu u Francuskoj — na kogresu sindikalista u Lillu u srpnju 1921 malo potamnilo bdiju oni »mudraci sa Siona«, koji su pokupili sve niti u svoje ruke, pa novcem, novinstvom, tajnim društvima modernim iznašašćima i zastrašivanjem duševne sile sapinju i usprećuju se proti ljubavi među braćom i narodima. Evo kako među ostalim mudruju: »Primjenjujući naša načela, treba paziti značaj naroda u sred kojega budete bili i radili; općenito primjenjivanje i jednolično tih naših načela, prije nego li smo mi obradili uzgoj naroda, ne može imat uspjeha. Ali, primjenjujući pametno naša načela vi ćete vidjeti da ne će proći ni deset godina, a značaj naroda makar kako čvrst bio, promijenit će se, a mi ćemo brojiti j dan narod više, koji će biti o nama ovisan .... Mi smo u stvari već oborili sve vlade osim naše, makar one i opstojale pravno još ..... Uklonuli smo sve zapreke pred nama .... Mi smo da-

naš zapravo zakonodavci. Mi krojimo pravdu, osuđujemo na smrt ili pomilujemo koga hoćemo..... Mi držimo u našima rukama i prekomjerne težnje i zavisti i osvete i mržnje..... Mi smo upregli u naš jaram čitav svijet..... Jedino čega bi se mogli bojati to je savez umne snage vladajućih krugova sa slijepom silom puka, ali mi smo sve mjere poduzeli proti takovoj eventualnosti i između te dvije sile, podigli smo zid to jest zastrašivanje s jedne i s druge strane. Na taj način ova slijepa snaga naroda ostaje u našim rukama i mi ćemo njom znati upravljati prema našoj svrhi... Sve kršćanske ustanove mi smo porušili, stvarajuć u njihovim redovima samovolju i nered,... a osobito smo zakaparili javnu nastavu i odgoj, te temeljne kamene slobodnoga bitka. Mismo nasadili, otupili i pokvarili kršćansku omladinu tim uzgojem, koji se temelji na načelima i teorijama, za koje znamo da su krive, ali koje odnas potiču. (Protocols de sages de Sion Paris, Bernard Grasset 61. rue de Saint-Peres 1921. str. 51—55.) To je samo mali prikaz sadržaja tih »zapisnika«, koji vrve i krupnijima stvarima o budućnosti naroda; ali i on dosta razjašnjuje ponor što zija pred kršćanskom Europom. Originalno su ti »zapisnici« u ruskom jeziku izdani 1902. Eno već 1905. izlazi drugo izdanje, a britski muzej u kolovozu 1906. registrira u prevodu jedan fragment toga izdanja. Cijeli »zapisnici« objelodanjeni su u engleskom jeziku 1919. pod naslovom: »The Jewisk Peril: Protocols of the Learned Elders of Sion. I da nije »Times« čitav članak napisao o toj knjizi i na koncu resumirao: »Ako je ta knjiga izražaj istine, onda ne izgleda li to tako, da smo doduše izmakli toj pogibelji da nam Njemci mir diktiraju, ali će nam zato Židovi diktirati ga«, — za dugo bi u svijetu i neopažena ostala.

Tako se i mora dogoditi, kad ljudi zabacuju svijetlo, što je Isus na svijet donio, a privoljuju tminu. Samo zakon ljubavi, što je Božanski Spasitelj svijetu donio, može pridići opet bijedno ovo čovječanstvo. Ljubav jedina može ugušiti u klici svaku neslogu i rasap. Nedotupavno i nezahvalno je društvo ljudsko, što taj zakon odbija, a ovamo većeg prijatelja nema od toga vječitoga i savršenoga zakonika evangjeoskoga.

Svijetli dusi to davno uviđaju, a sada nakon ovog znanstvenog i ćudorednog sloma uviđaju još jasnije. Pa kao što vrhunce

gora najprije tmasti oblasti zastru, dok su doline još čiste i nepomućene; tako i obratno najprije osvijetle i ožive te vrhunce gora sjajni traci zlaćanog sunašca, dok u dolinama još vlada tama i mrtvilo.

*

Duša našega naroda, koja je sve gore pregorila i sve nevolje okusila, osobito je lijepo izraza dala svome osjećaju prama himbi, zlobi i mržnji i pokazala svu kobnu posljedicu njihovu u onoj narodnoj pjesmi, što ju objelodanila »Matica Hrvatska« u drugoj svesci Ženskih pjesama na str. 117. br. 45. pod naslovom: »Poginulo jedno za drugijem«. Tu se zaljubio junak i djevojka; jedno bio Perinović Ivo, a drugo je plemenita Mare. Jedno drugom tvrdu vjeru dava, da se ne će oni ostaviti. Ali strina djevojčina za to saznala, pa im ljubav omrazila, tako da su sve sasuli jedno drugom, što su gorje mogli u lice, a ovamo u srcu osjećali su da samo jedno uz drugo sretno može biti; — ali to je, što nije htjelo jedno drugom da prizna, nego kad je bilo prekasno, kad se ona htjela za inat da uda za dužda od Mletaka, pa im kod rastanka srce puklo, a dužde oboje pokopo.

Tim daškom narodne napaćene duše morali bi se i vođe naroda krijepiti i čeličiti, pa sve otstranjivati što sprečava sporazum i slogu i u grlu dobru riječ, pa kao ono telali eleuzinskih svečanosti, kad su došli u Atenu da navijeste početak svečanosti, tjerati sve sa onom njihovom: Εσκαῖο βεβελοῖ (eshato bebeloi — natrag profani!) natrag neupućeni, a napose tjerati i otrstranjivati one, koji na jednoj i drugoj strani siju sjeme mržnje, a po tome razdora i zatora.

Napose franjevci naši, koji su u velikom dijelu naroda našega hrvatskoga održali i u uz pomoć Božju sačuvali vjeru otaca naših, neka preuzmu zadaću tih eleuzinskih glasnika. Svećenici Apolonovi i Arhonti Atenski stvorili su zakon, da pogine onaj, koji bi odao mysterija eleuzinska. Bojali su se za vjeru samu u bogove, a s njom i za opstanak Atene.

Hvala Bogu, mi kršćani ne bojimo se odat tajne naše vjere, nego nasuprot želimo, da svi upoznadu i dubinu i uzvišenost njezinu; a ne bojimo se ni otvoreno kazati svemu svijetu, da nam je milo ime naših pradjedova, pa da pod tim imenom svemu svijetu poznatom želimo, sa svima, a napose rođenom braćom u slozi i ljubavi živjeti i trošni krov zajedničkog nam doma učvršćivati i osigurati i proti požaru strasti i proti vlagi nehatosti, —

ali i proti planu onih mudraca sa Siona, da nam od kuće i kućišta naprave pusto garište.

U to ime pomogao nam Bog, a mi svaki i pojedini cum fide intrepida zasučimo rukave svaki u svom poslu.

KINO.

Napisao Krsto Stošić — kateheta.

I. Zamašitost.

1. Tvornice. God. 1890. stavila je firma Luminiere prvi put kinematografski aparat za javnost. Od te dobe do danas ustanovilo se na stotine tvornica svjetskog glasa za produkciju filma. U Americi postoji čitav jedan grad filmova Los Angelos (Kalifornija), gdje ima 52 tvornice filmova, među kojima je najveća Universal Film Manufacturing Co. Te tvornice u samome gradu imadu 45 miljuna dolara troška na godinu. Razna poduzeća tu zaposluju godišnje 32.000 osoba. Sada kane graditi slični grad u Rafundi kod Stockholma sa 100 velikih palača s najmodernijim uređajima.

Sama tvornica poznate braće Pathé Fréres (Pariz), koja je prva godine 1900. uvela u filme i dramu imala je do druge godine svjetskoga rata 1000 radnika, te je svaki dan producirala oko 100.000 metara filma. Danas ona radi sa kapitalom od 40 milijuna franaka.

Italija ima 82 tvornice, a od filmske industrije živi 50.000 osoba. Glasovite su tvornice »Cines« u Rimu i »Ambrosio« u Milanu.

Danas su po svemu svijetu poznate ove glavne tvornice filma: American and Southern Europe Film Corporation; Famons Player Lasky Corporation ili kraće Paramount u Holywoodu (America); Selznick and World, New-York; Nordisk Film Co., Stockholm; Svenska, Kopenhagen, Ermoliev, Moskva; Jalda, Pariz; Gloria i Terra, Gessellschaft für Verbreilung von Volksbildung. Berlin, Lichtbilderei, München-Gladbach (Katol. zavod); Lascha, Apollo i Miceo Film, Beč; Korvin, Budapest.

2. Troškovi oko filma. Najveći film, koji je Will Barker, američki tvorničar, donio na tržište, bio je »Jone Shore«; u njemu sudjeluje 5748 glumaca i glumica. Ako promislimo da jedan običan film u Americi zapada po 25.000 dolara, onda

možemo prilično nagoviještati, koliko je Barker potrošio. Film »Britska invazija stajao je 23.000 funti šterlina, a imao je propagantističku svrhu, da prikaže naime što bi se dogodilo u Engleskoj, da su Nijemci prodrli na njezino tlo. No taj je film, koji je engl. vlada preporučila okasnio i poslije uništen.

U filmu »Quo vadis« što ga je tvornica »Cines« dala izraditi ulazi 400.000 osoba, a film je zapao oko 3 miljuna lira predratnih.

Naš književnik Petar Petrović doznao je u Berlinu, da je najskuplji film u Njemačkoj »Faraonova žena« zapao (dosada!) 20 milijuna marak a[1]) Mnogo od tih troškova pada na umjetnike glumce, pogotovo ako su svjetskog glasa. Tako na pr. poznati filmski veseljak Charlie Chaplin ima malenkost od $1^1/_2$ miljun dolara godišnje plaće!

Sa kinom žive mnogi i mnogi: vlasnici, radnici, književnici, estetičari, glamel, arhitekti, činovnici, trgovci, obrtnici, tipografi. U Americi svaki 450 čovjek pripada filmskoj industriji.[2]) »Škola, crkva, znanost i t. d. sve te institucije u Americi nebi mogle opstojati bez filma!«[3])

3. Produkcija filma. U god. 1912. prema obavijestima poreznih vlasti izradilo se 35 milijuna metara filma, a to je 35.000 kilometara. Od toga spada na Ameriku $^1/_3$. Danas se računa, da internacijonalna industrija filma producira oko 120 milijuna metara vrpce!

4. Broj kina. Kino se u relativno kratko vrijeme upravo najbrže raširio. Osvojio je sve redom gradove, još zalazi u varoši i sela. Eno gradovi vrve kinima. Kino ćeš naći na sajmovima, na velikim porobrodima, u hotelima, u svijetskim kupalištma, kraj radničkih domova. Kino poučava i zabavlja kažnjenike u tamnicama, eto ga u vojsci, u mornarici; eno ga u školama, odgojilištima, sirotištima, bolnicama, raznim zavodima i društvima. Naći ga je pače u nekim crkvama. Bio se uvukao i u kat. crkve, ali je sv. Stolica iz razumljivih razloga otklonila svako prikazivanje filma u crkvi.

Računa se, da na svijetu ima 60.000 kino-kazališta. U samome New-Yorku ima ih 700, a uopće u Udruženim Državama 30.000. Početkom rata bilo ih je u Engleskoj 6000; u Českoj ih

[1]) „Iz carstva filma“ u Zagreb. „Riječi“ 1922, veljača.
[2]) Balkan. Film, god. I., br. 3. str. 11.
[3]) „ „ „ I., br. 22. „ 13.

ima 600. U Berlinu 264 (god. 1919). U Beču ih je danas 1000, a prvi je bio 1906.

5. P o s j e t i t e l j i k i n a. Njihov broj danomice grozničavo raste. Računa se, da u Njemačkoj svaki dan pohađa kino $3^1/_2$ milijuna osoba. Grad Düsseldorf je god. 1910, brojio na god. 28.000 ulaznica, a god. 1912 ima ih već 44.000. U Engleskoj računa se broj posjetitelja na 4 miljuna dnevno. List »Bioskope« donosi, da svaki pripadnik britskog carstva kroz godinu dana posjećuje kino 25 puta. U Americi se računa čak 10 miljuna posjetitelja na godinu.

6. Z g r a d e z a k i n a. U novije vrijeme sve se više pazi, osobito po velikim gradovima, na udobnost i ljepotu modernih kino-kazališta. U Berlinu na pr. ima »Ufa-Palast« 5000 sjedala, a u Cincinati (Amerika) sagrađen je jedan kino potpuno od stakla. Novi raskošni kino u Amsterdamu zapada 3 miljuna holandeških fiorina.

7. K i n o k o d n a s. Računa se, da u našoj državi ima 200 kina. No možda ih je i više. Naši poduzetnici misle, da bi trebalo na svakih 5000 duša po jedan kino i to po varošima, a u gradovima na 10.000 duša. Danas bi dolazio u Zagrebu samo jedan kino na 22.000 duša. Umnožavanje kino-kazališta dalo bi u našoj državi jake pobude za pravu filmsku industriju, jer se ova ne da zamisliti bez velikog broja kina, a naši i dobri filmi rijetko da bi osvajali svjetsko tržište. U nas ima nekoliko zavoda zaposuđivanje filmova, ali ovi mal' ne svi dolaze preko granice. Takav je zavod Omnia,, Furtinger i Drug, Zagreb; Stella, poduzeće za filmove, Leopold Rezer, Novi Sad; Monopol Film Zavod, Zavod. R. Masinger, Zagreb; Jugoslavia Film, Beograd; Bosna Film, Beograd, Zagreb, Subotica.

U zadnje doba tvornica filmova »Jugoslavia« dobila je od vlade koncesiju za otvor škole za kinematografsku glumu u Zagrebu. Takovu je školu bio svojedobno osnovao pokojni Borštnik uz pomoć nekih glumaca, ali ta škola nije posve uspjela. Tvornica »Jugoslavia« pobrinula se, da nastavnici škole budu sposobni i iskusni stručnjaci i umjetnici, a ako još za sada takih nema u Jugoslaviji angažovan je njemački filmski resišer, negdašnji Reinhardtov djak Amand Grohman, ruski flmski glumac i učitelj filmske škole u Moskvi Bazarov Anatolij i Dr. J. Božić, koji se duže vremena bavio u Italiji naučnim propagandističkim filmom. Školom će upravljati B. Mašić, književnik i tajnik Jugoslavije filma, a flmski scenograf i nastavnik stila i estetike bit će J. Kljaković, prof. slikarske akademije.

Spomenuti je, da u nas postoji strukovna organizacija, a to je Savez film. industrijalaca i Savez kinovlasnika Jugoslavije.

Ovi savezi vrlo su uznemireni. »Jugosl. film. revija«[1]) ovako viče: »Što se tiče Jugoslavije, nema industrije ni obrta prema kojemu bi se tako maćuhinski postupalo kao prema filmu i kinu«. Ove se tužbe odnose ponajviše na razne takse, koje država pobire od kina, a iznose 50 miljuna kruna na godinu. »Balkan Film«[2]) piše: »Ja držim, da je struka, odbacuje državi i gradovima najmanje 50 milj. kruna čistog dobitka na godinu, time zapravo podržavljena i to u najidealnijoj formi, što je država može zamisliti«. U Zagrebu bi bile ove takse: 30% državi, 20% općini, 10% uime pristojbe za kazalište. Osim toga postoje redarstvene pristojbine, carina (za 100 kg. filma 2000 din.) i t. d. Radi toga su kina u Zagrebu štrajkovali punih deset sedmica. Vlasnici se tuže, da »slabo« zarađuju i kao dokaz tome navađaju, da se u Jugoslaviji u dvije godine nijesu otvorila nego d v a kina (?) Njima je koji vrše neku kulturnu misiju ideal da ne plaćaju nikakvih taksa. Spomenut ćemo još listove, koji u nas izlaze a poglavita im je svrha, da prave reklamu za filmove. »Masinger Film«, list za promicanje filmske industrije u Jugoslaviji; »Jugoslavenska filmska revija«, »Bosna Journal«; »Balkan Film«, koja najredovitije izlazi, svake subote; urednik je Stj. Heimbach; »Kinofon«, revija za filmsku kulturu, urednik Val. Polianski.

II. Svijetle strane Kina.

1. S v r h a k i n a. »Film treba da služi kulturi i u većini slučajeva u raznim granama prikazuje epohu ljudskog života, djelovanje nemorala i t. d.« Ovako ispravno piše Balkan Film[3]) i ako nije time sve rečeno. Kino je vrlo podesan. da nam prikaže drame, komedije, romane, priče i t. d. uopće književne produkte, ali osobito one, koji su ad hoc, za film napisani. Kino nam donosi nteresantne i najljepše krajeve domovine. njezine povjesne i moderne gradove, ubava sela i varoši. Prikazuje nam povjesne događaje i znamenite ličnosti. Pred oči nam stavlja

[1]) Februar 1922 str. 1.
[2]) God. I. br. 6. str. 4.
[3]) God. I. br. 2. str. 3.

svake radnje u tvornicama, obrtnike u svom poslu; uzorno obrađivanje polja, promet na trgovištima i lukama. Donosi nam slike iz pomorstva i slike iz vojske. Otkriva prirodne ljepote i grozote, vodi nas preko pustinja i kroz džunglu na ledene poljane kod pola i na široka mora. Iz Božje prirode iznosi nam bogatu faunu i floru. Kino nam pokazuje razne muzeje, šarene sajmove, domaće i tuđe običaje, znamenite savremene događaje, narodne, državne i vjerske svečanosti. U filmu vidiš sve moguće igre i športe, kampione i dobitnike najvećih igara. Kino nas unosi u život svakoga staleža i propagira bilo koje ideje. On nam predočuje bibliju staroga i novoga zavjeta, živote svetaca, život, borbu i sjaj Crkve. Pače, kino je postao učitelj fizike, jer pred nama pravi pokuse; on crta, piše, pokazuje ženske ručne radnje, pa i matematiku.

2. U o b r a n u. Govoriti o kakvom uništenju kina bilo bi tako ludo kao govoriti o uništenju željeznica i parabroda. Kino e kulturna potreba, divan izum, raširen je, a imat će još veću budućnost. »Kinematografija je uza sve svoje veliko raširenje još u mladosti, a mladost znači u nekom pogledu nesavršenost i potrebu poboljšanja. Stoga se nije čuditi što u naravi kinematografa mnogo vrije i puši, te dolaze neke pojave na javu, koje mirni mislilac želi rado znati. Da je kino neko dobro već pokazao, to mora priznati i veći dio onih, koji kinematograf svuda i neprestano biju.[1]) Treba dakle nastojati i boriti se, da filmovi budu na moralnoj visini, da služe nauku i plemenitoj zabavi, a onda će filmovi biti blagoslovljeni. Kino je kao polje, na kojemu ima kukolja i pšenice, i baš mnogo više pšenice. »Premda se između 100 filmova nađe 10 loših i nevaljalih ipak se svuda pomalo priznaje, da film i kino imaju odgojnu i kulturnu zadaću«[1]) Broj je loših valjda veći. O uplivu takovih filmova govorit ćemo niže.

3. G l a s o v i t i l j u d i. Prošlo je vrijeme kad se je smatralo kino kao nešto poganskoga, samo za djecu i mladež. Danas privlači kino ponajveće umjetnike, odgojitelje, učenjake, državnike i crkovnjake, uopće svakoga. Kino predstavlja sav ljudski život, svu prirodu razne umjetnosti i znanosti. — Poznato je, da je bivši predsjednik Udruženih Država W. Wilson, ljubitelj

[1]) Der Kinematograf u. das sich bewegende Bild. Von Dr. K. Forch, A. Hartleben, Wien u. Leipzig 1913. str. IV.

[2]) Jugoslavija, film, rad. god. 1922. br. 1. str. 3.

kina, i uza sve svoje poslove našao bi vremena da gleda filme, koji su prikazivali američke šume. Ministar pošta H. Haye, isto u Sjevernoj Americi, odrekao se svoga mjesta eda postane direktorom udruženih filmskih producenata. Predsjednik U. Država Harding, i ako je žalio njegov odlazak, ipak mu je bilo drago, da se Haye primio »tako važnog posla, koje je za opće dobro«.

U češko - slovačkoj republici predsjednik Masarik ima u svom dvorcu kino, gdje se redovito svake nedjelje zabavlja po nekoliko sati. Pače i poziva mladež u taj privatni kino.

Blagopokojni papa Benedikt XV. radovao se je filmskoj produkciji biblije, pak je došao da prisustvuje izvedbi sa mnogo crkvenih dostojanstvenika. Nažalost ni taj film nije bio potpuno nevin, pak se je sveti Otac već za prvog čina uklonio.

4. K i n o i š k o l a. Prvi je školski kino otvoren u Bordeaux-u god. 1920. Danas već priprema Francuska, da u novoj škol. godini sve pučke škole uvedu svoje bioskope, za koje će u tvornicama producirati, pod nadzorom ministar. prosvjete, posebni poučni filmovi.[2])

Po nalogu njemačko - austrijske vlade putovao je E. Haberk po državi, eda propagira uvedenje filma kao nastavno sredstvo u svim nižim i višim školama. U nas? Poznato mi je samo to, da se je pred par mjeseci otvorio u Zagrebu prvi kino za škol. mladež.

Nema sumnje da je uvađanje filma u škole od najveće važnosti za nauk i odgoj. Svak više vjeruje i bolje razumi, što vidi očima, nego što čuje ušima. Uz dobar film ne bi učitelj govorio vazda riječi, riječi i riječi.

5. B u d u ć n o s t k i n a. Ako se kino još usavrši, kako se je nadati, igrat će u kulturi daleko veću ulogu nego dandanas. Trebalo bi u njemu odstraniti ono vječno titranje slika, prikazati filmove u bojama, oživiti slike sa glazbom, ili govorom i pjevanjem glumaca. U tome je u najnovije doba znatne uspjehe pokazao inžinir Claude Verity, koji je radio pet godina, eda pomoću gramofonskih ploča predstavljači i govore u kinu. No ni ovaj pokušaj nije sretno priveden uspjehu. Spajanje kinematografa i fonografa učinilo bi da bi i malo selo vidjelo i slušalo najljepše opere.

6. K i n o i k a z a l i š t e. Kako se vidi kino postaje sve popularniji od kazališta. Umjetnost kina nije tako skučena kao

[1]) Balkan Film god. I. br. 15.

ona pozorišta u uskom prostoru. Kinu je pozornica cijela Božja priroda. Istina, žive osobe sa govorom i pjevanjem daju živu umjetnost kazališta, a kina je umjetnost nijema, ali kinoglumci, što jedanput produciraju to trajno ostaje u filmu i ponavlja se po cijelom svijetu. To naprotiv ne može biti sa pozorišnim glumcima. Stoga kino uspješno vodi borbu sa kazalištem i sve ga više potiskuje, i ako to neki hoće da prekriju. Evo jedan primjer. U Zagrebu se prikazivao film »Braća Karamazovi« po glasovitom romanu F. M. Dostojevskoga. »Balkan kino« pozvao je tom prigodom novinare, književnike i scenske umjetnike. »Film je najsavršenije djelo sadašnjosti. Ovdje je filmsko platno pobijedilo pozorište, čak i sam roman Dostojevskoga, jer nam u živim crtama u pravoj slic prikazuje ruske tipove, kako ih samo Dostojevski zamisliti može«. Tako piše sa zanosom »Balkan Film«[1])

No kino ne smije pasti u sentimentalnost i psihološko čuvstvovanje; njemu treba radnje. Zato kino ima svoju posebnu dramaturgiku, svoju estetiku, pače neku modifikaciju u pravom zahtjevu moralnosti. Film se još nije u tom zahtjevu potpuno razvio. On još čeka svoga čovjeka. »Trebalo bi da postoji ili se rodi kakav filmski genijalni romansijer dramaturgik i esteta, te da osvoji na juriš svijet. Trebao bi čovjek, koji bi napravio sintezu iz svih umjetnosti i povukao iz njih sve što je za film važno. Trebao bi filmski arhitekt, filmski muzik, filmski pjesnik. Trebao bi filmski filozof, filmski romansijer itd. Uopće trebalo bi stvoriti jedno cijelo novo carstvo filmske kulture«[1]).

III. Tamne strane kina.

1. Moralna pogibao. Kino može slabo djelovati na fizički, intelektualni i moralni život. Liječnici su uvjereni, a i sami iz prakse znamo, da u kinu ne bi smjele osobe nervozno raspoložene, jer im preveć uzbuđuje živce. Kina se moraju da klone svi bolesni u očima, dapače zdravi treba da ograniče pohađanje kina. Podrhtanje slika i mutni natpisi kvare više manje svakomu oči.

Filmove svak gleda velikim interesom, slike se redaju jedna za drugom tako brzo, da nemaš kad mirno razmišljati. Pa toga i ne treba kino sve plastično predočuje, u njemu »ideje govore«.

[1]) God. I. br. 15.
[2]) Kinofon, god. II. br. 3. str. 3.

Opazilo se, da ova napetost slabo djeluje na vedru veselost i svježinu mladeži, pa rađa i zlovoljom za nauk.

Nitko ne može zanijekati veliku pogibao kina za moral. U filmovima je često premnogo ljubavnih i kriminalnih stvari: previše filmova senzacijonalnih i iz nižega života. Čak se tuži »Deutsche medizinische Wochenschrift«, što je kino prikazivao i ženske operacije.[2]) Ima filmova, u kojima se izrugiva ili stavlja u slabom svijetlu vjera i moral, prave se šale i preljubočinstva na teret ženidbene i obiteljske ljubavi i poštenih osoba; simpatizira se sa genijalnim lopovima, hajducima, lupežima, ubojicama, pustolovima, zavodnicma, propalicama, divljacima, sa ženama bez srca i poštenja, sa uličarskom djecom, sa perverznim osobama. U kinu budu neukusne i nemoralne šale grozote, plašenja, razbijanja, palež, uništenje i t. d.

Pastor Konradt piše u svojoj knjizi »Kirche u Kinematograph«, Berlin 1910.: »Ispitao sam 250 predstava flmova i našao: 97 ubojstva, 45 samoubojstva, 61 bračnu nevjeru, 19 prizora zavođenja, 22 odvedenja, 176 krađa, za kojima iđe u potjeru 100 žandara i stražara te mnogo privatnih osoba«. Možda danas je nešto bolje, ali ostaje u kinu dosta toga, što treba pokuditi i ukloniti. To nam priznaje i jedan naš domaći list:[1]) »I film, koji je upućen na masu općinstva, od vremena do vremena stvara i surovije predmete, da tako budi interes širokih masa općinstva«. U takove produkte spadaju ponajviše filmovi »samo za odrasle« i kriminalni, koji se eufemstično zovu detektivski. Ono što je romanopisac Aleks Dumas pisao u svoje vrijeme za kazalište, može nažalost često služiti i za kino. On veli: »U tome se mjestu ne govori, nego o zakonitoj i nezakonitoj ljubavi, otkrivaju se najstrastvenije i najnepristojnije namjere; sve se ismjehava: osobnost čovjeka, žene, zor - djela Božja izvrgnuta su svakom ruglu i pretresanju. Osjetila su prisutnih uzbuđena ljepotom, mladosti i finoćom predstavljača ... Od svega toga treba odalečiti djevojčice, hoćemoli, da se održe nevine; valja i mladiće odatle ukloniti, hoćemo li, da se održaju neokaljati. »Filozof je Seneka priznao da ništa ne kvari poštenja koliko rimske predstave. Laktancije je zvao ondašnju pozornicu najvećim poticalom na mane; sv. Krizostom je zove radionicom

[1]) Warde, Wien 1911. V. 10.
[2]) Balkan Film, god. I. br. 5. str. 4.

vraga, sv. Klement Aleks. stolicom kuge. Sve ovo u priličnoj mjeri dalo bi se reći i za zla kino - kazališta.

Stoga nije čudo što su njemački katolički biskupi u Fuldi god. 1913. prihvatili ove zaključke: 1. Treba isključiti obvezatnu školsku mladež od pohađanja javnih predstava kina. 2. Na posebne predstave svake vrste obvezatnike škole treba vrlo rijetko pripuštiti i uz nadzor učitelja vjere. 3. Treba držati sasvim daleko od svih predstava djecu ispod 6 godina, koliko nijesu obvezatna na školu. 4. Nalaže se župnicima, da nadziru nad predstavama kina, eda odgovaraju raznom staležu i to u sporazumu sa mjesnim i školskim vlastima. 5. Treba živo upozoriti u crkvi i u školi odrasle i djecu na pogibao kina. Grozno je, da se ovo moderno velebno iznašašće izrabljuje na mnogo načina za kvarenje i da su pozornice postale školom razuzdanosti.

Protestanski i magdenburški kraljev. konsistorij dao je ovu izjavu o kinu: »Danas je kino sa svojim grozotama, surovim i nemoralnim uplivom nesreća za naš puk; sebi je odabrao geslo: sve je dopušteno, što ugađa. Djeca pak od toga trpe najveću štetu u duši i tijelu, jer sačinjavaju najveći broj njegovih posjetitelja«.

2. K i n o i m l a d e ž. Nema sumnje mladež najviše pohađa kino. Gledaj ih samo, kako pohlepno čitaju reklame i živo se prepiru. Već im to uzbuđuje pamet. A što će mladost pomisliti, kad čita reklame s natpisom: Sedam grijeha. U haremu, Ljubavne pustolovine, Bijelo roblje, Iz dna života, Poludjevice, Najveći zločinac, Tajno umorstvo, Bijeg iz samostana? I mladež jedva čeka otvor kina. Pred njim se guraju tko će prije. Pohađali bi oni kino svaki dan samo da se domoći novaca. Često su roditeljima naoko poslušni, samo da izmame »za kino«. Neki slijepi roditelji »nagrađuju« svoju djecu, što ih prepuštaju u kino, a i ne misle jadni, da li je film dobar ili zao. Ima mladića, koji sebe smatraju odraslima i baš čekaju »film za odrasle«. Ta oni nijesu više djeca, pa mogu sve vidjeti i znati. Malo će im ko braniti, jer tko nosi sa sobom krštenicu u kinu? U Savoni je neki dječak falsificirao svoju krštenicu tako da ga je prikazala dvije godine starijim, a zato, da kao 16. godišnji momak može pristupiti predstavi — za odrasle.[1])

Fantazija mladeži hlepi za slikama. Ona traži doživljaje, radnje, zabave. Ne gleda realan život, nego u nekoj omaglini.

[1]) Karitas, Wien, 1920. str. 106.

Mladič se zanaša za junacima filma, oponaša njihove kretnje, smijeh i djela. Po danu o njima govori, a po noći sanja. Ne valja zaboraviti da je mladež u godinama puberteta vrlo podraživa, sentimentalna i bojovna; počima erotično čustvo. Ženska je mladež u onim godinama pogotovu nestalna tankoćutna, podraživa na veselje kao i na plač. Mili joj se samodopadljivost, afektacija, traži zabave i razgovora, sebe stane kititi i ispitivati ljubavne zgode. Svi se pak pedagozi slažu, da se mladež što duže održi daleko od ljubavnih čustava, jer ako se probude prije vremena, eto pogibelji za njihov fizički, intelektualni i moralni razvitak. Što će biti u životu od mladeži, ako izgubi svoju čast i ponos u ranim godinama?

3. Z l i p r i m j e r i. Da govorimo konkretno. Nebrojeno je puta utvrđeno sudbeno kao i bez suda da je kino kvario i uprav podučavao mladež u zlu. Dokazalo se, da su neka zlodjela po uzoru na filmu. Nema sumlje, da od svega toga u javnost dolazi vrlo malo, pogotovu malo o moralnim prekršajima, a s druge strane svijet ne pita, zašto je ovoga ili onoga nestalo sa pozornice svijeta, kako je tko prije vremena uništio zdravlje, obitelj i sašao u grob. Žalosna je činjenica da u Francuskoj $^1/_3$ od svih zločina spada na mladež. Ima tomu dakako mnogo uzroka, ali i kino je učinio svoju. Kino naravski baca krivnju samo na druge, a sebe brani i govori: uzrok je zlu slabi domaći odgoj, uličarenje, neuposlenost, nedostatak uljudbe, pomanjkanje vjerskoga čustva i t. d. Tako i jedan naš list govori:[1]) Engleska statistika kriminalnih slučajeva u god. 1919. konstatira manje počinjenih zločina kraj dvostrukog broja kino- kazališta od god. 1913. Ali engleska statistika također konstatira, da je do g. 1920. u Engleskoj sagrađeno 430 dječjih popravilišta. »No ovo ne dokazuje, da su popravilišta pokupila pokvarenu djecu, koje imade mnogo i premnogo.

Istina se ne smije premučati. U Frankfurtu na Majni neki je dječak od 15 godina krao roditelje, da može što redovitije pohađati kino. Njemu se na osobiti način svidio orijentalni razbojnik Gar El Hama; na njemu je imao prigode, potanko proučavati zločine, koje je taj junak činio. Najedanput se u gradu počela događati zločinstva, koja su svojom izvedbom vrlo sjećala na Gar El Hamu. I ako je redarstvo svim sredstvima nastojalo, da uđe u trag tom zlu, za dugo im nije to uspjelo. Zloči-

[1]) Balkan Film, g. I. br. 21.

nac se dobro skrivao, ali napokon i dolijao. Dječak je bio uhvaćen i doveden pred suca istražitelja. Kad ga je ovaj upitao za ime, odgovorio mu: Fridrik Š. recte Gar El Hama! No sad je najljepše. Dva dana poslije ovog ispita naš mladi zločinac upotrebi sjajnu fintu svoga uzora Gara i sretno pobjegne iz tamnice.[1])

Drugi slučaj. U prosincu 1911. dva su se mlada radnika vježbala u vili negdašnjeg podnačelnika u Pragu Dr. Fríča u Smichovu, kako bi na ovog izveli napadaj i kidisali njegovu životu. Poticaj na to bio je neki detevtivski roman, koji su mladići gledali u filmu. Uapšeni priznali su da su često išli u kino, a jedan je od njih pripovijedao, kako su razbojnici, koje je vidio u kinu, dika ljudskog roda. Eda mogu bolje studirati napadaj, obojica su priznali, da su uvečer ponovno išli u kino i radili prema filmskom uzoru.[2])

Kino stvara svuda iste plodove, pa evo iz naše domovine. Pod naslovom »Senzacija s osječke realke« izišao je 2/II. 1922 dopis u »Narodnoj Politici«, u kojemu se priopćuje ovo: Na osječkoj realci postoje dva društva kradljivaca i to od samih nižeškolaca; jedno se zove »Mreža«, drugo »Paučina«. Profesorski je zbor dokazao da su te dvije družbe krale svoje drugove, a krađe dosižu do 12.000 K. Obe družbe učiniše su kradu prema filmu »Pronevjeritelj milijuna«, a ne zna se kako su ga se domogli. Taj su film izvadali negdje na tavanu i tu se učinili.

Na ovakove i slične slučajeve prusko ministarstvo za bogoštovlje i nastavu nije moglo mučati, pa evo kako je g. 1912 (8. III.) opisalo posljedice kina: »U najnovije se vrijeme kino širi ne samo po velikim gradovima, nego i po manjim mjestima, tako da se već s obzira na prečesto posjećivanje kino-predstava u nezdravim prostorijama i zbog novčanih izdataka pokazuje opasan po duh i tijelo djece. Prvo svega kino pogubno djeluje na čudoredni osjećaj, jer prikazuje nezgode i grozne scene, koje podražuju živce, nepovoljno djeluje na fantaziju i stoga truju mladenačku ćud poput smradne i gadne literature. Takvim se prikazivanjima pomućuju pojmovi o dobru i zlu, o pristojnom i nepristojnom, pa zato mnogo nepokvareno dijete dolazi u opas-

[1]) „Napredak". Zagrec 1913. str. 436. u članku Stj. Eug. Tomića: Kinematograf u uzgajanju i obuci.

[2]) Warde gegen Schmutz u Schund in Buch u Bild, Widn 1911. br. 1.

nost da zađe stramputicom. I estetski se osjećaj u mladeži kvari; čutila se priviknu na jake, potresne podražaje, a nestaje joj veselja, da mirno promatraju umjetnička prikazivanja«.

Grozno je dakle, ako se više: »Prestanite tražiti u kinu moral!«

4. Lokal kina. Već i sam lokal ima svoju moralnu pogibao. Za vrijeme predstave skoro je podpuno tama, neprijateljica svjetlosti; gdjegdje sjede sumnjive osobe, pak se dogodilo škandaloznih stvari, koje se ne iznose u javnost. Ko je bio u prostijim kinima mogao se gdjekad zgražati što bi u nekim momentima čuo od publike trivijalne riječi i podcikavanje mase, kad je tučnjava, ubojstvo, lukava lupeština ili nemoralna šala. Takovi prizori masi su simpatični.

Da ne bi tko mislio, to nije istina, evo čitajte što piše isto filmsko glasilo:[1]) »Deset zapovijedi za posjetnike kino-kazališta. 1. Ti ne moraš da ideš sa svojom prijateljicom baš u kino. Ima i drugih mjesta, gdje je tamno . . . 2. Nemoj se žalostiti, ako tvoja prijateljica luduje za Gunnar Tolnaesom (To je »obožavani ljubinac svijuh žena.«). On joj na platnu stoji dosta blizu, ali ti joj ipak sjediš blizu . . . 3. Ako je još tako duboka tama u kinu, pomisli samo da može svaki čas, da se razdere film i da nastane svijetlo« . . . Je li ovo pisano za šalu?

5. Kino i »Geschefť«. Auri sacra fames, prokleta pohlepa za bogastvom! Ona je glavni uzrok nevaljalih filma. Vlasnici i tvorničari kina žele što prije da se obogate, pa ako će propasti i cio svijet. Oni hoće da ugode masi, računaju na njihove niže instinkte. Nažalost još većina kina stoji u rukama kapitalista, i u produkciji filma vode glavnu riječ oni, a ne država, prestavnici puka i odgojitelji. Istini na čast, treba priznati, da neki kino-vlasnici i ne znaju kakove filme naručuju pak su i oni manje krivi.

Bilo bi zanimljivo znati, kaliko gdje vlasnici kina dobiju, premda se oni tako lako ne dadu kotrolirati. Spominjemo samo, da su primilci kinematografa u New-Yorku u god. 1920 četiri puta više iznašali nego oni za kazalište, naime 730 milijuna dolara! Taj je razmjer prema kazalištu sigurno i u drugim zemljama.

[1]) Balkan Film, g. I. br. 21. pod naslovom „Filmsko Ćarkanje".

IV. Cenzura.

1. Potreba cenzure. Gospodin R. F. u članku »Jutarnjega lista«, koji je primio »Balkan Film«[1]) piše: »Neka već jednom prestane traženje moralnosti u kinu. Svakako je bolje, da se čovjek zabavlja dva sata gledajući film, što ga je država cenzurirala(!), nego da dva sata pije vino i rakiju«. Čudne prispodobe! Čudnih li zahtjeva! Prema tome treba li puštati, da kino bude bez cenzure i bez morala, pače tako slobodan, da javno ruši svaki moral samo radi zabave. Država ne bi smjela smatrati moral općim dobrom, a niti ga štiti. Konsekventno, država ne bi smjela nikoga ni kazniti za bilo koje zlo. No moralni je zakon od Boga i duboko upisat u srce ljudsko. Država je dužna, da brani moral i vjeru svojih podanika kao nacionalno najveće dobro, iz kojega izviru krjeposti. »Moral je u životu neka osobitost, koja puk oplemenjuje, jača ga u nutrinji i usposobljuje ga za sve veće kulturne težnje. Stoga država radi svoga samouzdržavanja i radi nutarnjega razvitka i radi svoga zdravlja ima interesa, da brani u puku moralnost i odgaja je, a prema tomu zapriječi da se ne bi moralno čustvo raspojašenošću vrijedalo i otupilo i da ne bi pustopašnost potkopala moralni život u puku. Ali i svaki pojedinac ima za sebe pravo, da ga država, kojoj pripada i kojoj je podložen, brani od napadaja na njegovo spravno moralno čuvstvo. Zato je zakonodavstvo svih vremena i svih zemalja stavilo moralnost pod kaznenu obranu... Općenita je u zakonodavstvu svih vremena i svih naroda temeljna misao, da je javni moral neko pravno dobro, koje se mora čuvati u interesu uzdržavanja unutarnje jakosti i oplemenjivanja ljudskoga društva u svakoj [illegible]nој državi.«[2]) Moral je najpotrebniji; preči je od bogastva, kulture i zdravlja, jer sve on to najbolje čuva u državi. Stoga kogod ubija moral najveći je neprijatelj svoga naroda. Narod bez morala nema budućnosti; povijest dosta jasno to dokazuje. Može li se dakle puštati, da kino izvršuje atentate na takovo dobro? Ne!

Cenzura je dakle potrebita. Čujmo što kaže slavni profesor, negdašnji predsjednik »Gothebunda«, u jednom pismu, koje je 24 okt. 1900. upravio na cenzuru kazališta: »Tko ima razuma ne će željeti ukinuće kazališne cenzure. Pri tome je politička

[1]) G. 1921. br. 6. str. 4.

[2]) Her. Koeren. Die Sittlich keitsgesetzgebung der Kulturstaaten, Kösel str. 7.

pogibao iluzorna. Vlada stoji čvršće kad pušta slobodu svakomu ukoru i svakoj porugi. Ali pogibelj za moral nije nikako indiferentna uz privlačivost, koju zlouporaba pozornice može imati, i ne može se pokriti nikakvom naknadnom sudbenom pravdom, budući da je kod nas bez zapreke otvoren teatar ženskinjama a i djeci. »Što Mommsen ovdje govori o kazalištu, to još u većoj mjeri vrijedi za kino.

2. Kako je drugdje sa cenzurom? Kino je relativno mlad, pa stoga malo su u kojoj državi definitivno određeni za nj zakoni. Od vremena do vremena zakon potpunjuju nove naredbe, koje još uvijek ne dostaju. Svakako je fakat, da svugdje pedagozi, pravnici, moralisti i crkvene starešine viču proti proti javnim zlim filmovima, koji se često pokazuju. Ova ljuta borba ne ide za ukinjenjem kina, nego samo da ga uputi na dobro.

Eno cenzura i japanske vlade u zadnje doba nije prepustila 8% od domaće produkcije filma. U Češkoj se vodi borba proti sentimentalnom i kriminalnom filmu. Tako je i drugdje.

U Njemačkoj je 20. V. 1920. stvoren zakon prema kojemu mora javna oblast odobriti svaki film prije nego bude prikazan. Cenzuru ne vrši policija, nego posebna povjerenstva, u kojemu imadu mjesta prestavnici iz naroda. U središtima filmske industrije u Berlinu i Münchenu, nalaze se glavni uredi za ispitivanje filmova, a jedan od ta dva ureda mora cenzurirati svaki film. Ti uredi imadu po više povjerenstva, koja ispitivaju filmove. Svako povjerenstvo sastoji od predsjednika i četiri prisjednika, od kojih jedan može pripadati kinematografskoj struci, a dva mjesta imaju ljudi osobitog iskustva u pogledu javne nastave, javnoga dobra ili zaštite mladeži. Ako je film štetan za javni mir i red, može ga se zabraniti sasvim ili djelomično, a isto tako, ako vrijeđa vjerske osjećaje, škodi javnom moralu, ponizivaju ugled narodni ili države ili poremećuju sveze sa stranim državama.[1])

3. Naša cenzura. Posjednici kino-kazališta i filmski industrijalci prigovaraju, da u nas ima »peterostruka cenzura«. Ovo je da se nasmiješ, jer malne u nas je nema nikakve. U mnogim mjestima kod nas imala bi u praksi još vrijediti ministar. naredba bivše države od 1. V. 1913. za javne predstave kina. Prema toj naredbi filmovi mogu biti uopće zabranjeni ili za mladež ispod 16. godine. Predstave za mladež ispod 16 godina

imaju biti prikladne i svršiti se prije 8 sati na večer. Za odobrenje filma vlast bira pet članova, od kojih je jedan član kot. škol. vijeća, drugi sudbeni činovnik, dva predstavnika humanitarnih korporacija, koje se bave pučkim i omladinskim odgojem. No ova naredba faktično ne postoji. Novi zakon nije još izrađen, pa čini svak što ga je volja. Mladež bilo školska bilo neškolska, pohađa kino neograničeno i bez nadzora. Na koncu se kaže: Film su cenzurirali oni u Zagrebu!

Predradnje su za naš novi zakon dovršene, ali malo se o njemu govori u javnosti. Po njemu bi postojala povjerenstva za cenzuru filmova u Beogradu, Zagrebu i Novom Sadu. Svako bi od tih povjerenstva cenzuriralo filmove, a to bi vrijedilo za čitavu državu. Natpis u filmu bili bi u latinici i ćirilici. Filma poduzeća ne će biti državna, kako su se nekoć bojali interesovani u stvari. Nažalost kod nas pedagozi malo posvećuju brige za kino i posve rijetko se što o njemu piše. Bilo bi dobro, da i katol. štampa više vodi brigu o filmskom izumu i širenju filmova.

4. Što bi trebalo željeti u novom zakonu sa strane morala i vjere? Kino čuva mnogostruku službu, pa nitko ne može zahtjevati, da bude samo u službi morala. Ali se može i mora zahtijevati, da kino ne bude proti moralu, barem da ne kvari sveta čuvstva i ideje. U tom pogledu treba da novi zakon bude pozitivan, konkretan, da ga kasnije ne tumači svak po svojoj volji i tako se prepuštaju filmovi skandalozni.

Trebalo bi što više zapriječiti u filmu ono neprestano ubijanje, vječno rušenje, one grozote plašenja, one rasipnosti, onaj cinizam ili ludi posmijeh pokvarenih osoba, one prizore flirtovanja, nesretne ljubavi, pijanstva, pustolovine, osvete fantastične, protunaravne, sentimentalne scene. Zakon bi trebao, da odlučno zabranjuje sve što ruši državno jedinstvo, što ruši vjeru i izrugava se direktno ili indirektno bilo kakvoj zapovijedi dekaloga.

Trebalo bi prisiliti tvorničare filmova da izrađuju predstave religioznoga, kulturnog, patriotskog i zdravstvenog uopće poučnog sadržaja. Imao bi odrediti zakon da kino-vlasnici svake sedmice bar jedanput takove filmove prikazuju, to bi bila jedna vrsta širenja pučke prosvjete.

Trebalo bi zabraniti tako zvane »predstave samo za odrasle«, kao i one, koje pokazuju venerične zablude, jer to ne može probitačno djelovati.

Javna kina ne bi se smjela graditi u blizini crkava, škola, odgojilišta, bolnica, djetišta i sličnih ustanova. Osobe slaba ili sumnjiva ponašanja ne bi se smjelo trpjeti u kinu, kao niti potcikavanja mase kad je kakav surov ili nepristojan prizor.

Trebalo bi, da država sama predvidi izrađivanja poučnih i zabavnih filmova za mladež i puk. Takovi filmovi prelazili bi od jedne škole na drugu. Time bi se mladež odstranila od svakojakih javnih kina. Dosta bi bilo da mladež vidi svake sedmice jedan poučni ili zabavni film. Naravski filmovi ne bi smjeli biti posve dugi. Mladež, koja trpi na očima ili je znatno nervozna ne bi smjela na predstave.

5. Tko bi morao cenzurirati? Po sebi se razumije da je država pozvana da štiti narod od zla. Država treba da nadzire i spriječava nemoralnosti, da čuva javni mir i red, da štiti sveta čustva, vjere i dobre običaje svojih podanika, da brani život i zdravlje svojih državljana. Zato država cenzurira filmove. Ali njezina cenzura nije dovoljna. Ima druga ustanova, koja bez fizičke sile unapređuje opće moralno dobro, a to je Crkva. Uz državnog činovnika treba da bude i predstavnik duhovne vlasti. Oni, koji produciraju film na svoje troškove treba, dakako, da imaju svoga člana. Kulturni radnici, koji zastupaju svoje ustanove kao i odgojitelji mladeži i puka trebaju svoga delegata u odbor cenzure. Roditelji, kojima pripadaju djeca, također imat će pravo preko svoga predstavnika da budu pozvani u rečeni odbor. Od ovih osoba trebalo bi da sastoji odbor u svakome mjestu, gdje je kino, i prosude filmove prije nego se prikazuju publici, a ujedno svjetuju, pače naređuju vlasnicima kina, kakve će komade predstavjati.

6. Zadnja riječ. Reći će tkogod: Nek se brigaju sami roditelji, kad će svoje sinove i kćeri prepustiti u javni kino. Istina posve je malo matera, koje bi svojoj djeci željele zla, ali one ne znaju čuvati djecu od kina. Dr. Hermann sa dokazima se osvjedočio, da su baš majke najviše puta vodile svoju djecu u kino i kad nije bilo za nje.[1]) Stoga se nemojmo čuditi, što je pokrajin. škol. vijeće u Dalmaciji na 11. V. 1916. izdalo odluku

[1]) Katechetische Blötter, Msnchen, 1913. str. 184.

po kojoj se zabranjuje škol. mladeži kino i u pratnji roditelja, a jedino im uprava škole može dati dopust.

Ipak sve zabrane bilo od kuda malo će koristiti, ako svaki pojedinac sam po sebi ne bude svjestan, da se čuva od pogibeljnih filma. Dr. Hoffmann vrlo lijepo piše mladiću:[1]) »Šta valja učiniti? Izbjegavati sasvim kino? To ti nikako ne mogu svjetovati, i ako sam te upozorio na niz pogibelji, koje te odonuda mogu snaći. Nego ti imaš pohađati one predstave razboritom umjerenošću i po razumnom izboru. Moraš se svladati i ne ići za reklamom ni hvalom drugova.«

Ponovno spominjem, da katolici moraju bditi nad javnim kinima, a gdje ne mogu odstraniti mladež i puk od pogibeljnih filmova, neka zavedu svoja kino-kazališta i koga mogu spasiti, neka spase. To su uvidjeli katolici u Francuskoj, Italiji i Njemačkoj, pa oni izrađuju filmove nabavljaju ili ih kupuju kad nijesu u protimbi sa vječnim načelima Krstova nauka.

[1]) Werde ein ganzer Manu! Freiburg in Breigan str. 219

KULTURNI POGLEDI.

Apostolsko pismo sv. oca Pape Pija XI. Sv. je Otac 1. VIII. 1922 upravio pismo: »Officiorum omnium« (Acta apost. Sedis 7. VIII.) Kardinalu Kajetanu Bisleti-u, a preko njega čitavom katoličkom episkopatu. Zajednički Otac kršćanstva zabrinut je za valjanim odgojem i naobrazbom svećeničkog pomlatka, pak je spomenuo nekoliko uputa, kojih se imadu katolička odgojilišta i učilišta da drže.

1. Njegovanje latinskog jezika. Poznavanje ovoga jezika nije samo u interesu naobrazbe kao takove nego je posebno u interesu same vjere. Crkva je opća, božanska institucija za sve narode svijeta, koja će trajati dok čovječanstvo traje, pak ona traži u svojoj upravi opći nemjenjivi jezik a taj je za nju latinski. Jedinstven jezik u crkvi znak je duhovnog religijoznog jedinstva svih katolika po čitavom svijetu. I prosti vjernici laici poznanjem latinskoga jezika u uskoj su vezi sa čitavim ustrojstvom katoličke crkve i njezine kulture, pak bi bilo poželjno da se latinski jezik i među njima proširi. Kolikogod neprijatelji crkvenog jedinstva što više nastoje potisnuti latinski jezik, tim je veća dužnost klera, da se već iz mladih dana naviknu na ovaj jezik, na kome će uspješno moći da prime svoju višu filozofijsko-teološku naobrazbu. Žalostna je pojava, što ljudi i iz katoličkog klera odbjegavaju klasična djela crkvenih učitelja i otaca a prihvaćaju se modernih auktora, kod kojih se nerijetko uzalud traži i zdravi smisao kršćanskih istina. Pomanjkanje svestranog poznanja crkvenog latinskog jezika bit će izvorom nedaća za crkvenu kulturu i njezin vjerski nauk.

2 Sv. Otac za skolastičku filoz. i teol. Nakon svršenih opcih gimnazijalnih nauka Papa hoće da se svećenički kandidati posvete proučavanju filozofije i to one kršćanske filozofije, koju su crkveni Oci i naučitelji snagom crkvenog duha i neumornim radom dugih vjekova izgrađivali; a sv. Toma akvinski vanrednim umom do vrhunca doveo. Sv. Otac želi ne samo da se skolastičke metode učitelji i učenici drže, nego i to da nauku i načela sv. Tome prigrle; budući nijedan crkveni naučitelj nije tako strašan neprijateljima crkve kao što je anđeoski naučitelj.

Nakon potpunog dvogodišnjeg posebnog studija filozofije za četiri pune godine svećenički kandidati posvetit će se proučavanju katoličke teologije i to u onom duhu i u onom pravcu kao što su to činili veliki skolastici posebno pak sv. Toma. Ne dopada se sv. Ocu isključivo povjesna pozitivna metoda poučavanja u katoličkim školama, niti samo monografično obrađivanje pojedinih pitanja iz područja vjere i morala. Sve je ovo dobro ali radije spada u područje crkvene povijesti nego li sistematične katoličke teologije.

3. Pastirsko bogoslovlje. Savremene prilike u samom kršćanskom životu velikih su izmjena dosada učinile, pak želi Papa, da se mlado svećenstvo za vrijeme svoje pouke i s njime upozna. Evo s koga razloga: da svećenstvo pronađe nova sredstva stare i svedrno svježe božanske kreposti za uspješno liječenje modernih zabluda; i da se blagotvorna snaga naše vjere razlije po žilama čitavog ljudskog društva.

Rezolucije kongresa hrv. i slov. katoličkih kateheta, držanoga dne 5. i 6. srpnja 1922. u Zagrebu. I. O obuci i uzgoju školske mladeži u opće. 1. Katolički roditelji imadu pravo i dužnost, da otklone uzgoj bez Boga i vjere i da zahtijevaju takovu školu, gdje će im djeca biti uzgojena i poučena u katoličkoj vjeri.

2. Tražimo, da se zakoni i naredbe, koje se tiču vjerskog uzgoja školske mladeži, ne izdavaju bez prethodnog sporazuma s nadležnim duhovnim oblastima.

3. Tražimo, da se ministarstvo prosvjete pobrine, da ni zvanična ni nezvanična lica ili udruženja ne unose politiku ni političku borbu među omladinu.

4. Budući da je radi javnih i jasnih protukatoličkih tendencija »Sokolstva« sveukupni jugoslavenski episkopat okružnicom od 6. svibnja 1921. katolicima zabranio sudjelovanje u Sokolu, tražimo, da ni ministarstvo prosvjete ni ostale školske oblasti ne sile djake katoličke vjeroispovijesti, da budu ili vježbaju u Sokolu, ili da budu uzgajani u sokolskom duhu, koji je izrazito protukatolički. Ne smije se više ponoviti slučaj, da kotolički kateheta bude od školskih oblasti kažnjen samo radi toga, što je na upit školske mladeži spomenuo, da je sveukupni katolički episkopat naše države zabranio katolicima sudjelovanje u Sokolu. U opće treba već jednom da se prestane svakim sokolizovanjem škole.

5. Upozorujemo ministarstvo prosvjete, da djelovanje Saveza Jugoslavenskih Srednjoškolskih Udruženja glasom statuta potvrđenih od ministarstva prosvjete broj 19.753 od 18. studenog 1919. u vezi s riješenjem od 23 listopada 1920. broj 15.898 S. 735 nije podvrgnuto nikakovom nadzoru školskih oblasti: da temeljem raspisa ministarstva prosvjete od 19. siječnja 1920. O. IV. 374 nadzor nad sokolskim naraštajem ne spada u djelokrug direktora i nastavnika, nego Sokolstva; da se nasuprot nad radom Marijinih kongregacija, koje su često vjerska ustanova katoličke crkve, podvrgnuta isključivo nadzoru crkve katoličke, traži vrhovni državni nadzor sa strane školskih oblasti. Tražimo dakle, da prestane ovaj nepravedni postupak i progon Marijinih kongregacija, kojih su članovi najbolji i najuzorniji učenici.

6. Tražimo slobodu osnivanja privatnih konfesionalnih škola i osnovnih, srednjih, učiteljskih, stručnih i visokih.

7. Molimo ministarstvo prosvjete, da nacrte zakona i odredaba o školskim pitanjima, koje se tiču vjerskog uzgoja i pouka, šalje u buduće na uvid i pretres i hrvat. katol. katehetskom društvu u Zagrebu i onom u Ljubljani.

II. O religijskoj obuci u osnovnim školama. 1. Polazeći s danas općeno u katehetskoj književnosti usvojenoga načela, da se vjerska obuka u prvim godištima mora graditi na historijskoj podlozi, zaključuje katehetski kongres, da se za krajeve, gdje još sličnih knjiga nema, izrade novi školski udžbenici, koji će biti izragjeni po principima, koji su vodili slovenske katehete, kad su izdavali svoj »kršćanski nauk za prvence«.

2. U četvrtom i petom godištu uče djeca po duhovnoj oblasti odobreni katekizam i biblijsku povijest. Katekizam se tumači na osnovu biblijske i crkvene povijesti.

III. O religijskoj obuci u srednjim školama. 1. Stojeći na bazi statistikom utvrgjene činjenice, prema kojoj se iskazalo u kraljevini SHS 99% pučanstva konfesijonalnim, a niti cijeli 1% beskonfesionalnim, te izvodeći iz toga naravno neoborivo pravo te ogromne većine i za konfesionalnost u školi, kao stručnjaci tražimo i zahtijevamo u ime nacijonalnog svestranog općeg obrazovanja, da nauk vjere bude obligatan predmet za svu katoličku mladež svih osnovnih, strukovnih, srednjih i njima sličnih škola.

2. Da katolička mladež izagje iz škola kao potpuno zrela i religiozna i etički karakterna jedinica, nužno je, da obdržava i izvršuje općenite crkvene zapovijedi kao n. pr. polazak sv. mise, primanje sakramenata.

3. Crkvenoj povjesti barem u najglavnijem mora biti mjesta iza novozavjetne biblije u nižim razredima srednjih škola.

Iz katoličke internacijonalne organizacije. Pokret internacijonalnog udruženja prodire sav današnji kulturni, ekonomski i politički život: države se povezuju međusobnim trgovačkim ugovorima; osniva se, »Liga naroda« komunisti imaju crvenu, kapitalisti žutu internacijonalu; framasonerija se okuplja u svoju protivukršćansku ligu — sve u naše doba postaje tako reći internacijonalno. Nije dakle ništa čudnovato, što se u ovakovim prilikama međusobno organizuju i katoličke sile na svim poljima naše djelatnosti, što se okupljaju u zajedničke bojne redove i sinovi vasione Crkve — one Crkve koja evo 20 vijekova da sretno sintentizira heterogene nacijonalne elemente u harmoniju jednog mističnog tijela, komu je glava Krist.

Organizacije, koje su nastale na polju katoličke akcije u najužem smislu riječi, uzele su za svoju glavnu zadaću, da probude međunarodnu katoličku svijest i solidarnost, da obnove i stvore katoličku duševnu kulturu — one imaju čisto konfesionalan, katolički osnov i značaj. Na ovakovim se principima bazira »Internacijonalna unija katoličkih studenata«, nedavno utemeljena inicijativom »Švicarskog đačkog saveza« te »Internacijonalna unija katoličkih ženskih saveza«, koja je 18—23. svibnja, o. g. imala u Rimu svoj V. međunarodni kongres. To je bila prava manifestacija katoličke svijesti, pa se je i Sveti Otac živo za kongres zauzeo: On je prije otvora čitao sv. misu za odaslanike savezâ, a na sjednicam ga je zamjenji-

vao kardinal Merry Del Val. Cilj i katolička idejna podloga »Internacionalne unije katoličke omladine« može se razabrati iz pisma, što ga je centralni odbor ove u Rimu prošle godine osnovane organizacije, upravio Piju XI. nakon Njegova izbora na Petrovu Stolicu. Tu se katolička mladež čitavog svijeta kune, da će uvijek držati oči uprte k Vatikanu, da će vjerno slijediti Krista i Papu, da će biti »avangarda čete mira, koja vodi ljude k Bogu.«

Nešto je drukčije s organizacijom na socijalno-ekonomskom polju. One pripuštaju saradnju svih pozitivnih kršćanskih elemenata: idu u prvom redu za tim, da obnove društveni i gospodarski poredak na kršćanskim principima pravednosti i solidariteta te da tako sruše zajedničkog neprijatelja — komunistički i kapitalistički materijalizam. U ovomu pravcu vodi »Internacijonalni savez kršćanskih sindikata«, u komu je pretežno jači katolički elemenat; »Internacijonalni savez težačkih sindikata« i »Internacionalni kooperativni savez«, koji već u sebi ujedinjuje velike kooperativne kršćanske organizacije iz 30 europskih i američkih naroda — Žalosna je činjenica, što nema dovoljno organizatora, koji bi bili kadri, da masu poučavaju, odgajaju i njome upravljaju. Ovaj se manjak osobito u Italiji zapaža, pa je stoga »Narodno vijeće talijanskog radničkog saveza« na svom ovogodišnjem sastanku u Bolonji zaključilo: da se po mjestima drže odulji tečajevi, gdje bi mladež mogla upotpuniti svoju intelektualnu i tehničko-profesijonalnu izobrazbu; da socijalne revije izvješćuju o razvoju socijalnih ideja i institucija po drugim zemljama, da što svestranije rješavaju pitanja o osnovnim etničkim idejama, ustrojstvu i posebnoj svrsi ovih organizacija te tako daju jasnu idejnu orijentaciju za solidnu akciju na socijalnom polju.

Ne samo da se je u naše doba dokopao potpune prevlasti gospodarski nego i politički liberalizam: međunarodno je pravo pogaženo — svijetom vlada Büchner-ova »Kraft — und Stoffpolitik«! Organizacije, koje su posljednjeg decenija osnovane na religiozno-političkom socijalnom polju rade oko toga, da se opet unese u javni život Dekalog i Evanđelje, da se sustavno onemogući imperijalističko-kapitalističke težnje, da se urede odnosi između pojedinih država na temelju čvrstih zasada morala. Ovdje je vrijedno da se prije svega spomene »Internacionalna katolička unija za studij međunarodnog prava prema kršćanskim principima«, utemeljena u Louvain-u 1912.te osobito »Katolička unija za proučavanje internacijonalnih pitanja«, osnavana u Fribourgu 1917. Ova je znamenita organizacija imala dosad tri sastanka: dva u Parizu 1920. i 1921. a treći ove godine u Fribourgu. Na prvim se je sastancima raspravljalo o političkim prilikama, u kojima su se nalazili katolici Palestine, Irske i centralne Evrope. Tu je jedan odličan član izrekao ove značajne riječi: »Pojam domovine ne može biti više tako uzak kao dosad; domovina nije više nešto apsolutno; mi treba da se naučimo bolje shvaćati i prosuđivati pojam čovječanstva u pravoj njegovoj vrijednosti«. Ovaj princip ne ide za tim, da pretopi čitavo čovječanstvo u jednu izjednačenu, uniformnu masu, nego da stvori živi mentalitet kršćanske ljubavi između naroda bez razlike »pobijeđenih« i »pobjedilaca« — da ostvari one plemenite želje, što ih je u ovom pogledu izrazio Benedikt XV. u svojoj enciklici »Pacem Dei«.

Ovogodišnje zasjedanje od velike je važnosti i što se tiče samog ustrojstva organizacije. Neki su htjeli, da se ona definitivno konsolidira s određenim poljem svoga rada: da bude kao katolički organ, koji će podvrgavati kritici rezultate rada »Lige naroda« i sarađivati u ovoj svjetskoj instituciji. Ova je zamisao kritički ispitana i svestrano obrazložena mjeseca travnja o. g. u Friburgu. Referata je bilo više, od kojih zaslužuje, da se na prvom mjestu spomene onaj, što ga je o ustrojstvu i dosadanjem djelovanju »Lige naroda« držao o. de la Brière S. J., profesor međunarodnog prava na kat. institutu u Parizu; osobito je kritički osvjetlio dodatak 16. čl. »versajskog ugovora« o oružanoj intervenciji protiv onih država, koje bi povrijedile svoje internacijonalne obveze. Ovim se je pitanjem pozabavio i Markiz de Corsi, sveučilišni profesor međunarodnog prava u Pizi, no on je prije toga opširno referirao o uvjetima, koji se zahtijevaju, da se nove države prime u »Ligu naroda« te o odnošaju između nje i Svete Stolice. Sveučilišni profesor i načelnik fribourški Petar Aeby raspravljao je o zaštiti narodnih i vjerskih manjina u »Ligi naroda«; pokazao je, kako da kat. organizacije zaštite svoje pravedne zahtjeve.

Nakon temeljnih i stručnih obrazloženih debata zaključeno je, da se »Unija«, koja je u početku utemeljena za studij internacionalnih pitanja, unaprijed u svomu radu prislanja uz »Ligu naroda«. Katolici su bili zapustili ovu važnu svjetsku instituciju, no to se ne da opravdati ni time, što uistinu ono nije ni idealna ni savršena. U svojoj je biti neutralna, pa je nerazložito prepustiti je sasvim u ruke framasonerije. Treba se prihvatiti na svim poljima aktivnog rada i sebi izvojevati odlučno mjesto ako ne brojem, a ono solidnošću svoga rada. Osim ovih stvoreni su i drugi važni zaključci te su poslani raznim grupama »Unije«, koje se nalaze u Parizu, Torinu, Milanu i t. d. — One će ih najprije proučiti, a zatim će biti auktoritativno objelodanjeni.

Miloš Parenta i bogoslovija na Primorju. Gosp. profesor bogoslovije u Glasniku srpske pravoslavne Patrijarhije, god. III, br. 10 (1922) piše članak »Bogoslovija na primorju«, u komu zagovara osnutak ove visoke škole u našem primorskom glavnom gradu Splitu. Mi nemamo ništa protiv toga, da se gosp. profesor za ovo zalaže. Neka mu bude. Ne može nam ipak biti svejedno, s kojim on razlozima hoće da svoje zauzimanje podupre.

Gosp. Parenta drži, da je kraljevina Srbija Dalmaciju osvojila: »Tek osvojenjem dalmatinskog primorja slobodna je kraljevina Srbija razbila ekonomske i trgovinske okove, koji su je za sto godina sputavale«.

Mi smo dosada držali, da je i Dalmacija s bratskim sporazumom došla u zajedničku, bratsku i svoju kraljevinu S. H. S.

Kako gosp. Miloš zamišlja misiju ili bolje zadaću ovog bogoslovnog učilišta na primorju? Evo što on veli: »Nepoznavanje i zanemarivanje značaja Bogoslovske Škole na Primorju moglo bi doneti vrlo štetnih, možda i kobnih posledica po srpsko-pravoslavnu crkvu, kao i po srpsku misao na Primorju«.

Nekorektno je, što gosp. Parenta u svom članku blizu uvijek ističe samo srpsku misao na našem primorju. Nove prilike svjetovale bi ga na veći obzir u ovome pogledu. Valjda naša ujedinjena kraljevina nije ili barem prema

ustavu ne bi smjela da bude samo srpska. Ako bi se već bogoslovija imala da bavi ovakovim pitanjem, onda bi ona na Primorju imala da služi misli jedinstva, jugoslavenstva, ali ne nikako isključivog srpstva.

Gosp. je profesor spomenuo i pitanje Istoka i Zapada: njihove pravoslavne crkve sa katoličkom. On to zamišlja ovako: »zajednički kulturni i politički razvoj srpskoga i hrvatskoga, pravoslavnoga i katoličkoga, dela našega naroda u sadanjoj zajedničkoj slobodnoj domovini ići će za tim, da uz poštovanje nasleđenih verskih učenja i uredaba stresu sa sebe svačiji strani jaram, da odbace sve tuđinske prilepke i da u duhu istinite hrišćanske ljubavi i bratstva obnove onu versku zajednicu, koju su u njihovu krilu zasnovali sv. Kiril i Metodije, a koje su Vizantija i Rim razbili«.

Ja ne znam, što bi mi zapravo dobili, ako bi se s Rimom, to jest s Papom u vjerskom pogledu rastali, a došli pod utjecaj koje nacijonalne, pa makar i bratske srpske crkve, koja neminovno osjeća svu nesmotrenu tiraniju svjetovnih vlada, kojima nikako nije vjerski interes najpreči. O ovome bi nam i gosp. profesor znao dosta toga pričati iz povijesti vlastite crkve. I mi smo zaista za onakovo hrišćansko jedinstvo, za koje su bili naši sv. apostoli i braća Ćiril i Metodije. Da bi to jedinstvo bilo istovjetno sa današnjim katoličkim i kršćanskm shvaćanjem, uvjerit će se držim, gosp. Parenta, i svi oni koji iskreno stoje na ovome stanovištu, ako vide i bez predrasuda prouče kritičko-historičku raspravu našeg uglednog učenjaka prof. i dr. Fr. Grivec-a.[1])

Svjetski jezik budućnosti. 1. Ili Volapük ili Esperanto? Moderni čovjek teško osjeća jezičnu podvojenost. Koliko on truda treba da uloži, ako hoće da nauči važnije svjetske jezike: engleski, francuski, njemački. S jednim, pa i svjetskim jezikom teško se prolazi: u znanosti, u umjetnosti u trgovini i u međunarodnoj politici. Radi ovakih i sličnih praktičnih razloga, ljudi su pokušali ostvariti jedan zajednički jezik barem svega kulturnoga čovječanstva.

Za ovu misao zagrijao se je katolički svećenik Ivan Martin Lehleier (1913). Njegovo je djelo Volapük (svjetski jezik). Pokazao je on i duhovitosti i spreme i majstorluka. Njegov je jezik počeo i gorljivih pristaša okupljati. Nakon malo vremena bio je potpuno zabačen.

Između ostalih uzroka njegove smrti dosta je pomogao i njegov takmac za gospodstvo u svijetu novi jezik Esperanto, koga je varšavski okulista dr Zamenhof u svijet turio. Makar, da je ovaj umjetno kombinovan jezik pokazivao boljeg izgleda u uspjeh, ni on nije uspio. Francuz markiz de Beaufront sa svojim obnovljenim jezičnim sustavom Ido diskreditovao je i sebe i Zamenhifa.

2. Budućnost jezičnih poduzeća. Danas najuglednij filozofi malo vjeruju (n. pr. dr. Egger, benediktinac) u uspjeh ovako uzaludnih nastojanja. Umjetni jezik, makar potjecao od najgenijalnijeg jezikoslovca, već u samom svome začetku nosi klicu brze smrti i brzog skončanja. Ovakav je jezik uza vas prirodni život i elasticitet ipak nešto mehaničkog i individualnog. Svaki je jezik po svojoj naravi nešto organičkoga, što ključa iz narodne duše; i što se razvija pod osobitim utjecajem psiholoških narodnih osobitosti bilo u prošlosti bilo u sadašnjosti. Prema ovoj očitoj konstataciji svaki je pokušaj umjetnog jezika osuđen na neuspjeh.

[1]) Dr. Fran. Grivec: Pravovernost sv. Ćirila in Metoda. Ljubljana 1921. (Bogoslovna akademija. Rasprava I.).

3. Septembarski kongres u Štokolmu 1919. Ovaj je sastanak bio sazvan radi mirovnih odnošaja u državama sjeverne Evrope. Tom prigodom tajnik kongresa dr. Sandstedt upriličio je anketu u pitanju svjetskog općeg jezika, pri kojoj naumično nijesu bila zastupana tri faktički svjetska jezika: engleski, francuski i njemački. 54 vještaka rekla su svoje mnijenje. Ovako su bili podijeljeni: za Esperanto bio 1, za Ido 4, za latinski 2, za francuski 8, za njemački 1, a za engleski od 54 bilo ih je 29. Dakle za ovaj jezik preko polovice svih učesnika pri ovoj jezičnoj anketi. I ovaj je kongres pokazao, da će vrlo kasno ili bolje rekuć, da umjetni jezik ne će nikad potisnuti svjetskih jezika kao što su na pr. engleski i njemački; a jednako je bezuspješno misliti, da će nadomjestiti i manje narodne jezike kao što bi bili naš hrvatski ili mađarski.

4. Za engleski, njemački ili francuski svjetski jezik? Nijedan od ovih jezika ne će postati opće čovječanskim kulturnim. Posebne poteškoće pri naučavanju ovih jezika priječe da postanu opća svojina kulturnog čovječanstva. Kad bi se ove poteškoće i prebrdile, gdje su političke (Njemačka, Francuska, Slovenstvo) socijalne, razne (Japan, Kina, Afrika) zapreke, koje se ne dadu nadvladati. Sadašnje internacijonalno raspoloženje čovječanstva nikako ne obećaje nijednom narodu niti li ijednoj državi, da prisilnim putem nametne svim ljudima svoj vlastiti jezik. Jedino što je praktično pri ovim prilikama i za nas u Jugoslaviji misliti jest učenje svjetskih jezika: engleskog, francuskog, njemačkog a za nas Jugoslovene i našeg bratskog ruskog jezika.

Divorçons. U četvrtom broju »Jugoslovenske Njive« dr. Ivo Politeo živo se zauzimlje za građanski brak ili za rastavu braka, koju građansko tobožnje pravo propušta. Teško je s ovakom gospodom hladno o predmetu raspravljati. Da bi ih barem žalosne posljedice ove novovjerske prakse u brazdu dovele! Državno zakonodavstvo uvodi rastavni zakon obično samo za izuzetne slučajeve. Što se u praksi događa? Poruši li se nerazriješivost bračne veze, tada izuzeci postaju pravilom. To dokazuju i Savezne Američke države. Gog. 1884. bilo je samo 23.000 rastava u čitavoj državi, a godine 1916. 114.000. Šta više u Saveznim državama američkim imade nekih krajeva, gdje ima više rastava i građanskih brakova negoli zakonitih i redovitih.

Rastava braka pogoduje moralnom libertinstvu roditelja, a ne pazi ni na odgojne ni na državne probitke. Djeca iz ovakovih brakova umnožavaju i onako brojne redove skitalica i zločinaca. Chicago je na glasu sa rastavnih bračnih parnica. God. 1901. bilo je u njemu mladih zločinaca 4498, a godine 1917. bilo ih je ništa manje nego **20.000.** Što li država mora da troši na ove jadnike i u bolnicama i u tamnicama, tko će to da izračuna!

Eto i naše bi kraljevstvo ovakovom modernom institucijom htjelo usrećiti naša liberalna narodna inteligencija! To će se i dogoditi, ako pozitivni vjernici: katolici, pravoslavni i muslimani ne budemo stali junački na braniku naših vjerskih, narodnih i državnih interesa.

Dominikanac Woroniscki o ruskim prilikama. O. Hiacint Woroniscki, dominikanac, a sveučilišni profesor na kat. univerzi u Lublinu (Poljska), držao je u Brukselju prošlog svibnja dvije važne konference o Rusiji, a osobito o njezinom približavanju katolicizmu. U prvoj razvio je u glavnim potezima historijat Rusije; ali nas više zanima drugo predavanje: religiozna psihologija ruskoga naroda prema kat. Crkvi.

Woroniscki tvrdi, da Krist već priprivlja teren, kako da se privede ovaj religiozni narod u jedinstvo sa Rimom. Željna unija ne će ipak tako lako brzo slijediti, jer skizma imade mnogo vremena da traje, a narod se je razvijao u mentalitetu oprečnom katoličtvu. Stoga će za sada biti — kako veli govornik — samo individualnih obraćenja.

Doista, teško je ustanoviti historijat razvoja pravoslavne ruske crkve, jer ona nije nikada imala općenitih koncila, na kojima se može štogod stalna da uredi, i da se dade definitivni pravac crkvi u današnjim prilikama. Petar V. god. 1721 ukine Patrijarhat, a uspostavi Sinodu t. j. zbor od nekoliko biskupa i laika, da oni upravljaju stvarima vjere i morala. Narod ruski bješe bijaše vođen od Sinode, koja je bila u svemu ovisna o caru, tj. o svjetovnoj vl., koja uopće nema ili vrlo malo smisla za religiozne stvari. Čim je god. 1917. oboreno rusko carstvo, uspostavi boljševička vlada opet Patrijarhat. Ovim smo se mogli nadati — pridodaje Woroniscki — da će se i religiozne prilike popraviti, ali se gorko prevarismo, tako da se je bojati, e će autokefalizam uništiti vjeru i dovesti je do potpunog laicizma.

U Rusiji imade 5 biskupija lat. obreda. Ove bi — po mišljenju veleučenog prof. — mogle biti izvrsno sredstvo, kako bi se Rusi sve to više približavali katolicizmu, ali i tu su velike poteškoće koje on svađa na troje: Prva je pitanje obreda.

Neuputno je — kaže Woroniscki — mislit, da se uvede kultura i običaji, koji ne odgovaraju tradiciji i temperamentu ruskoga naroda. Rusi posjeduju vrlo bogatu liturgiju, koja je već i u duši njihovoj duboko usađena, i ona imade mnogo veći utjecaj na njih, nego li rim. obred na zapadu. Ovo je jedna od najvećih zapreka jedinstvu, a zgodno bi se dala odstraniti, da znadu svećenici koji će ići tamo u misije, vršiti službu Božju i jednim i drugim obredom. Uvijek ima u ovim stvarima glavnu i odlučujuću riječ sv. Stolica.

Druga zapreka postoji u odnošaju nacionalnih ruskih crkava sa katoličkom. Oni su i u religioznim pitanjima veliki šoveni, tako, da se u tom drže superiornijim nad svim drugim crkvama. Njih baš ništa ne zanima, osim onoga što je rusko; stoga je potrebito, da se takove predrasude odstrane, a da postanu internacionalci u stvarima vjere.

Treća poteškoća stala bi u tom, što kler ruski jedino imade volju apostolstva kod svoga naroda. Zato je nužno imati rimskih svećenika, a narodnošću Rusa. Ni ovi ne će biti dovoljni za tako veliku i tešku misiju. Moramo još imati svećenika i drugih narodnosti, ali koji su njima posve blizu bilo geografskim položajem, bilo osjećajem, običajima i t. d. kao na pr. drugi Slaveni. Na osobiti način treba paziti, da se šalju u Rusiju svećenici onih naroda, koji su duboko prožeti kat. vjerom i koji su zgodni za apost. misiju.

Rad oko relig. preporoda u Rusiji bit će od nekoliko generacija — završiva Woroniscki svoja predavanja. Takovo pouzeće možda će imati za posljedicu i mučeničkih glava, ali to ne će ipak ništa smetati, jer ćemo moći uskliknuti sa Tertulijanom: krv mučenika sjeme je kršćana!

Ova dva predavanja Woronisckoga, bila su praćena sa velikim zanimanjem, a prisutne bijahu mnoge ugledne političke i svjetske osobe.

Amerikanci proti Darwinu. Od nekoliko vremena nastao je među američkom inteligencijom veliki preokret u prosuđivanju Darwina. Sad se u cijeloj sjevernoj Americi vodi proti njemu najžešća borba i zahtijeva se, da se poučavanje darwinizma izbaci iz javnih škola.

U Kentucky-u predložen je senatu nacrt zakona, koji zabranjuje učenje darwinizma. U Nebraski poznati je Brijan javno stupio na tribunu da ga pobija i sad kani izdati knjigu proti evolucionizmu. Dr. Roach Straton, istaknuta baptistička ličnost u New-Yorku, širi u cijeloj državi New-York pokret, koji ide za tim, da se iz škola izbace svi tekstovi, koji podržavaju Darwinovu teoriju, da čovjek potječe od majmuna.

Ova teorija, koja je za 50 i više godina zavodila tolike umove i bijaše osvojila gotovo sva sveučilišta na svijetu, već je pred 20 godina izgubila svoju prividnu znanstvenu bazu i nepristranim duhovima, koji traže samo istinu, očitovala se u svoj svojoj nestalnosti.

God. 1908. 13., 14., i 18. veljače čuveni je biolog Isusovac Wasmann (umro pred nekoliko mjeseci) u akademiji znanosti u Berlinu, pred 2000 najumnijih i najučenijih predstavnika učene Njemačke, pobjedonosno dokazao proti 11 utvrđenih darwinista sveučilišnih profesora, znanstvenu apsurdnost teorije, da čovjek potječe od majmuna. On je tada mogao zaključiti, uz odobravanje svih prisutnih, što su već ustvrdili drugi veliki antropolozi, da »dostojanstvu znanosti dolikuje priznati, da o postanku čovjeka ne zna ništa«; ali zna sigurno — dodaje Wasmann — da su Karlo Darwin i njegovi sljedbenici stavili ljudski razum na krivi put, kako dokazuje iskustvo i točan ispit prirodoslovnh činjenica.

Ako se u Americi Darwinova teorija izbaci iz škola, mnogo će se dobiti i za znanost i za civilizaciju, koji nemadu razloga opstanku, ako ne dovode k istini.

Hoće li barem američki pokret išta djelovati na onu šačicu naših pučkih učitelja, koji se još uporno drže Darwinove teorije i radi nje obožavaju jednoga Ernesta Haeckela ili čak plagijatora Davorina Trstenjaka?

I vjeri i crkvi potrebita je čvrsta organizacija. Moderan čovjek teško snosi breme crkovne i vjerske organizacije. On ne prezire vjeru, ali ne će da prizna nikakovu vjersku istinu; on nije protiv crkve, ali je i protiv pape i protiv biskupa i protiv popova. Čudan je ovaj savremeni liberalni čovjek: svugdje hoće organizaciju: u znanosti, u umjetnosti, u politici u gospodarstvu; samo je eto u religiji odbacuje?!

Ovu je zabludu dobro i bistro shvatio veliki ruski reformator Glig. S. Petrov, koji je kazivao: da živa vjera tek kao zajednički duh, kao zajednička snaga tijesno vezane skupine, sa svim spoljašnjim i unutrašnjim oznakama vjerske zajednice, može biti stvaralačka društvena snaga. Kršćanstvo je u početku nosilo klicu živog društvenog organizma; pa je dužnost svih

pozitivnih kršćanskih konfesija, da složnim silama odbiju napadaje amorfnog modernog liberalizma.

Žalostan pojav. Iza rata nastao je među našim svećenicima pokret, koji nas Hrvate duboko ponizuje i diže nam ugled pred poštenim svijetom. Neki izgubljeni svećenici, koji se ponose svojim sramotama, ustali su da proizvedu bunu u Crkvi Božjoj i naš kršćanski narod od Boga odaleče. Pod izlikom da se bore za narodna prava, poput ostalih odmetnika i krivovjeraca, traže narodni jezik u bogoslužju, da župnike i biskupe bira narod, i t. d., te same sebe proglasuju narodnim svećenicima. To čine samo da naivnu masu za sobom zavedu. Njihovi zahtijevi jesu uništenje crkvene discipline; u glavnom hoće da se žene i ne će da se Bogu mole. O tom najviše pišu, to im je zadnja svrha, to gotovo u svakoj prigodi, i ako prekriveno, naglasuju. A evo i u djelu su proveli. Svi su se poženili, a sa svećeničkim su odijelom i molitvu i Crkvu i Boga pod noge stavili.

Da što bolje uspiju u svojoj raboti, izdaju list, koji zovu »Preporod«; ali bi se zbog sadržaja i zbog svrhe, radi koje ga izdaju, morao zvati »Porod«. U njemu pišu o svetosti ženidbe. Kao da Crkva niječe svetost ženidbe! Ta nije li ženidba za nju sakramenat?! Nije li ona svetost i dostojanstvo ženidbe kroz vjekove branila proti svim krivovjercima?

Govore da je celibat nesnosni jaram, koji im je na silu nametnut. Licemjerci! Kao da je Crkva na silu htjela, da oni budu svećenici! Ko ih je zvao u svećenički stalež? Sami su došli i molili su biskupe ili redovničke starešine, da ih prime. A sad govore, da su im dužnosti na silu nemetnute! Crkva ne će nikoga na silu, da bude njezin svećenik; pače to najstrožije zabranjuje. Ali hoće što je i razumljivo, da onaj, koji želi biti njezin svećenik, primi na se obveze, koje traži svećenićko dostojanstvo i dobrobit vjernika. Ako netko dođe u svećenički stalež i primi na se svećeničke dužnosti, s kojim obrazom može reći, da su mu obveze na silu nametnute? S kojim poštenjem može govoriti o prisilnom celibatu?

Kažu, da pri ređenju nisu znali što rade; da u onim godinama nisu mogli pojmiti važnost svećeničkih dužnosti. Dakle su još bili nezreli! Država jednog mladića, koji je navršio 21 godinu, izuzimlje ispod očinske vlasti i s tim mu, proglasujuć ga punoljetnim priznaje, da sam može odlučiti o svome zvanju, da može zasnovati vlastitu obitelj i biti njezina glava. A jedan mladić koji je navršio 24 godine, koji je već od tri godine punoljetan, nije zreo, nije kadar, da shvati svećeničke dužnosti, da se odluči na celibat! Mentita est iniquitas sibi!

Pa s kojim još razlozima hoće da opravdaju svoje stanovište! Iznose najcrnije stranice iz povijesti Crkve, o Papama i drugim crkvenim predstavnicima, i to turaju masi, da čita. U koju, svrhu to može služiti, nego da s tuđim nepodopštinama svoje opravdaju?

Kad ih je zagrebački nadbiskup izopćio iz Crkve, oni jednako ostaju nepokorni i odmetni. Pače se rugaju i s nadbiskupom i snjegovim izopćenjem i još druge na nepokornost i odmetništvo nagovaraju!

Ali, što je još gore, jest činjenica, da im vlasti idu na ruku i pomažu ih. To potvrđuje okolnost, da je pri zloglasnom parceliranju Hrvatske, na oblasti. Koprivnica određena, da bude središte jedne oblasti uprav i jedino

zato što je ona središtem ovog raskolničkog pokreta. Sada čujemo, da ministar vjera sprema nacrt interkonfesionalnog zakona, kojim se i ovi otpadnici priznaju zakonitom crkvom »hrvatskom katoličkom crkvom«. Ne smeta, što se to protivi jasnim odredbama § 12. Ustava: kad se radi o poniženju kat. Crkve, onda je sve slobodno. Nekima se hoće da i u kat. Crkvi gospdare kao što to čine u drugima. A jer katolici, vjerni Isusu i Njegovu namjesniku na zemlji — Papi, toga ne dopuštaju, treba stvoriti hrvatsku narodnu crkvu, neovisnu od Pape, pa će se s njom urediti kao i s drugima. Treba tvrdokorne Hrvate razdijeliti najprije u vjerskom pogledu, pa će onda lakše ići u narodnom. I evo neki propali svećenici i nesvjesni katolici padaju im na lijepak. Pa da to nije žalosno? **P. Antonius Dolores.**

Što dijeli pravoslavne od nas katolika? »Vesnik srpske crkve« sv. junjul t. g. pod rubrikom »Hronika« donosi bilješku: »Nesređenost kat. crkve u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca«. Nesređenost kat. Crkve u nas, prama ovoj biljesci, sastojala bi u tomu, što još nije imenovan apošt. administrator za Vojvodinu, pa mađarski biskup i dalje vrši crkvenu jurisdikciju na našem teritoriju. Pisac za to okrivljuje Sv. Stolicu; jer da je mogla imenovati administratora, ali da nije htjela, budući da Papa kao Talijanac favorizira Mađare i vodi politiku na štetu našega narodnog jedinstva.

G. pisac je, hote ili nehote pogriješio adresu. Što za Vojvodinu još nije imenovan apošt. admistrator, odgovornost nose oni čimbenici, koji iz poznatih razloga ne će da priznadu kandidata Sv. Stolice. Koliko je vremena stala ispražnjena nadbiskupija u Sarajevu, biskupija u Šibeniku? Tko je tomu bio kriv? Međutim i sada imamo praznih biskupija, kao u Splitu i Makarskoj. Zašto? Znadu oni, koji ne će ni da u audienciju prime papina nuncija, kad u poslu imenovanja biskupa k njima dolazi. Kako se onda može svaljivati krivnju na Sv. Stolicu i podmećati joj, da radi proti našemu narodnomu jedinstvu?

Gosp. pisac dalje sasvim upadno veli, »da uživaju katolici u našoj kraljevini S. H. S. potpunu svoju slobodu i veroispovedanja svoje kat. crkve.« »Stoga kad imamo potpunu versku slobodu ne bi trebalo iznositi da je katolička vera u opasnosti i umetno raspirivati nezadovoljstva pomoću vere u jednom delu hrvatskoga naroda — s jedne strane — a komunizma s druge strane — da se samo što bolje omete naše narodno jedinstvo — kao i jedinstvo naše lepe — Bogom blagoslovljene Kraljevine S. H. S.« Dakle mi katolici uživamo u Jugoslaviji potpunu vjersku slobodu! To potvrđuje i kancelparagraf, izbacivanje vjeronauka iz škole, zabrana Marijinih kongregacija, zabrana kat. religijoznih listova, otimanje crkvenih imanja i zavoda, batinanje katoličkih svećenika, zapostavljanje ili smanjivanje činovnika, profesora časnika i žandara katolika, nepotvrđivanje ili tek nakon dugih prosvjeda pravila kat. organizacija, silenje da vojnici katolici moraju svoje vjerske dužnosti vršiti u pravoslavnim crkvama, budget, koji čini da od gladi skapavaju naši bogoslovni zavodi, osobito zavodi oo. Franjevaca, da propadaju naše crkvene i druge ustanove itd. Je li to vjerska sloboda? Može li se tvrditi, da uz ovakove nepravde mi katolici uživamo vjersku slobodu, i to potpunu? To može tvrditi samo cinik da drukčije ne rečemo. Ako mi katolici dižemo svoj glas proti ovakovim nepravdama, znači li to

umjetno raspirivati nezadovoljstvo i komunizam pomoću vjere? — Opaziti nam je, da neka gospoda svaki kret svojih protivnika nazivlju borbom proti narodnom jedinstvu, samo da tako unaprijed osujete dojam, koji bi imalo proizvesti prosvjedovanje proti njihovom nasilju.

Najvažnije u ovoj umnoj bilješci jest mjesto, gdje vele učeni pisac plaidira za naš reformni pokret. On preporučuje našim biskupima i višemu kleru, da »prihvati traženje svoga nižega klera, koji se pokazao liberalnijim za bolje uređenje kat. crkve u Jugoslaviji, ta uvedenje staroslovenskog liturgijskog jezika i za dokinuće »grešnog celibata, koji jedini čini zapreku i ogradu između bratske crkve pravoslavne i katoličke kod nas — i našeg jednog narodnog jedinstva«. (Mi potcrtasmo).

Ovdje čitatelj mora da samoga sebe upita, da li je gosp. pisac mislio kad je ovo pisao. Celibat katoličkih svećenika da je jedina zapreka našemu narodnomu jedinstvu! Risum teneatis! Ako Srbi s nama Hrvatima nisu još jedan narod, zato što se naši katolički svećenici ne žene, onda su sigurno jedan narod s Bugarima, Grcima i Rumunjima, kojih se svećenici žene kao i njihovi! Među njima nema nikakve zapreke za narodno jedinstvo, budući da nemadu »grešnog celibata«!

Suvišno da je celibat jedina zepreka između pravoslavne i katoličke Crkve! Ako gosp. pisac i malo poznaje teologiju, mora znati, da celibat spada na disciplinu. Disciplinarne pak stvari ne mogu sačinjavati osnovnu razliku između dvije crkve, kao što postoji između pravoslavne i katoličke Crkve. Tu razliku sačinjava crkveno starješinstvo i njezin dogmatski nauk. Ako pak vele učeni pisac vjeruje, da pravoslavne od nas dijeli samo celibat naših svećenika, onda on bez sumnje priznaje rimskoga Papu, kao nasljednika Sv. Petra, glavom Isusove Crkve onda vjeruje, da je Papa, kad kao naučitelj cijele Crkve, t. j. ex cathedra, naučaje ono što se odnosi na vjeru i ćudoređe, nepogrješiv; da opstoji posredno mjesto između raja i pakla — čistilište; da Duh Sveti proizlazi od Oca i Sina ili t. zv. Filioque. Ali gosp. pisac kao pravoslavni ovoga ne vjeruje niti može vjerovati: inače ne bi pripadao pravoslavnoj crkvi. K tomu bi on kao teolog morao znati iz povijesti crkve, da nije celibat, nego da je nauka kat. Crkve o prvenstvu Pape i o ishođenju Duha Svetoga od Oca i Sina uzeta za povod da se istočna crkva od Rima odijelila.

S druge strane ne može celibat naših svećenika služiti niti kao izlika za rastavu pravoslavnih od nas; jer i mi katolici imamo svećenika, koji se žene. To su oni svećenici istočnog obreda, koji su se združili s Rimskom Crkvom. Imadu sve svoje obrede i razlikosti, a u stvarima vjere vjeruju što i mi i priznavaju rimskog Papu poglavicom Isukrstove Crkve. Te mi nazivljemo unijati ili sjedinjeni. Kako onda može celibat da pravoslavne od nas rastavlja?

Ne znamo također zašto g. pisac celibat naziva grješnim. Ako je celibat grješan, zašto se onda njihovi biskupi ne žene? Zašto ne biraju za biskupe oženjene svećenike, nego moraju biti izabrani među neoženjenim monasima?

Mi se katolici ne pačamo u pravoslavnu crkvu niti u njezino uređenje, jer na nas ne spada. Jednako vrijedi i za pravoslavne obzirom na našu Crkvu. Stoga, ako ne drugo, barem bi delikatnost od njih tražila, da se ni oni ne miješaju u naše crkvene stvari, za koje neki od njih dosada pokazaše tako malo shvaćanja i još manje dobre volje. **Dr. Franc.**

KNJIŽEVNOST.

Savremena Pitanja. Vjersko znastvene rasprave za naobražene krugove. Uređuje: Dr. Fra Dominik Mandić, profesor na vel. gimnaziji u Mostaru. Dosada izišle rasprave: I. svezak: O. T. Harapin Razum i vjera, 4 D. II. sv.: O. U. Talija, O neumrlosti duše (rasprodano!) III. i IV. sv.: prof. B. Brixy, Princip entropije i opstanak Božji, 7 D. V. sv.: O. P. Vlašić, Pravi pojam Sv. Pisma, 4 D. VI. i VII. sv.: Dr. P. Gv. Rant, Postanak sveta na podlogi nara voslovja in Biblije. (Slovenski s hrvatskim tumačem nepoznatih riječi). 7 D. VIII. sv.: Prof. P. Butorac, Politički i gospodarstveni liberalizam i kršćanstvo, 4 D. IX. i X. sv.« Dr. K. Eterović, Sloboda nastave i državni monopol škola, 7 D. XI. XII. sv.: Josip Gunčević, Silab i moderne zablude, 7 D. XIII. —XV. Sveuč. prof. Dr. A. Ušeničnik, Filozofija života, 10 D. U štampi se nalaze: Dr. Frano Binički, Katolička Crkva i znanost. Antun Matasović, Slobodni zidari, što su i što hoće. Ovu izvrsnu apologetsku zbirku najtoplije preporučamo našim čitateljima. Nijedan katolički inteligentan svećenik ni svjetovnjak, nijedan kat. knjižnica ne bi smjela biti bez izdanja »Savremenih Pitanja«. Narudžbe i pretplatu prima: Uprava »Savremenih Pitanja« u Mostaru (Franj. Samostan).

La Theologie de S. Cyprien, par A. d' Ales, prof. à l' institut cath. de Paris, in — 8 de XV. — 432 s. Beauchesne.

Djelo A. d' Alès-a o bogoslovnoj nauci sv. Ciprijana, djelo višegodišnjega rada, dobro je došlo u današnje vrijeme življega zanimanja zbliženjem Crkava. Jer se pouzdano može reći, dođe li pod pitanje jedinstvo Crkve, ili se zapodjenu prepiranja o principu jedinstva i auktoritetu Crkve, da će se u jednom i u drugome okolu poseći za oružje s. Ciprijana. To se vidjelo za Vatikanskog sabora i za rasprâ, što ih zametnuše moderniste, osobito kada je Hugo Koch napisao knjigu (1910).), kojom tobože hoćaše dokazati, da i s. Ciprijan drži njegovu stranu. A. s. Ciprijanom pomažu se još i anglikanci, da potkrijepe svoje episkopalne teze.

A to je sve stoga, što u sv. Ciprijana ima nejasnih točaka, koje valja objasniti. Rođen i odgojen u poganstvu, kada se u zreloj dobi obratio, prigrli svim žarom evanđelske savjete. Malo godina poslije, protiv svoje volje, bijaše izabran za biskupa (g. 248.) Za svoga kratkoga biskupovanja (258.) morao je izdržavati spolja borbu sa spoljašnjim neprijateljima (progonstva Dacijeva i Valerijanova), i iznutra sa svojim protivnicima naučnim i disciplinarnim rasprama.

Nepotpuna edukacija, kaže pisac, dala je Ciprijanu prve principe, ali mu nije otkrila horizonat potrebnih posljedaka. Kad se neofit objednom obrete biskup i primat Afrike, još ne bješe na čistu o djelotvornom domašaju Rimskoga primata, što ga bješe primio i sačuvao kao dogmat (str. 221).

Evo zašto se nalazi u njega formula, koje, kad se uzmu odvojene od njegova osnovnog učenja, mogu se krivo razumjeti. Ali u osnovnom učenju i u principima katehese on je vanredno bujne krepčine (bio je prije obraćenja učitelj gvorništva) i veliki apostol jedinstva. Prema tome je bjelodano, ako ćemo spoznati misao svetog Biskupa, da nam se iznajprije valja držati tih principa u dogmatskim raspravama ili njegovih sabornih izjava. On je mogao u sudaru s novim i nepredviđenim kontraversijama, pod dojmom vrlo osjetljive prirode i jakoga govorničkog temperamenta katkad providjeti dedukcija, što sljedovahu iz tih principa, te se i nespravno izjaviti.

Rimski je Biskup, u očima Ciprijanovim, nasljednik Petrov, ne samo općenim nazivom kao i drugi biskupi što su, no je to njegova vlastita osobina: njegova je Petri cathedra, cathedra sacerdotalis; njegova je Crkva Ecclesia principalis unde unitas exorta est. To su nezajednička preimućstva i osnovka pravoga prvenstva. I zbiljom Ciprijan upotrebljava za Rimskoga Biskupa riječ prvenstvo, primatus (naš bi Marković rekao poglavarstvo »Papino Poglavarstvo«), koju ne upotrebljava ni za kojega drugoga biskupa.

Prvenstvo proste časti, moglo bi se pragovorili. Ali kako bi onda prvenstvo same časti moglo dostojati zahtjevima teksta? Uloga temelja nije doista samo počasna nego jako djelovna. Tako isto nije samo počasna uloga jedne cigle Stolice, da upravlja i vlada kršćanskim svećenstvom, a još manje uloga principa jedinstva: jedinstvo se ne može ostvariti već ako životvornim dodirom i tvorbom, što proniče masu. Petar nosi zgradu, njome vlada i nju sajedinjuje. S. Ciprijan sve to čeka od Petrova nasljednika, u teoriji nesumljivo, a redovno i u praksi: drugačije ne bi se često obraćao u Rim, da mu se što odobri i potvrdi. Samo je u praksi dožívio izvjesne slabosti i katkada ga zaveo neispravan sud.

Vrlo su poučne, kritične i objektivne te stranice O. Alèsa, a opet osvijetljene oštrom psihologijom.

Ovo poglavlje Ciprijanova učenja o Crkvi zauzima 135 stranica. Ali ono nije čitava knjiga, jer se ona bavi sveukupnom teologijom Ciprijanovom: o Bogu, čovjeku, Pismu, Predaji, inspiraciji, Kanonu, o privatnoj inspiraciji, Crkvi, Sakramentima (Kontroversije delapsis), bogoslovnim krepostima, djevičanstvu i t. d. On nije napisao djelo originalna mislioca, ali je izrazio same misli Crkve, »pour ainsi dire à l'état brut« što ih ne bješe još sintenzirao bogoslovni rod. No kako bijaše veoma rječit, onje te misli sjajno zaodio takovim formulama, da su se od sebe nametnule uspomeni i srcu kršćana. Kada se nakon njega započne teološki rad, dosta će biti uzeti pretežni dio njegovih formula te ih objašnjavati pri svijetlu iskustva, da se izažme i stavi njihova jačina.

»Jedva je ikada, veli d'A., katolička duša disala kao njegova. Jedna velika dira (lacune) u njegovu nauku dovela ga je do iskušenja težega od smrti, te ako je u njemu iskustvo nešto od slabosti više ili manje besvjesne volje, to ju je iskupio prolićem rođene krvi. Tako je sudio jedan vijek i pô kasnije sv. Augustin: njegov sud ne treba predrugojačiti.« **O. P. P.**

Dr. S. Zimmermann, sveučilišni profesor, Uvod u filozofiju, izdala Narodna Prosvjeta u Zagrebu 1922 str. 156.

U nikakvoj grani hrvatska knjiga nije tako oskudna kao što je u filozofskoj struci. Posljednji par godina počelo se je, reć bi, nešto micati. Mladi profesor na bogosl. fakultetu u Zagrebu, dr. Zimmermann, između ostalih ističe se na polju filozofije. Štampom je već objelodanio ova djela: Opća noetika (g. 1918), Antološko-noetički problem u evoluciji filozofije (Rad jugoslav. akad. g. 1919, knj. 220). Kant i neoskolastika, u dva sveska (1921). Priredio je k tome g. 1918. drugo izdanje dvaju djela sadašnjega zagreb. metropolite A. Bauera: Opća metafizika i Teodiceja. Ove godine ugledala je svijetlo nova knjiga Z-a, Uvod u filozofiju, o kojoj hoću da dvije riječi spomenem.

Uvod u filozofiju je nauka, koja se tekar u novije doba pojavljuje kao posebna struka. U Njemačkoj prošloga i ovoga vijeka štampana je sila ovakovih Uvoda (Einleitung in die Philosophie, Wundt, Paulsen, Jerusalem, o. Külpe i dr.). Od francuskih spominjem J. Maritain Eléments de philos. Introduction générale à la philosophie Paris 1920 i M. de Wulf, Introdeution à la philos. néoscolastique. Jouvain 1904.

Uvod u filozofiju koliko je nova vrsta nauke, toliko je još nestalna u sadržaju i u svojim međašima neodređena. Neki pod Uvodom razume sve one spoznaje bilo historičke bilo psihološke, didaktične, koje nas pripravljaju na korisno proučavanje pojedinih grana filozofije. Drugi opet zovu Uvodom onaj dijel filozofije, koji je kao spoznajna kritika, već po sebi nužna pretpostavka za riješavanje filoz. problema. Ima ih koji u Uvodu podavaju orientaciju o glvanim pianjima cijele filozofije, a nekim napokon Uvod obuzimlje više manje sve gore spomenute točke.

Uvod dra Z-a približava se ovom potonjem shvaćanju. Razdijeljen je u tri odsijeka. Prvi tumači što je filozofija uopće, a što filoz. skolastična napose. Drugi niže pojedine filozofske discipline prikazujući za svaku vlastiti predmet i kartki historijski razvitak. U trećem pisac hoće da podade jezgrovito riješenje osnovnih filozofskih problema. Gdjekoji bi valjda volio drukčije nacrt za Uvod, namijenjen slušateljima filozofije, no treba priznati, da i osnova dra Z-a ima svoju dobru stranu. Po njoj se početnik može orientirati — što no se reče — o značenju, o položaju i o važnosti filozofijske nauke. Pisac je dobro upućen u literaturu, osobito u literaturu moderne njemačke filozofije. Poznaje uzto stare filozofije i sredovječnu skolastiku. Raspravlja o problemima, u koje se vas užívio. Ovo napose vrijedi za spoznajni problem. Ima u djelu dra Z-a vrlo dobrih stranica. Meni se osobito dopadaju analize str. 80—87 (o intenciji predmeta, o sudu, o objektivnosti suda), u kojima misli piščeve podsjećaju na Husserla i Geysera.

Z. se odlikuje ozbiljnošću tona i nekom vedrom objektivnošću u raspravljanju. Bilo da dokazuje svoju tezu, bilo da pobija tuđe nazore, uvijek se drži na visini znanstvene metode.

I baš s obzirom na sve ove prednosti, ja ću spomenuti i ono što držim da bi se u drugome izdanju imalo usavršiti ili poispraviti.

Filozofska pitanja po sebi su teška i suhoparna, a pogotovo na našemu jeziku, gdje treba kovati nove izričaje, a starima podavati posebno znače-

nje. Sve ovo traži od čitalaca veliku pažnju i umnu napetost. I zato pisac-filozof treba da nastoji više nego itko da bude jasan i pregledan. Knjiga dra Z-a s vog gledišta nije se na žalost dovinula poželjne bistrine. Jezik je tvrd, konstrukcija često njemačka. Neka se poglavlja teško čitaju. Pisac je, suviše, u malo stranica htio reći o svemu po nešto, a držim da bi bilo bolje da se je više osvrnuo na glavne momente, a manje stvari, navlaš u historijskome pregledu, mimoišao, ili barem prenio ih u bilješke, da ne smetaju glavni tok razlaganja. Uvod u filozofiju imao bi biti tako sintentičan, tako jasan, pak — koliko je moguće — konkretno pisan i primjerima rasvijetljen, da ga uzmogne i ne stručnjak razumjeti i rado čitati.

Ne bi bilo zgorega da je pisac štogod rekao o snošaju filozofije i vjere uopće, filozofije i kulture duha, o potrebi filozofijske naobrazbe. Definicija skol. filozofije (19—20) ne čini mi se dovoljna. Rečenica: »Crkveni Oci najvećma su se oslanjali uz Aristotela« (36) dvojim da li je ispravno. Oni su bili eklektici, a u svakom slučaju oslanjahu se više uz Platona nego li uz Aristotela. Jednako mi se ne čini zgodan izraz »formalna istinitost« za koji bih radije uzeo »pravilnost mišljenja«. Istina je nešto nerazdjeljivo. Ili je potpuna istina, ili uopće nije istina. — Sud (str. 49): »Najveći skolastični metafizičar jest F. Suarez« ne znam da li odgovara istini. U novijoj skolastici, bit će najveći, ali je teško ustvrditi da je Suarez pa i kao metafizičar, veći od umova XIII. stoljeća, kao što su sv. Toma, Duns Škot, sv. Bono. Dobro je učinio pisac što je pri pojedinim poglavljima naveo zgodnu literaturu. Njemački su autori dobro zastupani, francuski slabije. Z. spominje O. Brixy-a, Princip entropije (Savremena pitanja). Budući Uvod namijenjen slušateljima teologije, mnogima bi ugodio i koristio da je pisac prigodno upozorio i na rasprave, koje su o raznim pitanjima filozofije izašle osobito u prvim godištima »Hrv. Straže«. Veliki dio ovih članaka potječe od pok. Mahniča. Pisani su uopće živo i bistro, a uzto i temeljito.

Sve ove pripomene ne dižu vrijednost novome djelu g. Zimmermanna. Ono je u svojoj bitnosti dobro i moramo se radovati, da se hrvatska literatura bogati filozofskom knjigom ovako ozbiljno i temeljito pisanom. **Dr. E.**

Kušej Dr. R. Verska anketa u Beogradu i njeni zaključci. Ljubljana 1922, str. 48.

G. Milivoj Jovanović, kao ministar vjera, odlukom 1. studenog 1921., br. 11.729 pozvao je na vjersku anketu u Beograd zastupnike katoličke, pravoslavne i protestantske crkve, te muslimanske i židovske vjeroispovijedi. Anketa je radila od 15. do 22. stud. 1921. Program ankete, naveden u spomenutoj odluci, svodi se na tri točke: a) pravni položaj svih u ustavu priznatih vjeroispovijesti prema državi; b) uređenje interkonfesionalnih odnošaja; c) materijalno obezbijeđenje vjerskih službenika svih priznatih konfesija. Prigodom otvaranja ankete dodao je g. ministar i četvrtu točku: u koliko da se održe i kako da se svetkuju mnogobrojni vjerski i državni praznici

Anketa je imala, kako je g. ministar u svom stvarnom govoru više puta naglasio, čisto informativan karakter. Vlada je htjela u prvom redu upoznati mišljenja predstavnika pojedinih konfesija i tako dobijati neke upute, na osnovu kojih bi mogla pristupiti rješenju vjersko-političkih problema.

Sveučilišni profesor u Ljubljani Dr. Rado Kušej, koji je tom prigodom prasustvovao katoličkoj sekciji kao vladin izvjestitelj, napisao je ovu brošuru svrhom da saopći »zaključke verske ankete široj javnosti naročito krugovima, kojih se oni najviše tiču«. Tu donosi doslovno zapisnik katoličke sekcije sa svojim popratnim referatom. Zaključke i referate drugih sekcija donosi u glavnim točkama. Ove zaključke i referate popraćuje s nekoliko kritičnih primjeraka k programnim tačkama; o preuređenju vanjske organizacije kat. Crkve u našoj državi, te o kongrui, vjerskom fondu i vjerskom porezu.

Mi se u mnogomu slažemo s g. profesorom, ali ne u svemu. Kratkoća prostora ne dopušta nam, da navedemo i oprovrgnemo sve tvrdnje, koje držimo neispravnim. Nadamo se, da ćemo katkad u budućnosti za to imati prigode. Ipak ćemo se i ovdje na nešto osvrnuti.

G. profesor piše: »Po mom mišljenju trebalo bi da izrade nacrt zakona o međuverskim odnošajima sami stručnjaci bez sudelovanja zastupnika različitih konfesija i aktivnih političara«. Ne shvaćamo, kako je Dr. Kušej mogao ustvrditi, da se nacrt interkonfesionalnih zakona ima izraditi bez sudjelovanja konfesionalnih zastupnika. Upitali bismo g. doktora: bi li tako izrađen nacrt bio pravedan, ispravan? Mi smo uvjerenja da ne bi: s jednostavnog razloga, što se neko pitanje ne može da povoljno riješi bez sudjelovanja onoga, koji je u njemu interesiran. Ako je Crkva, kako priznaje sam Dr. Kušej na svom polju suverena i nigda ne će priznati suverenitet države nad sobom, kako može država određivati zakone, koji će za Crkvu vrijediti, ako se prije snjom ne sporazumi? Ne bi li to bilo posizanje u tuđe pravo, rušenje crkvenog suvereniteta?

Na dalje bismo upitali g. profesora, koji su to »s t r u č n j a c i«, koji bi imali izraditi nacrt interkonfesionalnoga zakona. Začijelo ne misle na stručnjake u prirodoslovnim znanostima, matematici, ili književnosti, jer to na njih ne spada. Vjerojatno je kao pravnik mislio na stručnjake u pravu. Ali u kome pravu? Zar građanskom, kaznenom, trgovačkom, državnom, međunarodnom i t. d.? Nipošto, jer se ovdje radi o konfesijonalnim pitanjima, a konfesionalna pitanja raspravlja konfesionalno, dotično crkveno pravo. Dosljedno, kao nacrt interkonfesionalnog zakona imadu izgraditi samo stručnjaci to ga imadu izraditi samo stručnjaci crkvenog prava. A ovi su opet crkveni ljudi, pripadnici odnosnih konfesija. Međutim on ove isključuje. Da li s pravom i dosljedno?

Dr. Kušej u ostalom je pacifista i želi, da se odnošaji Crkve i države urede sporazumno, prijateljski. Šteta, što uz mnoge zdrave ideje zastupa i neke neispravne, koje bi neupućenim ili onim, što rado posižu u tuđa prava, mogle biti povodom nepravednog držanja prama Crkvi prigodom rješavanja interkonfesionalnih pitanja. **Dr. Fra Crnica.**

Das Messbuch der heil. Kirche *von Ansetm Schott O. S. B. 22 iz i Freiburg 1921.*

Koliko je ovaj njemački Misal, omilio njemačkom narodu, vidi se najbolje odatle, što je doživio dvadeset i drugo izdanje, a tiskalo ga se u 323 tisuće primjeraka. Uistinu krasno izdanje: s jedne strane latinski a s druge njemački tekst, popraćen zgod nim tumačenjem i bilješkama. U njemu su sve Mise, što se nalaze u

novom rimskom Misalu s dodatkom raznih molitava za privatnu pobožnost. Format je veoma zgodan, papir fini biblijski; na početku je krasnu slika Isukrsta na križu, a na Božić, Uskrs, Duhove i Veliku Gospu također na svu stranicu.

Izvadak iz tog većeg izdanja jest:

Oremus: *Kleines Mess-und Vesperbuch.* Tu su misni obrasci samo nedjelja, blagdana zapovjednih i poglavitijih Svetaca, a dodane su Antifone i Psalmi za Vespere na poglavitije svetkovine. I ovo maleno izdanje lijepo je i ukusno priređeno.

Oboje se naručuje kod zaslužne Herderove knjižare u Freiburgu ili u Beču (I. Wollzeile 33). Das Messbuch stoji 60 Maraka, a Oremus 22 Mar. uvezan.

P. V.

Dr. Nik. Velimirović, Religija Njegoševa, u 8, XIII — 188, Beograd, izdanje Cvijanovića, 1921.

Ovo drugo, nepromjenjeno izdanje. pretiskano uz izričitu privolu gosp. pisca kao i prvo iz godine 1911. Osim uvoda djelo ima ova poglavlja: Lire prirode, čovek u prirodi, Izgubljeni raj, Teologija Njegoševa, Vera i Vere, Molitva i viteštvo. Ne bi bilo suvišno, da je gosp. izdavač ili g. pisac na koncu djela nadodao: „Gdje je što?" Dobro bi čitaocu došlo stvarno i lično kazalo. Na ovaj se način znatno olakoćiva trud pri sravnjivanju raznih mjesta u knjizi.

Treba priznati, da je srpski, prvorazredni, crkveni pisac do u tančine upućen u predmet, o komu piše. Horizont Njegoševe filozofske, religiozne i „kršćanske" ideologije jedro je prikazana i bistro ocrtana. No, s kojim pogledom po filozofsku, religijoznu i kršćansku misao?

Pisac veli o čovjeku: „Čovek je najslabija trska prirode, no to je jedna misleća trska . . . . i najnesrećnija je za to, što je to jedna misleća trska" str. 62.

Veleučenom je piscu simpatična ova misao: „Meterlink je pisao o inteligenciji cveća, a pre njega i jače od njega Fechner. Zašto niko ne piše o inteligenciji kristala? Zašto niko ne govori o inteligenciji svetlosti i elektrike i vazduha i etera? Kao da se u ovim poslednjima manje pojavljuje inteligencija „Božja". str. 102.

„Tajnom rukom smjeloga slučaja"

Njegoš.

Dr. N. Velimirović veli: „Na ovoj „burnoj brežini" čovek se je našao iznenadno u čudnom društvu u čudnom „jatu prokletoga kota", zašiljenih rogova, naoštrenih zuba i zdravog apetita. Jedan sajam bez reda i smisla . . . ." str. 47.

Dr. Velimirović ima i takov pojam o religiji uopće. da uza nj može slobodno i svaki ateist bez sustezanja pristati. „No ako ja mislim o svetu, o tome šta je i šta vredi svet, i tu misao popraćam nekim jakim osećajem, onda ja imam religiju". str. 6.

Posve su čudni pojmovi savremeno vrlo uvaženog gosp. pisca i o kršćanskoj objavi, kad on bez ikakva sustezanja ovako piše: „Pogledajte ljiljane poljske, i kad vam oni ne kažu ništa o Bogu, ne će vam to kazati ni sva raskoš bogatstva i uma Salamunova. Otvorite algebru, i ako vam ona ne pokaže Boga, ne će vam to moći pokazati ni Mojsej. Ne vidite li Boga u logaritanskim tablicama, ne otvarajte ni poslanicu Rimljanima; nu što? Niste li našli Boga na Groelandu, ne idite ni u Jerusalem ni tamo ga nećete naći".

Istina je, da ovakova šta gosp. pisac piše povodom ocjene Njegošovih misli, ali on sam o sebi veli: „. . . ja sam se trudio . . . . , da tako reći ovaplotim njegovu (Njegoševu) dušu u sebi, da se identifikujem s njim u svakoj situaciji života, i da onda mislim, osećam i govorim kao on". str. VI.

I preveć je velik utjecaj „Njegovog Preosveštenstva" uglednog ohridskog episkopa i na pravoslavnu crkvu, i na naše moderno kršćanstvo uopće, pak smo se mi već jednom u našoj reviji i s posebnom raspravom osvrnuli na ideologiju dr. Velimirovića.

VJESNIK.

Apostolski nuncij msgr. Er. Pellegrinetti. Već je u prestolnici naše države Beogradu preuzeo svoju službu novi apostolski nuncij kod naše državne vlade presv. nadbiskup Pellegrinetti. Mi se ovome izboru od srca radujemo. Njegova je služba vrlo teška i zamršena, ali lične vrline crkvenog dostojanstvenika jamče za sretno i uspješno rukovođenje povjerenog mu posla.

Nuncij je mlad čovjek. Rodio se je 27. ožujka 1876. u Fondi Pedane u Italiji. Sve je svoje nauke: od najnižih do najviših s odličnim uspjehom svršio. Njegovo stručno znanstveno obzorje vrlo je prostrano: teologija, filozofija, povijest, paleografija, diplomatika, poznavanje gotovo svih većih evroskih jezika, uključivši i naš hrvatski, usposobilo ga je kao rijetko koga, da je s mirnom dušom i samosvješću mogao zauzeti ponuđenu mu čast.

Dok smo zahvalni sv. Ocu na ovakom izboru, našem apoštolskom Nunciju želimo svaku sreću i blagoslov u njegovom radu za dobro Crkve i naroda i države naše!

Uspomeni † o. fra Anđela Miškova; domtnikanca. 5 kolovoza 1922. ode Bogu na plaću markantna ličnost o. Anđeo Miškov, Rođen je u Zlarinu kod Šibenika 28. XI. 1848. Odgojila ga je dominikanska dalmatinska provincija, u kojoj je poslije uživao i velik ugled kao stručno naobražen muž (magister theologiae) i kao razborit starješina nekih samostana pak i cijele provincije.

Miškov bio je od pete do glave Hrvat, te imade velikih zasluga u buđenju narodne svijesti u Dalmaciji. Njegovo je poslovanje pretežno apostolsko riječju i perom. Po našoj čitavoj domovini održao je 301 sveto poslanje i suviše 40 ciklusa korizmenih propovijedi. Pokrenuo je (1895) časopis »Gospina Krunica«, štampao je knjižicu: Jesenjska Ružica u 9-tom izdanju. Izdao je lijepu priručnu knjigu za župnike: Svećenik kod bolesnika.

Krasni »Zavod Anđela Čuvara« u Korčuli, za odgoj kršćanskih djevojaka dokaz je njegova poduzetnog, apostolskog, samoprijegornog rada.

Nek je ovome veselome, uglednom i pobožnom sinu sv. Dominika kod Boga plaća a i kod našeg naroda časna; trajna uspomena.!

---

† O. Augustin iz Montefeltra. 4. aprila prošle godine umro je u Pizi glasoviti propovijedalac o. Aug. iz Montefeltra. Za života obašao je veliki dio talijanskih gradova zanoseći i tisuće slušatelja svojom apoštolskom riječi. Govori mu bijahu dobro zasnovane, solidno i moderno izvedene većinom apologetske propovijedi. I mimo njegove volje, pače uza sve prosvjede, stenografi hvatahu u crkvi propovjednikove govore i štampom objelodaniše. Kad je oko devedesetih godina prošloga vijeka propovijedao korizmu u crkvi S. Carlo al Corso u Rimu crkva bi se više sati prije propovijedi dupkom napunila. Hrlili su radnici i odlični profesori, prosti građani i visoka aristokracija. Nije bilo samo zanosa i odbravanja, nego i duhovnoga ploda. Baš su ove propovijedi o. Augustina dosta pridonijele, da se je inteligencija počela crkvi i svećenstvu približavati.

Radi događaja kojima on nije bio kriv, pri kojemu se je pače pokazao pravim sinom Crkve rado žrtvujući nešto i svoga glasa, povukao se je

posljednjih dvaestak godina sa bučnoga polja i posvetio dobrotvornom radu. Za sirote je podigao dva zavoda, za njihovo se uzdržavanje skrbio, za njihov kršćanski uzgoj do smrti radio.

I kod nas su mnogim svećenicima, osobito postarijima, propovijedi o. Augustina bile dobro poznate. Ne znam, da li je svima poznat i njegov raniji život.

Vicini — ovako se je zvao na kući — pošto je svršio gimnazijske i licejalne nauke, a potom teologiju u sjemeništu Feltra, bi g. 1861. zaređen svjetovnim svećenikom. U školi bi uvijek prvi. Rano imenovan kanonikom, poče se isticati kao vatren govornik. Njegov duh budan i spočetka svjetskim mislima zaokupljen, nije u svijetu nalazio mira, kome se je nadao. Taj mir potraži najprije na čarobnome brdu Alverniji, koji je sv. Frano svojim ushitima i ranama proslavio. Među visokim i mističnim hridima, u moltvi, u nauku i razmatranju sprovede don Luigi Vicini kao gost više od godine dana. S. Alvernije spusti se i opet zakloni u samotni Incontro, gdje se odluči da ostavi svijet i da prigrli Pravilo Asiškog Serafina. 8. sept. 1874., u 35. godini života, uđe u franjevački novicijat. Tu se u školi mrtvenja i samozataje pripravi na apoštolski rad, s kojega bi kasnije toliko poznat i proslavljen.

Izbor starješinstva franjevačke provincije sv. Križa u Sloveniji. Pod rukovodstvom zamjenika preč. o. generala, o. fra Frane dr. Lulića, 19. VII. 1922 u Ljubljani izabrano je ovo starješinstvo: za provincijala o. Mariofil Holoček, za kustosa o. Regalat Čebulj, za definitore: o. Salvator Zobec, o. Bernardin Mlakar, o. Kerubin Tušer, o. Teodor Tavčar. Izbor ovih vrijednih apoštolskih redovnika najboljim je jamstvom za sretnu budućnost franjevačke misije u bratskoj Sloveniji.

Promocija dr. Teofila Harapina, franjevca zagrebačke provincije sv. Ćirila i Metoda. Početkom mjeseca kolovoza (1922) bio je promoviran na čast doktora teologije o. Teofil Harapin u vječnom gradu Rimu a na papinskom sveučilištu, zvanom: institutum orientale. Vrijednom doktoru, priznatom piscu i revnom suradniku Revije naša najsrdačnija čestitanja.

Katolički život u Americi. Katolički život u Americi vrlo bujan. To dokazuju one bezbrojne organizacije raznih narodnih klasa, sastavnici, štampa, propaganda, škole itd.

I katoličke su žene dobro organizovane. Na početku ove godine mjesne su se organizacije združile federativno u jedan središnji savjet, koji ujedinjuje 222 organizacije. Biskupija Baltimore ima 31 mjesnu organizaciju; Boston diocezansko središte i 13 mjesnih; Chicago 5; Cincinata 36; Milwauke 19; New Orleans 26; New-York 20; Filadelfia 34; St. Louis St. Paul 8, S. Francisco 10; Santa Fè 7.

Tekom ove godine održat će se mnogo katoličkih kongresa u Sjedinjenim Državama. Glavniji će biti slijedeći: Od 20 do 23 lipnja kongres bolnica u Washingtonu; 24—25 lipnja kongres kanadskog Catholic Truth Society, u Winnipegu; u Filadelfiji 26—30 lipnja kongres katoličkog uzgojnog društva; u Clevelandu 28—29 lipnja kongres udruženja katoličke štampe; 1—3 kolovoza kangres Kolumbovih Vitezova u Atlantic City-u; 5—8 kolovoza u

Wilmingtonu kongres katoličke američke mladeži; 21—23 kolovoza u Detroit-u kongres katolika Njemaca u Sjed. Državama; 10—14 rujna u Washingtonu nacijonalni kongres karitativnih udruženja. U listopadu će se održati u Louisville-u dvogodišnji kongres internacijonalnog udruženja katoličkih đaka. Napokon će biti 27—30 prosinca u New Haveu-u u godišnji kongres katoličkog historičkog udruženja Sjedinjenih Država.

Nad svim ovim organizacijama stoji Središnji Narodni Savjet Američkih Katolika. Ovomu je svrha, da praktično utire put katoličkom religijoznom i socijalnom djelovanju. Ima preko milijun članova, a združuje u sebi oko hiljadu udruženja, od kojih 11 nacijonalnog karaktera, 20 čisto diocezanskih, 11, koje pripadaju raznim državama, a 958 sačinjavaju mjesne odbore: Glavno pitanje, kojim se Središnji Savjet sada na jugozapadu bavi, jest pogibelj, koja prijeti hiljadama katoličke djece od doseljivanja meksikanskih protestanata. Katolici su svi složni u odstranjivanju ove pogibli. — Na polju katoličke štampe ima oko 20 različitih udruženja, koja se već služe katalozima i publikacijama katoličkog Narodnog Savjeta. Ova štampa daje, naravno, prvo mjesto kršćanskim načelima kao lijek proti zlima, koja danas muče savjet. Savjet širi štampu i na svoj račun. Veliki broj udruženja, koja se služe ovim publikacijama, aktivno sudjeluju u »mjesecu štampe«, koji je organizan u veljači. Bavi se također i širenjem katoličke literature među nekatolicima. — S najvećom energijom nastoji Savjet oko organizacije mjesta za sastajanje i odmor mladosti kao i oko formacije i razvoja društava na obranu mladeži.

Katolici će do malo ući u kazališta. Već se stvaraju nacrti za ustanovljenje kazališnih i glazbenih društava i tako se utire put ujedinjenju katoličkih glumaca za ostvaranje njihova velikog programa.

Takav je život među američkim katolicima. A kod nas?

Tečaj iz crkvenog pjevanja. Preko velikih školskih praznika uprava franjevačke bogoslovije u Makarskoj pozvala je o. Bernardina Sokola, da bi održao tečaj iz crkvenog pjevanja (ehoral) franjevačkim bogoslovima. Priznati i revni učitelj pjevanja pozivu se je odazvao i sa pravom korišću mjesec dana poučavao. Poželjno bi bilo, da se ovakove tečajeve drži po svim duhovnim institutima, koji su u prvom redu pozvani, da njeguju crkvenu glazbenu umjetnost.

Progonstvo orlovske organizacije u Dalmaciji. Orlovska organizacija nije nikakvo stranačko udruženje. Ona je opća mladenačka gimnastička institucija sa izrazito kršćanskim nazorom o svijetu i životu. Prvi javni nastup ove organizacije u Dalmaciji bio je u Sinju 30. srpnja ov. g. Početkom kolovoza odaslanici sinjskih orlova imali su da pođu preko Splita za Brno na opći internacijonalni orlovski slet*. Pošli su bez ikakvog vanjskog sjaja i buke a ipak su bili oni i njihovi sumišljenici napadnuti drvljem, štapovima, boksima pod nosom pokrajinske vlade u Splitu i čitavog oružanog aparata sa strane takozvane nacijonalne omladine. Ustav jamči za vjersku i ličnu slobodu. Blagdan sv. Dominika u Splitu, kad su se ovi razbojnički napadaji na slobodne građane i kršćane izvađali, dokazuje, da je ta zagarantovana sloboda samo na papiru. Na nepravdi i razbojstvu država se ne utvrđuje. Žalosno je, što ovo ne razume ni najveći državni funkcijoneri!

„Novi Evanđelistar i njegovi kritičari."

Kao prilog »N. R.« izišao je u posljednjem broju članak pod ovim naslovom, napisan od uvaženog našeg filologa i pisca prof. N. Batistića. Na taj članak reagirao je u br. 35 »Kat. Lista« g. Vlašićak. Pošto se nekoje stavke g. Vlašićaka mogu krivo razumjeti, neka mi bude dopušteno, da na razjašnjenje iznesem slijedeće:

1. Gotovo sve pogrješke, koje g. Vlašićak predbacuje prof. Batistiću jesu štamparske pogrješke. To mogu tim slobodnije izjaviti, jer se, »N. Revija« tiska ovdje u Dubrovniku, a baš u posljednjem broju »N. R.« potkrale su se mnoge štamparske pogrješke, jer se nije onda imalo vremena za pažljiviju korekturu. A uopće uza svu pažnju teško je izbjeći svim štam. pogrješkama. Eto ih i gosp. Vlašićak mora ispravljati pri svrsi svoga Almanaha.

2. G. Vlašićak je posve krivo shvatio članak o. Talije o Evanđ. (u »Kat. L.«). Tko imalo razumije hrvatski, pa pročita onaj članak, shvatit će odmah, da o. Talija ne kritizira Evanđ., nego pretresa razna mijenja o novom Evanđ., pa ističe, da nije moguće izdati Evanđelistar, koji bi udovoljio svakome hrv. kraju. To sam inače i ja naglasio u predgovoru Ev. i u člancima u »Kat. L.«

3. Ono moje »sine ira et studio« odnosi se na intenciju pisanja g. Vlašićaka, a ne na samu kritiku. Ja i sada držim da gospodin Vlašićak nije zlom svrhom onako na sitno prorešetao moj Evanđ., ali naravski i prije sam držao, a držim i sada njegovu kritiku pretjeranom i u mnogočem neispravnom, akoprem priznajem, da ima u čemugod pravo. Opće mijenje — u koliko sam mogao razabrati — jednako sudi kao i ja.

4. Kao epilog dugoj polemici, koja se vodila oko ovog Evanđelistara, donosim svemu vlč. svećenstvu na znanje, da je ovaj Evanđelistar konačno **odobren od svih naših Biskupa** i Dalmacije i Bosne-Hercegovine i Banovine. Ugledni naši Biskupi nijesu dakle našli u ovom Evanđ. nikakvih arijanskih ni pelagijanskih hereza, a ni jezičnih »pepeljuga«, pa su blagohotno dopustili, da ga se upotrebljava pri službi Božijoj i nabavi na račun crkvene blagajne.

Završujem riječima odličnog Senjsko-Modruškog Biskupa Dr. J. Marušića, koje mi je otrag malo upravio:

»Budući da se je dulje vremena vodila dosta žestoka polemika o vrijednosti Evanđelistara, nijesam se žurio, da ga preporučim..... Ja sam međutim sam listao po Evanđelistaru, i opazio sam, da se u njemu nalazi dobar hrvatski književni jezik i da ima vrlo neznatan broj takovih riječi, koje bi se imale eliminirati i boljim naknaditi. Odlučio sam s toga u slijedećem broju »Službenog Vjesnika« preporučiti Vaš Evanđelistar mojemu svećenstvu **kao službeni tekst.**«

Dubrovnik O. Petar Vlašić

Povjerenik za „Novu Reviju" u Sjedinjenim Državama Američkim je: **Rev. Leon Josip Medić, ofm.** hrvatski župnik 338 Ridge Road et Croatia Ave. **Lackawanna, N. Y.**

Povjerenik je za Italiju i okupirano područje **o. Hugolin Didon,** franj. u **Zadru.**

Na njih se šalju pretplata i darovi.

Zadružna Gospodarska Banka

Podružnica SPLIT **Centrala LJUBLJANA**

Podružnice: DJAKOVO, SARAJEVO, SOMBOR, ŠIBENIK.
Ispostava: BLED.
Afilikacije: **Sveopća Zanatlijska banka, Zagreb i njena podružnica Karlovac, Gospodarska banka, Novi Sad.**
Dionička glavnica sa pričuvama ukupno sa afilijacijama **K 50,000.000·—**

Krediti, tek. računi, ulošci, robni odio, vlastita industrija.

Čekovi, akreditivi, doznake, direktna veza za Bačku i Banat

Int. tel. 127. Telegrami: Gospobanka.

J. GRIMANI — ŠIBENIK

Papirnica i Knjižara

Papir, kujige, škol. i uredovni pisaći i risaći predmeti. Trgovačke knjige. Uljene i aquarel boje, crnila i tuša u svim bojama, svjetske tvornice Güntler Wagner. Muzikalije. Slike. Okviri. Vrpce i pribor za pisaći stroj i cyklostyl. — **Cijene umjerene.**

:: JAKOV DULIBIĆ I DRUG ::

ŠIBENIK

trgovina mješovite robe i ovlaštena prodaja baruta svih vrsta, oružja, municije i svih lovačkih pribora. — **Cijene umjerene.**

HRVATSKA KNJIŽARA U SPLITU

primila je slijedeće nove knjige:

BOGIO, Magister parvulorum ossia Vademecum del Catechista. Spiegazione del nuovo Catechismo della dottrina crist. pubblicato per ordine di SS. Pio X. e corretto secondo il nuovo . . . . . D. 38.—

BUETTI G. Corso di spiegazioni evangeliche domenicali brevi e popolari su nuove obbiezioni contro gl' insegnamenti della Chiesa e la pratica delle virtu cristiane. 2 svez. . „ 72.—

CAULY E. Corso d' istruzione religiosa per insegnamento catechistico della gioventù. (Il Catechismo spiegato) 4 svez „ 72.—

FELIX P. Ritiri pasquali. Conferenze. (Il figliuolo prodigo ed i figli prodighi). . . . . „ 36.—

GAGLIARDINO G. Nuovo quaresimale. Brevi discorsi morali popolari secondo lo spirito di SS. Pio X con esempi. „ 24.—

JOUVE, Le domenicali di un parroco di campagna. Istruzioni semplici e pratiche per ciascuna domenica dell' anno con una Omelia sull' Evangelo del giorno. 2 svez. . . . . „ 80.—

„ Il misionario della campagna. Corso d' istruzioni semplici e pratiche per missioni, ritiri ecc. 4 svez. . . . . „ 144.—

JUGE A. Prontuario di predicazione ossia 202 brevi discorsi di 15 minuti sul Simbolo — Commandamenti di Dio e della Chiesa — Preghiera — B. V. M. ecc. 2 svez. . . . . „ 80.—

KEPPLER P. W. Homilien und Predigten. I. dio: Sonntagshomilien und Passionspredigten. II. dio. Fest — u. Gelegenheitspredigten. III. dio. Hirtenbrife. Sva 3 dijela u 1 svez. „ 30.—

LAGARDE G. B. Il tesoro avangelico della domenica ovvero esposizione letterale, dottrinale e pratica dei vangeli delle domeniche e delle principali feste dell' anno, contenente 286 soggetti. 2 svez. . . . . „ 80,—

MONTERSINO G. B. I vangeli delle domeniche spiegati in forma d' omelie. . . . . „ 34.—

MONTI A. La parola avangelica. Omelie domenicali e discorsi per le feste principali dell' anno. 2 svez. . . . . „ 72.—

NICOLA B. Piccolo manuale di medicina e chirurgia teorico ad uso dei missionari, curati rurali, infermieri ecc. Con 52 illustrazioni. . . . . „ 48.—

PAGLIOTTI D. Lezioni morali sulle epistole per ogni domenica dell' anno. 2 svez. . . . . „ 24.—

PERARDI G. Istruzioni catechistiche sopra le feste principali del Signore. della B. V. M. e dei Santi . . . . . „ 32.—

PISTOCCHI M. Brevi omelie sui Vangeli delle domeniche e feste dell' anno. . . . . „ 29.—

SINOPNLI DI GIUNTA P. VERBUM DEI. Evangelo ed epistola domenicale in una omelia . . . . . „ 32.—

SPEDALIERE A. Conferenze quaresimali. 2 svez. . . . . „ 48.—

STOCCHIERO G. Pratica pastorale a norma del nuovo Codice. „ 72.—

BOGGIO P. Omelie sui vangeli delle domeniche, 52 vangeli scelti e 11 omelie sulla pasione di N. S. G. C. 2 svez. . . . „ 80.—

„ L' ora piu bella ossia l' ora del Catechismo . . . . . „ 8.—

LUETTI G. Corso di vangeletti di 5 minuti per le messe basse 2 svez. . . . . „ 32.—

„ Vangel eucaristici per tutte le domeniche dell' anno. . . „ 32.—

Iz vlastite naklade preporučamo:

PALUNKO V. Evangjelja i kratka tumačenja za sve nedjelje i blagdane . . . . . „ 10.—

VULETIN I. Kršćanske besjede za nedjelje i blagdane preko godišta. 4 sveska . . . . . „ 10.—

ŠTAMPARIJA DE GIULLI I DR. — DUBROVNIK.